

Міністерство освіти і науки України
Карпатський національний університет імені Василя Стефаника
Факультет історії, політології і міжнародних відносин
Кафедра історії України і методики викладання історії

ДИПЛОМНА РОБОТА
Історико-краєзнавчі практики як засіб формування
громадянської компетентності старшокласників (на
прикладі Івано-Франківського наукового фізико-технічного
ліцею)

Студентка 4 курсу, групи СОІз-41
014 Середня освіта (Історія) ОР «Бакалавр»
Яворська Роксолана-Валентина Петрівна

Керівник: доцент кафедри історії України і
методики викладання історії,
кандидат історичних наук
Паска Б.В.

Національна шкала: _____

Університетська шкала: _____

Оцінка ECTS: _____

Члени комісії: _____

_____ (підпис) _____ (прізвище та ініціали)

_____ (підпис) _____ (прізвище та ініціали)

_____ (підпис) _____ (прізвище та ініціали)

м. Івано-Франківськ – 2026 р.

Анотація

Яворська Р.-В. П. Історико-краєзнавчі практики як засіб формування громадянської компетентності старшокласників (на прикладі Івано-Франківського наукового фізико-технічного ліцею). Івано-Франківськ, 2026. 70 с.

Дипломна робота присвячена комплексному дослідженню теоретичних засад та практичного досвіду формування громадянської компетентності здобувачів освіти засобами туристсько-краєзнавчої діяльності. Проаналізовано структуру компетентності як інтегровану єдність компонентів «знаю – ціную – дію», де когнітивні знання поєднуються з аксіологічними установками та практичними навичками соціальної дії. Визначено потенціал туристсько-краєзнавчого табору як унікальної платформи позакласної роботи, що дозволяє трансформувати теоретичні знання у реальний досвід через механізми «педагогіки місця», «педагогіки пам'яті» та «педагогіки пригод». На прикладі Івано-Франківського наукового фізико-технічного ліцею Івано-Франківської обласної ради досліджено систему історико-краєзнавчих практик, що ґрунтуються на традиціях елітних українських шкіл Галичини. Описано методику проведення практик першого та другого курсів ліцею, під час яких школярі знайомляться з історико-етнографічними регіонами Прикарпаття – Бойківщиною (так званий «Болехівський кут») та Гуцульщиною (Криворівня та околиці). Емпіричне дослідження (вибірка 44 особи) підтвердило високу ефективність такої моделі: 80% респондентів позитивно оцінили вплив щоденних ритуалів на формування поваги до державних символів, а 70% зазначили, що практики допомогли краще зрозуміти історію та культуру рідного краю.

Ключові слова: громадянська компетентність, туристсько-краєзнавча діяльність, туристсько-краєзнавчий табір, історико-краєзнавча практика, національно-патріотичне виховання, Фізико-технічний ліцей, педагогіка пам'яті.

ЗМІСТ

ВСТУП	4
РОЗДІЛ 1. ТУРИСТСЬКО-КРАЄЗНАВЧИЙ ТАБІР ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ ГРОМАДЯНСЬКОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ УЧНІВ	8
1.1. Місце та роль громадянської компетентності в сучасній системі освіти	8
1.2. Туристсько-краєзнавчий табір як форма позакласної роботи у формуванні громадянської компетентності учнів.....	16
РОЗДІЛ 2. ІСТОРИКО-КРАЄЗНАВЧІ ПРАКТИКИ В СИСТЕМІ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ ФІЗИКО-ТЕХНІЧНОГО ЛІЦЕЮ	25
2.1. Особливості організації освітнього процесу в Івано-Франківському науковому фізико-технічному ліцеї	25
2.2. Історико-краєзнавчі практики у системі виховної роботи ліцею.....	34
РОЗДІЛ 3. РОЛЬ ІСТОРИКО-КРАЄЗНАВЧИХ ПРАКТИК У ФОРМУВАННІ ГРОМАДЯНСЬКОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ЛІЦЕЇСТІВ	44
ВИСНОВКИ	58
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	60
ДОДАТКИ	71

ВСТУП

Актуальність теми роботи зумовлена критичною необхідністю формування національно свідомого громадянина в умовах сучасних викликів українському державотворенню та загроз існуванню української нації. У контексті повномасштабної агресії та реалізації Росією геноцидної політики, формування громадянської компетентності перетворюється з освітнього завдання на чинник національної безпеки.

Дослідження досвіду Івано-Франківського наукового фізико-технічного ліцею Івано-Франківської обласної ради (далі – ФТЛ) є актуальним, оскільки його модель історико-краєзнавчих практик довела свою ефективність у формуванні активної еліти та захисників України. Це створює підґрунтя для масштабування подібних практик на рівні всієї держави як стратегічного внеску у формування людського капіталу української держави. Тому кваліфікаційна робота є своєчасною, оскільки пропонує конкретні інструменти формування дієвого патріотизму, коли захист країни та збереження її спадщини стають необхідною умовою виживання нації в умовах повномасштабного вторгнення російської федерації.

Мета роботи полягає у комплексному аналізі теоретичних засад та практичного досвіду формування громадянської компетентності здобувачів освіти засобами туристсько-краєзнавчої діяльності на прикладі ФТЛ.

Реалізація мети передбачає розв’язання таких **завдань**:

- обґрунтувати місце та роль громадянської компетентності в сучасній системі освіти України;
- дослідити потенціал туристсько-краєзнавчої діяльності, зокрема туристсько-краєзнавчих таборів, для формування громадянської компетентності здобувачів освіти;
- проаналізувати виховну модель та унікальний досвід Івано-Франківського наукового фізико-технічного ліцею Івано-Франківської обласної ради;
- вивчити специфіку використання історико-краєзнавчих практик як інструменту формування громадянської компетентності ліцеїстів ФТЛ;

- провести емпіричну перевірку результативності історико-краєзнавчих практик та визначити перспективи подальшого масштабування досвіду Фізико-технічного ліцею.

Об'єктом дослідження є процес формування громадянської компетентності здобувачів освіти в умовах Нової української школи.

Предметом дослідження є функціональний потенціал туристсько-краєзнавчого табору як форми позакласної роботи, виховна модель Фізико-технічного ліцею та його історико-краєзнавчі практики як засіб формування громадянської компетентності ліцеїстів.

Методологічна основа роботи охоплює комплекс теоретичних та емпіричних методів дослідження, що дозволив всебічно розглянути проблему формування громадянської компетентності. Для розв'язання теоретичних завдань роботи використано такі методи, як теоретичний аналіз, синтез та узагальнення науково-педагогічної та методичної літератури; термінологічний аналіз (для дефініції понять «громадянськість» та «громадянська компетентність»); класифікацію та систематизацію (впорядкування форм, видів та напрямів туристсько-краєзнавчої діяльності); контент-аналіз нормативно-правових документів у сфері загальної середньої освіти та результатів соціологічного опитування.

Серед загальнонаукових методів застосували хронологічний, статистичний, системно-структурний. Також було використано такі спеціально-історичні методи, як історико-генетичний (для відстеження історії закладу освіти та історико-краєзнавчих практик); історико-порівняльний (для зіставлення виховних мандрівок ліцеїстів із традиціями елітних галицьких шкіл кінця XIX – початку XX ст.); джерелознавчий аналіз (вивчення норм «Статуту», наказів директора, публікацій «Ліцейного вісника» тощо).

При визначенні впливу історико-краєзнавчих практик на ліцеїстів задіяли емпіричні та соціологічні методи: кількісні (соціологічне опитування за допомогою інструментарію Google Forms із використанням шкали Лайкерта) та якісні (інтерв'ювання).

Хронологічні межі роботи охоплюють період від моменту заснування Івано-Франківського наукового фізико-технічного ліцею Івано-Франківської обласної ради (1992 рік) та започаткування його виховних традицій до сьогодення (2026 рік).

Територіальні межі дослідження сфокусовані на Прикарпатті (як центрі діяльності ліцею та баз практик), але фактично охоплюють значну частину Західної та Центральної України через розгалужену систему навчальних поїздок та мандрівок.

Огляд джерел та наукової літератури. Джерельну базу дослідження складають законодавчі акти України та міжнародні документи, що визначають стратегію розвитку громадянської освіти. Серед джерел емпіричного та прикладного характеру доцільно виокремити внутрішні документи закладу освіти (зокрема «Статут»), матеріали інтерв'ю з керівниками практик та результати авторського соціологічного дослідження, проведеного за допомогою Google Forms.

Наукова база роботи охоплює праці фахівців у галузі педагогіки та краєзнавства. Теоретичні аспекти громадянської компетентності та її формування в закладах освіти розглядали у своїх дослідженнях Олена Пометун [64], Тетяна Мацейків [55], Богдан Паска [59], Світлана Паламар [57], Тетяна Магдич [77] та Ірина Жадан [53]. Позакласна робота висвітлена у працях Михайла Фіцули [76] та авторів «Енциклопедії освіти». Специфіку шкільного краєзнавства та туризму досліджували Анатолій Доценко [72], Віктор Прокопчук [75] та Уляна Борис [51]. Роботу підкріплено працями про «педагогіку місця» (Вікторія Перевознюк [62]), «педагогіку пам'яті» (Олексій Караманов [54]), «музейну педагогіку» (Інна Каленюк [26], Богдан Паска [61], Ганна Паска [61]) та «педагогіку пригод» (Олександр Попов [65]).

Наукова новизна роботи полягає у комплексному теоретичному обґрунтуванні та практичному аналізі унікальної виховної моделі формування громадянської компетентності. Вперше на прикладі конкретного закладу освіти (ФТЛ) проаналізовано механізм адаптації традицій елітних українських шкіл Галичини XIX – початку XX ст. (зокрема досвіду просвітницьких мандрівок Івана Франка) до сучасних умов.

Наукову цінність має верифікація унікального досвіду Фізико-технічного ліцею, де історико-краєзнавчі практики існують понад 30 років і є цілісною виховною системою, здатною ефективно формувати активного громадянина навіть в умовах цифрової залежності та сучасних міжпоколіннєвих трансформацій.

Практичне значення роботи полягає у можливості впровадження дослідженої моделі виховання у широку освітню практику для формування національно свідомого та активного покоління громадян України. Цей формат позакласної роботи (Додаток А), апробований у ФТЛ, може бути використаний іншими закладами загальної середньої освіти як готовий алгоритм організації історико-краєзнавчих практик.

У роботі сформульовано конкретну пропозицію щодо переходу від батьківського фінансування до цільового бюджетного субсидування подібних програм на регіональному рівні. Це має практичне значення для органів місцевого самоврядування при розробці стратегій національно-патріотичного виховання молоді. Також результати роботи можуть бути використані вчителями історії та географії, вихователями, керівниками гуртків туристсько-краєзнавчого напрямку чи управлінцями у сфері освіти для підвищення якості громадянського виховання в умовах Нової української школи.

Апробація роботи проводилася шляхом публікації у співавторстві з науковим керівником Богданом Паскою статті в журналі категорії «Б» «Актуальні питання у сучасній науці» на тему: «Місце та роль громадянської компетентності в сучасній системі освіти України» [60]. Окремі аспекти дослідження були апробовані на Всеукраїнській науковій конференції «П'яті Грабовецькі історичні читання» (Івано-Франківськ, 4 грудня 2025 р.).

Структура роботи складається із вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Загальний обсяг роботи становить 106 сторінок, із них основного тексту – 56 сторінок.

РОЗДІЛ 1

ТУРИСТСЬКО-КРАЄЗНАВЧИЙ ТАБІР ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ ГРОМАДЯНСЬКОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ УЧНІВ

1.1. Місце та роль громадянської компетентності в сучасній системі освіти.

Українське державотворення на сучасному етапі постало перед багатьма викликами, що загрожують існуванню самої української нації. У цих умовах важливу роль відіграє готовність громадян стати на її захист і взяти відповідальність за майбутнє України. Вибір кожного у зазначеному контексті багато в чому залежить від рівня сформованості у нього громадянської компетентності. Процес становлення свідомого громадянина є тривалим і розпочинається ще в ранньому дитинстві. Тому ключовим інститутом тут стає заклад освіти. У цьому контексті школа виступає не лише транслятором знань, а й простором первинного становлення громадянської ідентичності. Цій меті слугує інтеграція в освітній процес компетентнісного підходу, спрямованого на формування та застосування компетентностей у здобувачів освіти.

Компетентнісний підхід акцентує увагу на здатності використовувати набуті учнями знання на практиці. Тобто ключовим для нього є як поінформованість здобувачів освіти, так і вміння школяра ефективно розв'язувати прикладні завдання у різних сферах: від пізнання дійсності та опанування технологій до етичної взаємодії та життєвого самовизначення. Методологічна особливість підходу полягає в першочерговому визначенні цільових компетентностей, що стають основою для подальшого добору змісту навчання. Пріоритетним результатом освітнього процесу при компетентнісному навчанні є не сукупність знань, умінь і навичок, а комплекс ключових компетентностей у когнітивній, комунікативній, інформаційній та соціальній сферах [57, с. 270–271].

Згідно із Законом України «Про освіту» компетентність – це «динамічна комбінація знань, умінь, навичок, способів мислення, поглядів, цінностей, інших особистих якостей, що визначає здатність особи успішно соціалізуватися,

провадити професійну та/або подальшу навчальну діяльність» [4]. Згідно з дослідженнями Світлани Паламар, будь-яка компетентність складається з наступних компонентів: «знання про предмет діяльності; вміння орієнтуватись у ситуаціях, які пов'язані з цим предметом; уміння правильно визначати свої можливості, можливості інших; ставити завдання і знаходити адекватні їм рішення; досвід поводження з предметами; розвинуті інтуїція, рефлексія, емпатія» [57, с. 271].

Загалом у статті 12 Закону України «Про освіту» законодавці виділяють 11 ключових компетентностей. Серед них – «громадянські та соціальні компетентності», які готують школярів до життя в демократичному середовищі з верховенством права і рівними можливостями. Це, зокрема, відображено у статті 5 Закону України «Про освіту», де пріоритетом держави визначено виховання громадянина, здатного ефективно діяти в правовому полі, захищати власні права та дотримувати суспільних обов'язків. На формування свідомого патріота спрямована і реформа загальної середньої освіти «Нова Українська Школа» (далі – НУШ). Згідно з «Концепцією реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти “Нова українська школа” на період до 2029 року» (схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 14 грудня 2016 р. № 988) випускник школи повинен дотримуватись морально-етичних принципів, приймати відповідальні рішення та поважати гідність і права людини [3].

На важливу роль громадянської компетентності для розвитку громадянського суспільства вказують Анастасія-Марія Чубинська та Тарас Петришин. На думку дослідників вона: 1) виступає фундаментом для свідомої політичної участі (через реалізацію виборчого права); 2) формує етику відповідальності (свідоме дотримання законів та виконання обов'язків); 3) розвиває критичне мислення та медіаграмотність тощо [68, с. 1]. Тобто громадянська компетенція виступає стратегічним ресурсом для розбудови правової держави.

Її фундаментом постає громадянськість як «усвідомлення кожним громадянином своїх прав і обов'язків, стосовно держави, суспільства, почуття

відповідальності за їхнє становище» [70, с. 75]. Вона виконує роль моральної основи особистості, що проявляється через усвідомлений обов'язок бути активним і корисним членом суспільства. За словами Максима Серіка, результатом процесу формування громадянськості є «набуття особистістю громадянської позиції, заснованої на високих ідеях і почуттях соціальної відповідальності, економічної, правової, моральної, національної гідності, готовності особистості до діяльності, яка відповідає вимогам суспільства» [67]. При цьому громадянськість відповідає на питання «Ким я себе відчуваю?» і виступає базисом, а громадянська компетентність, що дає відповідь на питання «Що я вмію робити як громадянин?» – її інструментом. Без внутрішнього почуття громадянськості компетентність залишається лише набором знань без будь-якої мотивації діяти.

Розвиток громадянської компетентності в сучасній українській освіті не є ізольованим процесом, а виступає адаптацією глобальних демократичних стандартів до національних особливостей. Зокрема при реформуванні враховували «Рекомендації Європейського Парламенту та Ради Європи щодо формування ключових компетентностей освіти впродовж життя» (від 18 грудня 2006 р.) [8]. Серед восьми основних «компетенцій» там згадують «громадянські навички», спрямовані на повноцінну інтеграцію особистості в суспільне життя. Вони передбачають вміння «взаємодіяти з іншими у державній сфері та демонструвати солідарність та зацікавленість у вирішенні проблем місцевого та ширшого значення» [8]. В оновлених Рекомендаціях Європейського Союзу 2018 р., акцент змістили на активну громадянську позицію, що включає здатність до сталого розвитку та підтримку соціальної справедливості.

Наступним основоположним документом є «Хартія Ради Європи з освіти для демократичного громадянства і освіти з прав людини», прийнята Комітетом Міністрів Ради Європи 11 травня 2010 р. Відповідно до неї ключовою освітньою ціллю визначено формування громадянської готовності учнів до практичної діяльності, спрямованої на утвердження демократичних інституцій та правозахисних механізмів як фундаментальних засад функціонування правової держави [10].

Щодо розуміння поняття «громадянська компетентність», то в науковій літературі зустрічаємо різні підходи. Так, на думку дослідниці Олени Пометун, воно окреслює «здатність людини реалізовувати свої права і свободи, поважати права і свободи інших громадян, розуміти власну відповідальність перед суспільством і державою за свої вчинки і вибір» [64, с. 40]. Згідно з науковицею Тетяною Мацейків громадянська компетентність є сукупністю «знань, умінь, навичок, переживань, емоційно-ціннісних орієнтацій, переконань особистості, які допомагають людині усвідомити своє місце в суспільстві, успішно реалізовуватися як громадянину української держави» [73, с. 230]. За визначенням Тетяни Магдич, вона є комплексною здатністю особистості до свідомого виконання своїх громадянських обов'язків та захисту прав з метою «розвитку демократичного суспільства та держави в ім'я свободи і справедливості, що формується на основі загальноприйнятих у суспільстві цінностей...» [77, с. 92–93].

У Законі України «Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності» (редакція від 01 січня 2025 року № 2834-IX) громадянську компетентність розглядають як комплекс здатностей людини: «реалізовувати і захищати права та свободи людини і громадянина, відповідально ставитися до обов'язків громадянина, брати активну участь у суспільному житті, підтримувати розвиток демократичного суспільства та утверджувати верховенство права» [5]. Цей закон фактично зафіксував перехід від моделі відносин «держава – громадянин» до суб'єктно-партнерської, де активність громадянина є ключовою для національної безпеки.

В основі зазначених підходів лежить повага до прав людини, усвідомлення індивідумом відповідальності за наслідки своїх вчинків у соціумі та його готовність до практичної дії, а не лише пасивне володіння інформацією. Водночас Олена Пометун вказує на етико-раціональний характер громадянської компетентності, коли людина діє в межах своїх прав і ця діяльність корелюється із правами інших. «Особистісно-орієнтований» підхід Тетяни Мацейків розширює її структуру, додаючи емоційну складову («переживання») для підкреслення важливості внутрішнього ставлення до статусу громадянина. Натомість Тетяни Магдич

розглядає громадянську компетентність як інструмент суспільного прогресу. Подібні формулювання дають можливість розглядати її як складне утворення, що поєднує в собі правовий, психологічний та соціально-політичний аспекти.

Відповідно до «Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти» (Із змінами, внесеними згідно з Постановами КМ № 538 від 07.08.2013 року та № 143 від 26.02.2020 року) громадянська компетентність – це «здатність учня активно, відповідально та ефективно реалізовувати права та обов'язки з метою розвитку демократичного суспільства» [1]. При цьому її опанування націлене на забезпечення учням здатності «діяти як відповідальний громадянин, брати участь у громадському та суспільному житті (...) спираючись на розуміння загальнолюдських і суспільних цінностей, соціальних, правових, економічних і політичних принципів (...) критичне осмислення основних подій національної, європейської та світової історії, усвідомлення їх впливу на світогляд громадянина та його самоідентифікацію» [2].

Як і в розумінні дослідників проблематики, на думку ідеологів розвитку освіти в Україні основним орієнтиром виступає не так накопичення знань про право чи державу, як конкретна здатність учня діяти. При цьому поведінка «відповідального громадянина» повинна не бути хаотичною, а спиратися на загальнолюдські та суспільні цінності. У зазначеному контексті Нова Українська Школа ставить за мету виховання не просто активної людини, а особистості з чітким етичним стрижнем. Найбільш цілісно змістове наповнення громадянської компетентності у «Державному стандарті базової середньої освіти» розкривається у межах таких освітніх галузей, як: мовно-літературна, громадянська та історична. У мовно-літературній галузі акцент робиться на формуванні культури дискусії, здатності до критичного аналізу текстів та усвідомленні ролі мови як маркера національної ідентичності. У громадянській та історичній галузях пріоритетом є розуміння механізмів функціонування демократичних інститутів, розвиток історичної пам'яті та навичок системного аналізу суспільних процесів.

У «Концепції розвитку громадянської освіти в Україні» (схвалена Кабінетом Міністрів України 3 жовтня 2018 р.) наведено цілий перелік основних

громадянських компетентностей [7]. В умовах практичної реалізації російським агресором геноцидної політики проти української нації найакутальнішими, на нашу думку, є розуміння «власної громадянської (державної), національної та культурної ідентичності (...); значення національної пам'яті та її впливу на суспільно-політичні процеси» [7].

Важливе значення для підтримки обороноздатності української держави має формування здатності до соціальної комунікації та об'єднання для подолання локальних та загальнодержавних викликів, зокрема шляхом волонтерської діяльності. А здатність до критичного аналізу інформації в умовах агресивної пропаганди Росії та засилля дезінформації виступає одним з ключових чинників інформаційної безпеки держави.

Станом на сьогодні відсутній уніфікований погляд не лише на саме поняття «громадянської компетентності», але і на її структуру. Зокрема, Олена Пометун пропонує трикомпонентну модель, яка містить ціннісний, діяльнісний (технологічний) та процесуальний (особистісно-творчий) елементи [64, с. 42]. Схожу позицію займає Тетяна Мацейків, яка виокремлює когнітивну (теоретичні знання), ціннісну (світоглядні установки) та діялісно-процесуальну (навички самореалізації в демократичному соціумі) складові [73, с. 230]. Експерти програми «Демократична школа» у посібнику «Громадянська відповідальність» класифікують компоненти як «знання», «навички» та «цінності і ставлення» [71, с. 8]. Найдетальнішу структуру запропонувала Ірина Жадан, яка поряд з когнітивним та ціннісним аспектами виділяє мотиваційну, ставленнєву та ідентифікаційну складові [53, с. 45-46]. Спільним для усіх підходів є розуміння громадянської компетентності як інтегрованої єдності «знаю – ціную – дію».

Когнітивний складник є інтелектуальним фундаментом громадянської компетентності і передбачає: розуміння принципів демократії, верховенства права та прав людини; знання про державу, її інституції, політичні процеси та роль громадянського суспільства; орієнтування в соціально-історичному контексті тощо. Смісловим ядром громадянської компетентності виступає аксіологічний (ціннісно-орієнтаційний) компонент. Його структура представлена комплексом

психоемоційних станів, мотиваційних чинників та ціннісних орієнтирів. При цьому цінності поділяють на загальнолюдські, національні та європейські.

Згідно з Володимиром Піддячим основні загальнолюдські цінності включають добро, красу, істину, справедливість, сім'ю. Серед національних він виділяє: патріотизм, державний суверенітет, національну безпеку та національну культуру. Ключові європейські цінності, на його думку, є ліберально-демократичними, до яких належать природні права людини, прдемократія та верховенство права [63, с. 18]. Важливою ознакою на сучасному етапі є розвиток ціннісної ієрархії сучасного українця, за якою національний патріотизм органічно поєднується з європейськими цінностями верховенства права, формуючи унікальний тип «українського європейця». Діяльнісний складник виконує функцію практичного застосування набутих знань та сформованих переконань, перетворюючи інтелектуальні здобутки та моральні орієнтири на конкретні результати суспільно значущої діяльності.

Пріоритетними орієнтирами освітнього процесу, орієнтованого на формування та розвиток громадянської компетентності, виступають: гуманізм (повага і доброзичливість стосовно іншої людини), відповідальність (глибоке розуміння та добровільне прийняття обов'язків перед державою, громадою та власною совістю), совісність, особистісний досвід учня, почуття власної гідності та громадянськість [73, с. 233]. Остання, згідно з Максимом Серіком, є духовно-моральною якістю, що проявляється в «обов'язку служити суспільству, Батьківщині, відроджувати та примножувати здобутки своєї держави» [67].

Рівень розвитку громадянської компетентності, на думку Тетяни Ремех, визначають набуті компетенції, здобуті у процесі навчання. До таких вона відносить соціально-комунікативну; інформаційно-медійну; солідарність, розв'язання соціальних проблем; відповідальний соціальний вибір й ухвалення рішення; громадянську участь [66, с. 39].

Погоджуємось із дослідницею Тетяною Мацейків, що найсприятливішим періодом для формування громадянської компетентності є старша школа. Науковиця зазначає, що саме старшокласники спроможні «самостійно моделювати

свої потреби та засоби їх задоволення, адекватно оцінювати результати діяльності, свідомо прагнути до самовиховання, підвищувати вимоги до проявів соціальних цінностей та якостей оточуючих людей тощо» [55, с. 132–136]. Це пояснюється завершенням формування ціннісно-сислової сфери особистості в юнацькому віці та розвитком здатності до абстрактного теоретичного мислення, що критично важливо для розуміння політичних концепцій. Процес становлення громадянської компетентності у старшокласників відбувається поетапно. На когнітивно-сисловому етапі учнів ознайомлюють із системою суспільних ідеалів, світоглядних концептів та ціннісних еталонів як фундаментальних соціокультурних зразків, що підлягають подальшому критичному осмисленню та рефлексії.

Для формування та розвитку громадянської компетентності освітній процес необхідно будувати на принципах: суб'єктності (дитиноцентризму), партнерства та демократизму, критичного сприйняття інформації, інклюзивності та поваги до різноманіття, зв'язку з життям та практичної спрямованості. Як слушно зауважує Тетяна Ремех, зазначена компетентність здатна найбільше проявитися лише в реальній життєвій ситуації, що передбачає мобілізацію наявних «знань, умінь і способів поведінки» [66, с. 37].

Формування та розвиток громадянської компетентності в освітньому процесі відбувається як безпосередньо під час навчальної діяльності на уроках (класна робота), так і поза розкладом занять (позакласна робота). Під час класної роботи формують її змістовий рівень (фундамент), що закладається через навчальні програми. Найбільший вплив тут мають суспільствознавчі дисципліни, зокрема: історія, громадянська освіта, правознавство тощо. Історія як навчальний предмет надає школярам розуміння ідентичності, причинно-наслідкових зв'язків, можливість критичного аналізу джерел та ін. Під час вивчення громадянської освіти учні здобувають практичні навички демократичної участі, медіаграмотності, фінансової грамотності тощо. Зокрема науковець Богдан Паска вказує на її роль у становленні «націоцентричного світогляду молоді» [59, с. 1159]. У свою чергу правознавство сприяє отриманню знання про права та обов'язки людини і

громадянина, механізми захисту цих прав. Важливу роль тут відіграє також міжпредметна інтеграція, коли громадянська компетентність формується через «наскрізні лінії» під час вивчення різних навчальних предметів, що дозволяє учням досягнути цілісної картини світу. Наприклад, на уроках літератури громадянська компетентність формується через аналіз морального вибору героїв, а на уроках географії – через усвідомлення ролі України в глобальних екологічних та економічних процесах.

Отже, одним із важливих завдань сучасного закладу освіти є формування громадянської ідентичності школярів. У науковій літературі та на законодавчому рівнях її трактують як динамічну здатність особистості активно, відповідально та ефективно реалізовувати свої права й обов'язки, захищати верховенство права та орієнтуватися в соціокультурному просторі. В її основі лежить інтегрована єдність компонентів «знаю – ціную – дію», де когнітивний складник (знання про права та державні інститути) поєднується з аксіологічним (система цінностей) та діяльнісним (практичне застосування навичок у суспільному житті). Фундаментальний змістовий рівень громадянської компетентності у школі в основному закладають навчальні програми суспільствознавчих дисциплін (історія, громадянська освіта, правознавство). Важливе значення при цьому має міжпредметна інтеграція, яка дозволяє комплексно трансформувати теоретичні знання у свідому та дієву громадянську позицію старшокласників.

1.2. Туристсько-краєзнавчий табір як форма позакласної роботи у формуванні громадянської компетентності учнів

Унікальне місце в системі формування громадянської компетентності здобувачів освіти посідає позакласна робота, оскільки вона переводить теоретичні знання, здобуті на уроках, у площину реального практичного досвіду. Дослідник Михайло Фіцула розглядає її як різноманітну освітню і виховну роботу, орієнтовану на запити учнів та реалізовану педагогами у позанавчальний час [76, с. 333]. Дещо ширшу інтерпретацію подають автори «Енциклопедії освіти», які

тлумачать її як складову частину навчально-виховної роботи в позаурочний час, організовану педагогічним колективом з групою учнів для розширення їх умінь та навичок, розвитку індивідуальних здібностей, самостійності, задоволення їх інтересів тощо [79, с. 684]. Переважно позакласну роботу розглядають як частину виховного процесу в навчальних закладах. Водночас у системі НУШ це поняття трансформувалося у стратегічний простір, де формують ключові компетентності та наскрізні вміння.

Згідно з Оксаною Шевчук, основними функціями позакласної роботи є: освітня (здобуття знань поза навчальною програмою); виховна (створення ціннісно орієнтованого освітнього поля, що сприяє засвоєнню етичних норм та формуванню екологічної культури поведінки); креативна (розкриття внутрішнього потенціалу до творчої діяльності); компенсаційна (збагачення базової освіти сучасним практичним змістом та інноваційними формами навчання); рекреаційна (створення умов для активного змістовного відпочинку, спрямованого на відновлення психоемоційних та фізичних ресурсів дитини); профорієнтаційна (сприяння життєвому вибору особистості та формування професійної спрямованості на суспільно корисну діяльність); інтеграційна (здійснення міжпредметної інтеграції шляхом залучення елементів суміжних дисциплін у зміст навчання); соціалізаційна (ефективна соціалізація школяра шляхом залучення до колективної діяльності та конструктивного діалогу з однолітками й педагогами) [69, с. 241].

Для успішної реалізації цих функцій позакласна діяльність повинна ґрунтуватися на таких педагогічних принципах: гуманізація (антропоценризм); єдність загальнолюдських і національних цінностей (на основі взаємодії українських традицій із надбаннями світової культури); науковість і системність (створення оптимального освітнього простору для засвоєння теорії та практики майбутньої професії при збереженні єдності навчання і виховання); багатоукладність та варіативність (забезпечує свободу вибору змісту та форм діяльності у позашкільний час, дозволяючи кожному учневі знайти альтернативні шляхи для розвитку); добровільність та доступність (забезпечує кожній дитині рівний доступ до можливостей самореалізації та духовного зростання через право

вибору власної освітньої траєкторії); самостійність й активність особистості (передбачає формування сприятливої атмосфери, у якій дитина відчуває підтримку для прояву власної ініціативи, творчості та талантів) [30].

За словами Олександра Пархоменка, правильна організація позакласної роботи у школі має велике освітнє та виховне значення. Погоджуємось із думкою дослідника, що вона «спрощує особистий підхід до учнів, створює сприятливі умови для розвитку в них самостійності (...) слугує дієвим засобом, що мобілізує активність (...) в пошуку знань і допомагає повніше задовольнити інтереси школярів» [58, с. 136–137]. При цьому він звертає увагу на виховний елемент позакласних занять, а саме виконання суспільно корисних завдань, що генерують в учнів відчуття відповідальності та поваги до праці і ближнього.

Водночас позаурочна діяльність об'єднує школярів у дружній колектив на основі спільних ціннісних орієнтирів та інтересів. У цьому значенні позакласна робота допомагає коригувати негативні риси особистості (егоцентризм, соціальну ізоляцію тощо). Командна робота в гуртках і секціях забезпечує формування культури партнерства, вольових якостей та сталої мотивації до наукового пошуку й практичної діяльності [58, с. 140].

Серед форм позакласної роботи доцільно виокремити масові, групові та індивідуальні. Перші розраховані на велику кількість суб'єктів (паралель класів або школа загалом). До таких відносимо тематичні вечори, наукові фестивалі, науково-практичні конференції, благодійні ярмарки, предметні тижні, квести, конкурси-захисти наукових проєктів тощо. Групові форми розраховані на роботу з постійним чи змінним складом учнів: гуртки, творчі студії, дискусійні та дебатні клуби, спортивні секції. До цього виду відносимо і шкільне самоврядування. Серед індивідуальних форм варто назвати роботу над персональним мистецьким проєктом, підготовку до олімпіад й інших інтелектуальних змагань та інші види роботи з окремо взятим учнем.

У контексті формування у здобувачів освіти громадянської компетентності значну роль відіграють ті форми позакласної роботи, що допомагають перетворити школяра з пасивного спостерігача на активного учасника суспільного життя. Серед

них доцільно виокремити інструменти соціальної дії (соціальні проєкти, волонтерство, екологічні ініціативи), демократичної участі (зокрема учнівське самоврядування) та ідентичності й культури. До останніх відносимо різноманітні краєзнавчі квести, екскурсії, мандрівки, профільні табори, практики тощо. Вони трансформують пасивні знання в активний досвід, дозволяючи школярам побачити історію на власні очі. Це створює умови для формування ідентичності, де раціональне вивчення фактів підкріплене глибоким особистісним ставленням до національних цінностей.

Важливу роль у формуванні та розвитку громадянської компетентності школярів відіграє краєзнавча діяльність закладів середньої освіти. Вона, на думку Анатолія Доценка, перебуває у тісному взаємозв'язку з туристичною діяльністю та виступає невід'ємним компонентом позакласної виховної роботи [72, с. 100]. Як стверджує Людмила Войтова, оволодіння краєзнавчими знаннями сприяє підвищенню пізнавального інтересу та розвитку творчого потенціалу школярів. Цей процес стимулює прагнення до суспільно корисної діяльності, активізує життєву позицію, а також пробуджує дослідницьку ініціативу й винахідливість у розв'язанні практичних завдань [52].

Погоджуємось із позицією дослідниці Уляни Борис, що шкільне краєзнавство є одним з «ефективних засобів не тільки навчання, а й виховання національно-свідомої особистості...» [51, с. 105]. Як слушно зауважує Віктор Прокопчук, воно передбачає системне дослідження учнями природного середовища, господарського комплексу, історичної та культурної спадщини регіону під фаховим керівництвом педагога. Його найбільше характеризують такі ознаки, як: локальність (зосередженість на конкретній території) та виражений діяльнісний характер [75, с. 11]. Дослідник також виділяє наступні основні засади, на яких ґрунтується шкільне краєзнавство: «1) патріотична спрямованість; 2) науковість; 3) природовідповідність; 4) оптимальне поєднання дослідної і суспільно корисної діяльності; 5) комплексність, 6) систематичність, 7) планомірність, 8) наступність та скоординованість; 9) зв'язок дитячих краєзнавчих установ з місцевими державними і громадськими краєзнавчими установами і закладами; 10) поєднання

дитячого самоуправління з педагогічним керівництвом; 11) гласність, змагальність» [75, с. 12–13]. Варто звернути увагу, що на першому місці тут виступає саме патріотична спрямованість, під якою науковець розуміє орієнтацію на утвердження національної самосвідомості та почуття гордості за історичну спадщину рідного краю.

Серед завдань туристсько-краєзнавчої діяльності у середніх загальноосвітніх навчальних закладів Анатолій Доценко виділяє: «1. Закріплення теоретичних знань з географії, біології та історії і формування умінь їх практичного застосування; 2. Оволодіння учнями навичок та вмінь власного вивчення природи, історії, населення та економіки рідного краю. 3. Виховання (...) любові до свого міста, села, рідного краю, почуттів патріотизму та національної свідомості. 4. Зібрання під час походів, подорожей та екскурсій нових матеріалів для поповнення колекцій шкільного краєзнавчого музею, кабінету або куточка» [72, с. 100]. Тобто цей вид діяльності у школі є комплексною системою, яка забезпечує одночасний розвиток учня у навчально-практичній, ціннісно-виховній та науково-дослідницькій площині.

З-поміж форм туристсько-краєзнавчої діяльності важливу роль у формуванні та розвитку громадянської компетентності відіграють профільні туристсько-краєзнавчі табори. Вони передбачають активний відпочинок для дітей та молоді, спрямований на вивчення історії, культури, географії та природи рідного краю через екскурсії, походи чи етнографічні дослідження. Організаторами цих таборів можуть бути як центри дитячо-юнацького туризму, так і заклади освіти, зокрема школи. Зважаючи на предмет нашого дослідження, основну увагу сфокусуємо саме на шкільних туристсько-краєзнавчих таборах. Вони у своїй діяльності поєднують оздоровлення, спортивний туризм та вивчення історії рідного краю (основний компонент).

Діяльність туристсько-краєзнавчих таборів реалізується за такими основними напрямками: туристсько-спортивний (піші переходи, водні сплави тощо); оздоровчо-виховний (психоемоційне розвантаження школярів, згуртування команди); дослідницько-пошуковий (якщо табори мають конкретну наукову мету);

пізнавально-краєзнавчий (відвідування та дослідження історичних місць, пам'яток природи тощо); національно-патріотичний (вивчення історії, відвідування меморіалів та місць пам'яті тощо). При цьому вважаємо, що для формування у школярів громадянської компетентності найціннішими є пізнавально-краєзнавчий та національно-патріотичний напрями.

Залежно від способу організації та місця перебування доцільно виокремити: прищільні табори з краєзнавчим профілем (при школах під час канікул); стаціонарні табори (при туристичних базах, оздоровчих комплексах тощо); пересувні табори (у формі багатоденних туристичних походів із зупинками для вивчення окремих пам'яток на маршруті); експедиційні табори (з конкретним дослідницьким завданням, наприклад фольклорні розвідки). Основними ознаками шкільного туристсько-краєзнавчого табору є: комплексність (поєднання фізичного загартування, пізнавальної активності та соціалізації); локальність (прив'язка до певної території чи регіону, які виступають об'єктом дослідження); часткова або повна автономність (проживання у польових умовах або на базі турбаз); дослідницький характер.

Невід'ємним елементом у проведенні цієї форми шкільного краєзнавства є організація туристсько-краєзнавчих походів та відвідування краєзнавчих екскурсій. Останні передбачають «колективне відвідування краєзнавчо-туристичного об'єкту з пізнавальною чи навчальною метою» [72, с. 103]. Характерною рисою екскурсії є поєднання візуального огляду об'єкта та вербальної розповіді про нього, яку здійснює педагог або фахівець-екскурсовод. Відповідно до класифікації Анатолія Доценка виділяють наступні види екскурсій: залежно від місця проведення (виробнича, музейна, природнича, по місту, селищу, селу); за змістом (оглядова та тематична); за освітнім значенням (навчальна, передбачена навчальною програмою по шкільному предмету, та ознайомлювальна) [72, с. 103]. Туристсько-краєзнавчі походи поєднують активне пересування за маршрутом (рекреаційний аспект) із вивченням природи, історії та культури рідного краю (дослідницький аспект). Залежно від складності виділяють одноденні (походи вихідного дня), багатоденні та категорійні походи [74, с. 24].

Педагогічний зміст діяльності шкільних туристсько-краєзнавчих таборів частково реалізує концепцію «педагогіки місця» (з англ. «Place-based education»), де навколишнє середовище постає повноцінним учасником освітнього процесу. На думку Вікторії Перевознюк, типовими ознаками цього педагогічного підходу є наступні: «1) навчання ґрунтується на місцевих контекстах (...) 3) соціально-емоційне навчання є пріоритетом; 4) навчання є міждисциплінарним; 5) учні навчаються бачити світ у екологічному, політичному, економічному, соціальному, культурному та інших ракурсах; 6) учні можуть досягати більш глибоких та комплексних результатів навчання, сформувати необхідні компетентності, учні краще розуміють світ навколо себе та себе як членів громади і представників певної спільноти; 7) в учнів формується відповідальне ставлення до місця, у якому вони живуть, до рідної культури і мови» [62, с. 122]. Дві останні ознаки виступають найважливішими для формування та розвитку громадянської компетентності.

Концепція «педагогіки місця» ґрунтується на ідеї, що навчання має починатися з того, що дитина бачить навколо себе. Інструментом для реалізації зазначеного підходу і доцільно використовувати краєзнавчі практики. Вони надають школярам фактаж (історію населених пунктів чи пам'ятних місць, флору лісу, біографію земляків тощо). А використання «педагогіки місця» перетворює ці знання на освітній досвід, де відвідане місце стає своєрідним «живим» підручником. Завдяки цьому підходу учень формує зв'язок між локальною історією та загальнодержавними процесами й усвідомлює, що культурна спадщина є спільним надбанням громади, яке потребує захисту [62, с. 122]. Водночас він бачить особливості свого краю, що допомагає краще розуміти різноманіття України та світу загалом.

При організації шкільних туристсько-краєзнавчих таборів важливе місце посідає і «педагогіка пам'яті». Згідно з дослідником Олексієм Карамановим, вона фокусується на формуванні та утвердженні локальної і національної ідентичності, розвитку емоційної прив'язаності до певної місцевості, спільноти і загалом держави. Також вони виховує співчуття, толерантність та повагу «до минулого досвіду певної спільноти й пошук того, що може об'єднувати усіх людей» [54].

Вивчення локальних місць пам'яті (пам'ятників, місць поховань тощо) сприяє глибокому аналізу історії через локальні виміри та регіональну ідентичність. Як результат, шкільні туристсько-краєзнавчі табори виступають практичним втіленням «педагогіки пам'яті».

Для формування громадянської компетентності при проведенні цих таборів доцільно використовувати і здобутки музейної педагогіки. На думку педагога-практика Інни Каленюк, використання музейних експонатів в освітньому процесі має певні особливості. Так, експозиції музеїв підвищують пізнавальну активність школярів, стимулюючи шире зацікавлення предметом дослідження. Через музейні артефакти розкривається «антропологічний» вимір історії, що сприяє детальній реконструкції побуту і діяльності людини в різні епохи [26]. Як слушно зазначають дослідники Богдан та Ганна Паски, застосування музейної педагогіки «поглиблює знання учнів про історико-культурну спадщину, сприяє усвідомленню національної ідентичності, формуванню ціннісних орієнтирів, критичного мислення, готовності до захисту суверенітету своєї держави» [61, с. 1370].

У процесі роботи досліджуваної форми позакласної роботи важливе місце посідає «педагогіка пригод». Науковець Олександр Попов розглядає її як педагогічну технологію проживання спільного екстремального досвіду, де елементи ризику та варіативність фіналу є ключовими чинниками формування згуртованості й громадянської стійкості. Основними її рисами є: «проведення в умовах, які сильно відрізняються від звичного оточення учасників (у дикій природі або малонаселеній місцевості); невелике число учасників; постановка перед ними завдань, які можуть сприйматися як своєрідні фізичні і/або розумові виклики; інтенсивна взаємодія між учасниками, яка зазвичай передбачає спільне вирішення проблем і прийняття рішень; наявність підготованого лідера, який, втім, не нав'язує свою точку зору іншим; обмежена тривалість у часі (до 4 тижнів)» [65, с. 52]. У контексті шкільного туристсько-краєзнавчого табору зазначений підхід дозволяє моделювати спільні випробування (підйом на гору, туристичний похід) не просто з позиції фізичної активності, а як ситуації, де успіх кожного залежить від злагодженості усієї групи. Ключовим елементом тут постає групова рефлексія, що

дозволяє проаналізувати динаміку лідерства, механізми прийняття колективних рішень тощо. Це допомагає учасникам осмислити свої переживання та зробити з них висновки для майбутнього життя, перетворивши їх на усвідомлений соціальний досвід.

Позитивний вплив «педагогіки пригод» реалізується через наступний механізм: спільний ризик об'єднує групу та допомагає долати непорозуміння, водночас учасники навчаються толерантності та взаємодопомоги – основи здорового громадянського суспільства. Також вона виховує готовність не боятися помилок і труднощів, оскільки школяр, який подолав складний маршрут, стає стійкішим до суспільних викликів. Це відбувається завдяки механізму перенесення успішного досвіду подолання перешкод із фізичної площини у соціальну: учень усвідомлює алгоритм розв'язання проблем і перестає сприймати труднощі як непереборні бар'єри. Для наставника чи вчителя важливо лише підвести його до цього розуміння шляхом рефлексії.

Отже, позакласна робота, зокрема туристсько-краєзнавча діяльність, відіграє вагомую роль у формуванні громадянської компетентності старшокласників. Завдяки краєзнавчим походам, дослідженням місць пам'яті та музейних артефактів навколишнє середовище стає «живим підручником». Це допомагає учням пов'язати історію рідного краю із загальнодержавними процесами, формуючи національну ідентичність і ціннісні орієнтири. А сам туристсько-краєзнавчий табір перетворюється на дієвий інструмент формування громадянської компетентності, перетворюючи теоретичні знання школярів на усвідомлений соціальний досвід і відповідальне ставлення до своєї громади та держави.

РОЗДІЛ 2

ІСТОРИКО-КРАЄЗНАВЧІ ПРАКТИКИ В СИСТЕМІ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ ФІЗИКО-ТЕХНІЧНОГО ЛІЦЕЮ

2.1. Особливості організації освітнього процесу в Івано-Франківському науковому фізико-технічному ліцеї Івано-Франківської обласної ради

Івано-Франківський науковий фізико-технічний ліцей Івано-Франківської обласної ради (далі – ФТЛ) засновано 17 травня 1992 року рішенням вченої ради при Івано-Франківському державному (сьогодні – національному) університеті нафти і газу (далі – ІФНТУНГ). Ідея створення навчального закладу належала Василю Степанюку, професору кафедри польової нафтогазової геофізики ІФНТУНГ, Євстахію Крижанівському, тогочасному ректору університету, та керівнику освіти на Прикарпатті Богдану Томенчуку [47]. За словами останнього: «Ліцей і весь поступ прикарпатської освіти ми задумали ще на першому майдані. Тоді ми хотіли створити належні умови для талановитих дітей, щоб даровані Богом таланти залишалися в Україні» [43]. Також він є автором особливого слогану закладу освіти: «ФТЛ – Фист тебе люблю».

7 серпня 1992 року представник Президента України в Івано-Франківській області Зіновій Шкутяк своїм розпорядженням надав новоствореному ліцею статус загальноосвітнього навчального закладу. Перша назва закладу – «Фізико-технічний ліцей при ІФДТУНГ». Надалі вона змінювалася декілька разів: «Фізико-технічний ліцей при ІФДТУНГ» (з вересня 2001 року до 2013 року), «Івано-Франківський фізико-технічний ліцей-інтернат Івано-Франківської обласної ради» (2013–2019 роки) та сучасна назва – «Івано-Франківський науковий фізико-технічний ліцей Івано-Франківської обласної ради» (з 2019 року).

Безпосереднім організатором та директором ліцею став кандидат технічних наук Мирослав Янишівський. Свою діяльність на цій посаді він розпочав із налагодження процесу зарахування учнів. Як згодом стверджував керівник: «Першим нашим офісом став письмовий стіл у приймальній комісії університету»

[43]. Формування контингенту здобувачів освіти на початковому етапі функціонування ФТЛ завершилося 1 вересня 1992 року урочистим представленням 112 ліцеїстів та 18 членів педагогічного колективу.

Івано-Франківський науковий фізико-технічний ліцей Івано-Франківської обласної ради є закладом обласного підпорядкування. Такий статус дозволяє залучати до навчання обдаровану молодь з усієї області та інших регіонів України (частка іногородніх становить щонайменше 75 %). Для ліцеїстів із віддалених населених пунктів створено належні умови: вони забезпечуються безоплатним проживанням у пансіоні та п'ятиразовим харчуванням [47].

Водночас ФТЛ функціонує як структурний підрозділ ІФНТУНГ, зберігаючи статус закладу при університеті з моменту свого заснування. Така інтеграція забезпечує ліцеїстам доступ до науково-технічної бібліотеки, спортивної та навчально-лабораторної інфраструктури університету. Освітній процес частково здійснюється на базі засновника: приблизно 40% аудиторних занять (два навчальні дні на тиждень) проходять у корпусах університету за адресою: вул. Карпатська, 15. Його доповнює регулярна взаємодія з провідними науковими та науково-педагогічними працівниками ІФНТУНГ, що реалізується через систему екскурсій та профорієнтаційної роботи [47].

Структурно-функціональна модель Фізико-технічного ліцею базується на трирічному циклі навчання, інтегрованому в систему старшої школи (9–11 класи). Навчальний план реалізується в межах дев'яти академічних груп із загальною чисельністю понад 270 ліцеїстів. Педагогічний колектив диференційовано за фаховим спрямуванням у межах шести кафедр, що дозволяє забезпечити високий рівень спеціалізації у викладанні математичних, природничих та гуманітарних циклів. Якісний склад педагогічного колективу ФТЛ характеризується високим рівнем фахової та наукової підготовки. Станом на 2026 рік серед вчителів закладу – сім кандидатів наук (зокрема директор і заступник) та один доктор наук. Двоє педагогів (вчителька географії Олена Побігун та вчителька хімії Галина Грицуляк) паралельно є викладачами ІФНТУНГ.

Значна частина працівників є переможцями та лауреатами обласного та всеукраїнського етапів конкурсу «Учитель року». Потужний інтелектуальний потенціал закладу підтверджується і наявністю в колективі фахівців, відзначених державними та регіональними нагородами. Близько 80 % педагогів мають вищу кваліфікаційну категорію та педагогічні звання «учитель-методист» чи «старший учитель» [47]. Високий кваліфікаційний рівень учительського складу дозволяє успішно впроваджувати концептуальні засади Нової української школи та виконувати місію ФТЛ – «пошук, навчання і виховання здібних до точних наук дітей» [24].

Прикладом успішної діяльності навчального закладу є традиційно високі показники участі в різноманітних інтелектуальних конкурсах та змаганнях. Зокрема, упродовж останніх п'яти років вихованці закладу вибороли 153 призові місця на обласному етапі Всеукраїнських учнівських олімпіад (зокрема 21 диплом I ступеня). На фінальному етапі цих змагань ліцеїсти здобули 13 перемог, а 2025 року ліцеїст Володимир Баран представив Україну на міжнародному етапі олімпіади з географії.

Збірні команди навчального закладу демонструють стабільно високі результати в обласних та всеукраїнських предметних турнірах. Щорічно ліцеїсти стають переможцями та призерами регіональних етапів з математики, фізики, інформатики, правознавства що дозволяє їм гідно представляти Івано-Франківщину на всеукраїнському рівні.

Оскільки ліцей володіє науковим статусом, то серед головних завдань ФТЛ у його «Статуті» окреслено: «підготовку майбутнього вченого, особистості, здатної до інноваційної діяльності; провадження освітньої діяльності на основі підходів дослідно-орієнтованого навчання, спрямованої на залучення та підготовку учнівської молоді до наукової і науково-технічної творчості...» [42]. Впровадження моделі дослідно-орієнтованого навчання дозволяє формувати у вихованців критичне мислення, навички роботи з великими масивами даних та здатність до розв'язання нестандартних завдань, що сприяє сформуванню надійного фундаменту для виховання нової генерації української наукової еліти.

Реалізація цих завдань забезпечується через залучення ліцеїстів до проєктної діяльності в межах Малої академії наук України. Як результат, лише упродовж останніх 5 років ліцеїсти здобули 89 перемог (з них 33 – дипломи I ступеня) на обласному етапі Конкурсу-захисту науково-дослідницьких робіт учнів-членів МАН. При цьому тематика робіт не обмежувалася профільними напрямками, але й охоплювала гуманітарні відділення, зокрема історії. Таке системне залучення здобувачів освіти до науково-проєктної діяльності в межах Малої академії наук України виступає дієвим інструментом формування їхнього критичного мислення та дослідницьких компетентностей.

У ліцеї також активно функціонують осередки провідних всеукраїнських організацій, зокрема «Молода Просвіта» (структурний підрозділ Всеукраїнського товариства «Просвіта» імені Тараса Шевченка, голова – Марія Остап'юк-Субичева) та «Молода українка» (осередок Всеукраїнської жіночої громадської організації «Союз українок», голова – Наталія Куриндаш, учитель фізики). Діяльність цих об'єднань спрямована на популяризацію української культури та формування активної громадянської позиції молоді. Їхня активність та соціальні ініціативи отримали визнання далеко за межами навчального закладу. Зокрема, 6–7 вересня 2014 року ліцейний осередок «Молодої Українки» взяв активну участь у допомозі в організації та проведенні у м. Івано-Франківськ Світового конгресу «Союзу Українок» [46].

Творчий потенціал учнів реалізується через роботу ліцейних медіа – «Ліцейного вісника» та системи внутрішнього радіомовлення, що сприяє розвитку у здобувачів освіти медіаграмотності та навичок самоорганізації [47].

Високі інтелектуальні здобутки ліцеїстів є лише однією зі складових стратегії діяльності Фізико-технічного ліцею. Паралельно з поглибленим вивченням точних наук та підготовки ліцеїстів до інтелектуальних змагань значна увага освітнього процесу зосереджена ФТЛ на сферу національно-патріотичного виховання. Так, відповідно до «Статуту» серед головних завдань навчального закладу визначено «...формування громадянської позиції, власної гідності, патріотичного виховання та академічної доброчесності» [42]. А виховний процес у Фізико-

технічному ліцеї спрямований на «формування в учнів шанобливого ставлення до родини, поваги до народних традицій та звичаїв, державної та рідної мови, національних цінностей українського народу (...) розвиток соціально зрілої, творчої **особистості з усвідомленою громадянською позицією, почуттям національної самосвідомості**» (виділення наше – *Р.-В.Я.*) [42].

Для досягнення виховної мети у Фізико-технічному ліцеї реалізується комплексна система заходів. Характерною рисою освітнього процесу є дотримання власних традицій, зокрема проведення меморіальних заходів на вшанування державотворчих етапів історії України («Свято стрілецької слави» у Меморіальному сквері на відзначення роковин «Листопадового чину», «День пам'яті Героїв Крут» тощо) [47].

При вшануванні річниці «Листопадового чину» ліцеїсти долучаються і до загальноміських урочистостей, зокрема участі у міському віче біля пам'ятника творцям ЗУНР. Це розвиває здатність учнів критично осмислювати минуле та розуміти тяглість української державності, що сприяє формуванню національної ідентичності та відповідального ставлення до майбутнього країни. Залучення до меморіальних заходів стає практичним виявом громадянської позиції, що активізує внутрішню готовність ліцеїстів до вибору життєвих пріоритетів та ціннісних орієнтацій.

Щорічним ліцейним заходом, що поєднує фізичне загартування з потужним національно-ідейним компонентом є культурно-спортивне свято «Козацькі забави». Поряд зі спортивними змаганнями воно включає конкурс стройової козацької, стрілецької та повстанської пісні. Академічні групи на час проведення змагань стають товариствами з власними назвами та емблемами. При цьому у їх назвах спостерігаємо зміщення акцентів від класичного пантеону історичних постатей (Степана Бандери, Софії Галечко, Петра Франка тощо) до вшанування сучасних героїв – загиблих випускників ФТЛ (Ігоря Гойванюка, Антона Листопада та ін.). Така зміна свідчить про глибоке усвідомлення ліцеїстами того, що історія твориться тут і зараз. Вибір імені загиблого випускника як назви товариства перетворює абстрактне поняття патріотизму у персоналізовану культуру пам'яті та

етичний обов'язок і прояв вдячності за героїзм. Водночас захід виступає дієвим механізмом розвитку соціокультурних компетентностей: лідерства, командної взаємодії та групової самоорганізації.

Важливою складовою системи патріотичного виховання та формування громадянської й екологічної компетентностей ліцеїстів є щорічна одноденна експедиція учнів третього курсу (11 класу) до меморіального комплексу в урочищі Дем'янів Лаз. Структура заходу передбачає поєднання комеморативної практики (відвідання каплиці-музею жертв комуністичних репресій, прослуховування екскурсії) із волонтерською діяльністю з облагородження території. Такий комплексний підхід сприяє поглибленню історичних знань про комуністичні репресії й розвитку екологічної відповідальності через практичну участь у благоустрої пам'ятного місця (висадка саджанців квітів, прибирання території тощо) [21].

Системним компонентом виховної діяльності Фізико-технічного ліцею є залучення ліцеїстів до мистецького простору через регулярне відвідування театральних вистав, кінофільмів, концертів, презентацій тощо. Так, упродовж трьох останніх навчальних років 9 академічних груп відвідали приблизно 180 подібних заходів (2022–2023 навчальний рік – 55 заходів [19], 2023–2024 навчальний рік – 64 [20], 2024–2025 навчальний рік – 64 [21]). Такий підхід забезпечує формування соціально-культурної компетентності та естетичного світогляду учнів. Щодо кінострічок, то пріоритетом при виборі є фільми з чітко вираженим історичним контекстом або мистецькою вартістю, що дозволяє перетворити перегляд на повноцінний освітній захід.

Важливим інструментом неформальної освіти та згуртування колективу є туристично-краєзнавча діяльність. За період 2022–2025 років було реалізовано понад 50 виїзних мандрівок (Додаток Б). Фундаментальною традицією є ознайомча поїздка першокурсників до знакових «місць пам'яті» — меморіальних комплексів у Старому Угринові Калуського р-ну Івано-Франківської обл. та Нагуєвичах Дрогобицького р-ну Львівської обл.. Маршрут, що включає також Дрогобич або

Кульчиці (батьківщину Петра Конашевича-Сагайдачного), спрямований на поглиблення знань про історичні постаті – фундатори української державності.

Географічний вектор історико-краєзнавчої діяльності ФТЛ охоплює переважно регіони Західної України, зокрема Львівщину, Закарпаття (Ужгород, Хуст, Чинадієво), Буковину та Тернопільщину. Окремі виїзди спрямовані на вивчення культурно-історичної спадщини Волині (Колодажне, Острог) та Поділля (Хотин, Кам'янець-Подільський). Поєднання пізнавального аспекту з виховним перетворює ці мандрівки на ефективну платформу для формування цілісної особистості, готової до свідомого служіння суспільству.

Для заохочення академічно успішних та соціально активних ліцеїстів у закладі освіти впроваджено практику призових екскурсійних поїздок. Відбір учасників до них здійснюється на конкурсних засадах згідно з внутрішнім «Рейтингом успішності». Програма екскурсійних маршрутів має чітке тематичне спрямування та диференційована за курсами. Для першокурсників проводять навчальну поїздку до Львова, що передбачає знайомство з архітектурною та духовною спадщиною міста: відвідування архикатедрального собору Святого Юра, меморіальних музеїв Івана Франка та Михайла Грушевського, історико-культурного заповідника «Личаківський цвинтар» [14].

Другокурсники відвідують меморіал Українських Січових Стрільців на г. Маківка та відомі місця Тухольщини (Львівська область) (Додаток В). Вперше по цьому маршруту поїздки «місцями боїв Українських Січових Стрільців» для патріотичного виховання ліцеїстів здійснили у травні 1994 р. Тоді мандрівники пройшли по маршруту: с. Тухля – гора Маківка – гора Ключ. Надалі гора Ключ стала частиною історико-краєзнавчої практики першого курсу. Логістичною базою для поїздки у різні періоди слугували освітні та рекреаційні заклади сіл Тухля та Гребенів (школа у с. Тухля, оздоровчий табір «Ватра» Львівської школи-інтернату № 2 у с. Гребенів Сколівського р-ну Львівської обл., база відпочинку «Берегиня»). Загалом за історію закладу освіти відбулося 30 призових поїздок до гори Маківка. Важливим компонентом маршруту є відвідання Франкової криниці у с. Тухля – місця, що безпосередньо пов'язане з творчою історією повісті «Захар Беркут» [16].

У ліцейному середовищі цей об'єкт набув особливого символічного значення: навколо нього сформувався сучасний учнівський фольклор (повір'я про успішне складання НМТ після куштування води з джерела), що сприяє емоційному залученню молоді до класичної літературної спадщини. За свідченням Вероніки Горобець, учасниці поїздки «Маківка – 2025», ліцеїсти «глибше зрозуміли важливість збереження пам'яті про героїчне минуле, відчули справжню силу українського духу та стали ще ближчими до свого народу і рідної землі» [16].

На третьому курсі учні у межах «призової поїздки» здійснюють сходження на найвищу вершину України – г. Говерла (Додаток Г). Вперше його провели з 14 до 16 жовтня 1994 року й присвятили 52-гій річниці Української повстанської армії (УПА). Тому, поряд з спортивно-туристичною складовою (підйом на вершини гір Говерла, Пожижевська, Туркул) важливим елементом програми було відвідання у м. Яремче Карпатського крайового музею визвольних змагань. Про вплив цих поїздок на школярів свідчить стаття ліцеїстки Анни Павлюк у «Ліцейному віснику» за 2012 рік Вона, зокрема зазначила: «Завдяки своєму ФТЛу, я по-справжньому закохалась у Карпати, у нашу культуру, національну спадщину (...) стала справжнім патріотом своєї держави» [36].

Серед призових мандрівок варто згадати і поїдку «Київ-Канів», яка проводилась на початку 2000-х рр. Ліцеїсти поряд із відвідуванням столиці побували також і на могилі Тараса Шевченка на Чернечій горі поблизу Канева. Сьогодні мандрівки до місця поховання «Кобзаря» призупинені через безпековий фактор та повномасштабне вторгнення рф. Востаннє там побували ліцеїсти у жовтні 2022 року, відвідавши також історико-культурний заповідник «Батьківщина Тараса Шевченка» у с. Моринці та Національний дендрологічний парк «Софіївка».

Започатковані у 1994 р. маршрути стали не просто екскурсіями, а частиною «корпоративної культури» ліцею. Зокрема багато першокурсників, вступаючи до закладу, знають про ці призові поїздки від попередників (батьків, братів чи сестер тощо), що створює довготривалу мотивацію до навчання та активної громадської діяльності. Сходження на Маківку та Говерлу поєднують у собі ідеологічне

виховання з випробуванням волі та характеру. Це перетворює призові поїздки з пасивної екскурсії на активний акт самоствердження ліцеїстів.

Ефективність виховної роботи у сфері громадянської та соціальної відповідальності підтверджується створенням у 2016 році Всеукраїнського благодійного фонду «Фонд випускників України» (Додаток Д). Ініціаторкою проєкту виступила випускниця ФТЛ Надія Варгола. Початкова мета – підтримка рідного ліцею – трансформувалася в масштабну допомогу багатьом закладам освіти України. Показником успішності став уже перший рік роботи, за який було залучено близько 150 тис. грн [28].

Завдяки фінансовій підтримці «Фонду випускників України» ліцеїсти мають змогу отримувати стипендії за перемоги в інтелектуальних конкурсах та змаганнях. Також фонд фінансує виступи учнів ФТЛ на всеукраїнських інтелектуальних турнірах. Загалом лише у 2024–2025 навчальному році «Фонд випускників України» витратив на потреби ліцею 81 тис. 600 грн [21].

Унікальною складовою виховної системи ФТЛ є історико-краєзнавчі практики, що проводяться у форматі туристсько-краєзнавчих таборів для ліцеїстів першого та другого курсів.

Отже, в Івано-Франківському науковому фізико-технічному ліцеї Івано-Франківської обласної ради сформовано унікальне освітнє середовище, що поєднує можливості обласного статусу закладу освіти з інтеграцією в інтелектуальний простір ІФНТУНГ. Результативність освітньої моделі ФТЛ підтверджують стабільно високі показники ліцеїстів на всеукраїнських олімпіадах, предметних турнірах та Конкурсі-захисті науково-дослідницьких робіт Малої академії наук України. Важливим елементом освітнього процесу закладу освіти є дотримання сталих комеморативних традицій (вшанування Листопадового чину, Героїв Крут, жертв тоталітаризму в Дем'яновому Лазу). Ефективність формування громадянської та соціальної відповідальності у ФТЛ демонструє тривалий зворотний зв'язок із випускниками, прикладом чого є створений у 2016 році за ініціативи випускників ліцею «Фонд випускників України».

2.2. Історико-краєзнавчі практики у системі виховної роботи ліцею.

Становлення історико-краєзнавчих практик у Фізико-технічному ліцеї ґрунтувалося на принципі спадкоємності освітніх традицій галицьких елітних шкіл XIX – початку XX ст. Ініціатор їх запровадження, директор ліцею Мирослав Янишівський, апелював до «історичних традицій українських елітних шкіл Галичини» [47]. У цій справі він надихався спогадами Івана Франка про навчання у Дрогобицькій гімназії, зокрема його мандрівками після закінчення навчального року. Так, визначний український поет та громадський діяч був відомим організатором великої кількості молодіжних просвітницьких мандрівок та експедицій. Уже після завершення 7-го класу гімназії він з товаришами мандрував підгірською Бойківщиною [44]. Під час цієї подорожі він відвідав Болехівщину, зокрема ті населені пункти, де в майбутньому таборуватимуть ліцеїсти ФТЛ: Бубнище, Поляницю, Гошів та Болехів [31].

Саме краєзнавство Іван Франко сприймав фундаментальним елементом національного виховання. Він стверджував, що формування свідомого українця неможливе без глибокого знання історії та сучасності рідного краю, зокрема його безпосереднє пізнання шляхом мандрівок. У період 1883–1889 років під прямим керівництвом та за ініціативи Івана Франка було реалізовано шість щорічних просвітницьких експедицій, організованих для активної студентської молоді. Подібні туристично-краєзнавчі мандрівки на рубежі XIX–XX ст. стали популярними серед гімназистів й інших навчальних закладів. Зокрема учасники освітнього процесу Рогатинської гімназії лише в 1910/1911 навчальному році провели 22 різнотематичні мандрівки (так звані «прогульки») [56].

За словами Івана Франка метою краєзнавчих подорожей було «...спізнати багату природу нашого краю, побачити її в цілім розквіті і величності і подивляти багатства, скріпити думки і силу для витривалої праці свого і загального добра» [31]. Подібної думки слідував і директор Фізико-технічного ліцею, запроваджуючи в освітній процес «історико-краєзнавчі практики». Власний досвід численних подорожей під час навчання у Львівському національному університеті імені Івана Франка спонукав його, вже як керівника закладу освіти, до ідеї: «...було би

добре заставити і ліцеїстів кудись виходити, так неформально жити, спілкуватися, щось бачити, мандрувати» [50].

Концепція проведення історико-краєзнавчих практик ґрунтувалася на комплексному підході та мала на меті розв'язання наступних завдань: 1) виховання (відвідування цікавих туристичних об'єктів, пов'язаними з національно-визвольною боротьбою українського народу чи пам'яток природи); 2) згуртування колективу через спільне дозвілля; 3) відпочинок після завершення навчального року [50].

Історія краєзнавчих мандрівок Фізико-технічного ліцею розпочалася у червні 1993 року з екскурсії до скельно-печерного комплексу «Скелі Довбуша». У 1995 році поїздки на Болехівщину трансформувалися в кількаденні експедиції. Статус «історико-краєзнавчої практики» цей напрям діяльності отримав у 1998 році, коли відбувся перший виїзд у с. Буковець (1998–2003 роки). Саме тоді, з приходом до ліцею нового покоління ліцеїстів, зокрема сина директора Маркіяна Янишівського, виникла ідея перетворити ці мандрівки в цілісну систему й частину освітнього процесу. За словами Мирослава Янишівського, тоді «...власне, я назвав то краєзнавчою практикою» [50] (Додаток Е). Наступного року, коли учасники першої краєзнавчої практики завершили другий курс, подібну мандрівку ліцеїсти здійснили у с. Бистриця Надвірнянського р-ну.

Попри свою назву «історико-краєзнавча практика» за змістом вона відповідає більше формату шкільного історико-краєзнавчого табору. Хоча обидва напрями передбачають спільну мету (вивчення рідного краю), вони суттєво відрізняються за структурою, методикою та фокусом діяльності. Так, практики зорієнтовані на науково-дослідницьку діяльність, зокрема закріплення знань через методику польових досліджень, а табори більше фокусуються на виховно-оздоровчому напрямі – активний відпочинок, соціалізацію, патріотичне виховання через краєзнавство тощо. Тому якщо практика найбільше наближена до академічної діяльності, то історико-краєзнавчий табір передбачає пріоритет саме виховної та оздоровчої складової. Тут засвоєння знань відбувається через емоційне занурення в середовище, активне дозвілля та неформальне спілкування на фоні краєзнавчих

мандрівок. Прикладом останнього слугують слова директора ФТЛ: «Діти цілий рік тяжко (...) працювали, а потім вони мають можливість тиждень від того відключитися, просто пожити безтурботним життям у своєму колективі з вчителями і так далі» [50]. При цьому мотивом вибору відповідного формату проведення мандрівок було бажання, щоб «...діти разом пожили, ночували разом, готували їжу, якісь елементи самообслуговування і якраз такий формат заміської поїздки» [50].

Вибір географії історико-краєзнавчих практик ФТЛ визначався особистим досвідом Мирослава Янишівського. Будучи уродженцем Болехівщини (с. Витвиця Калуського району), він «...хотів аби ті мої краї мої ліцеїсти також знали» [50]. Саме тому упродовж 2004–2023 років базою практики першокурсників було с. Козаківка. Символічно, що ліцеїсти зупинялися у школі, яку в минулому очолював батько Мирослава Янишівського. При цьому програма практики на глибокому знанні директором місцевих пам'яток: «Скель Довбуша», Гошівського монастиря, старшинської школи УПА «Олені» тощо. Хоча через значну складність маршруту (понад 10–12 км в один бік) відвідування останньої локації згодом скасували, триденний формат практики залишився оптимальним для ознайомлення з так званим «Болехівським кутом» (Додаток Є).

Програма першого дня практики передбачає похід ліцеїстів із с. Поляниця до меморіалу Українським Січовим Стрільцям, що розташований на хребті поблизу гори Ключ. Це місце є знаковим для національної історії, оскільки тут поховані 13 стрільців, які загинули 28 жовтня 1914 року в боях із російською армією у ході Першої світової війни [33]. Меморіал, зведений ще у 1920-х роках і реставрований у часи незалежності (1990-ті роки), має важливе символічне значення. Зокрема, відомо, що у 1923 році, під час однієї зі своїх пластових мандрівок, це місце відвідував Степан Бандера. Згідно зі спогадами його товариша Володимира Ерденбергера, після візиту до «Скель Довбуша» майбутній лідер Організації Українських Націоналістів «з хлопцями повертався (...) через гору Ключ, щоб спеціально оглянути місця боїв і могили Українських січових стрільців» [11].

Другий день табору присвячений пішому походу до скельно-печерного комплексу «Скелі Довбуша», що неподалік с. Бубнище Болехівської міської ради. Ця унікальна пам'ятка, розташована на висоті 668 м, складається з 80-метрових пісковиків Ямненського пласту порід, сформованих понад 70 млн років тому в акваторії давнього океану Тетіс. Історична цінність комплексу підтверджена численними дослідженнями. Якщо учасник «Руської трійці» Іван Вагилевич вбачав у скелях доісторичне святилище, то Михайло Грушевський характеризував їх як середньовічний оборонний замок та монастир. У XVII–XVIII ст., за переказами, тут перебували опришки й використовуючи печери як сховище. Припускають, що легендарний ватажок опришків Олекса Довбуш міг відвідати Бубнище у жовтні 1774 року на шляху до Турки і Дрогобича. Декілька разів у рамках студентських мандрівок й етнологічних експедицій місцеві пам'ятки сюди навідувався й Іван Франко. У 1881 році після однієї з них письменник написав вірш «Бубнище» [44].

Упродовж 2006–2015 років скельно-печерний комплекс досліджували експедиції спеціалістів Карпатського національного університету імені Василя Стефаника під керівництвом професора Миколи Кугутяка. Ними були виявлені і систематизовані значна кількість солярних знаків та наскельних петрогліфів, антропоморфних і зооморфних кам'яних фігур [32; 41]. Як наслідок, «Скелі Довбуша» відображають красу природи Бойківщини та багату історію регіону.

Завершальний день практики присвячений виїзній екскурсії за маршрутом Болехів – Гошів. Програма перебування в Болехові передбачає відвідування Музею історії міста імені Романа Сковорія та його філії – «Музею Наталії Кобринської». Тут учні ознайомлюються з історичною спадщиною та видатними постатями краю. Важливим пунктом маршруту є візит до Прикарпатського фахового коледжу лісового господарства та туризму. У рамках співпраці ліцеїсти мають змогу оглянути геологічну експозицію, унікальний дендропарк та колекцію екзотичних рослин у «Зимовому саду».

Важливою локацією під час екскурсії Болеховом є могила отця Ярослава Лесіва (м. Болехів, церква святої Великомучениці Параскеви). Як стверджує Мирослав Янишівський в інтерв'ю: «Я хотів, аби про таку фігуру, як

отець Лесів, знало побільше ліцеїстів» [50]. Особисте знайомство директора ФТЛ із отцем Ярославом Лесівим відбулося у 1989 році в Москві. Це сталося під час захисту дисертації, коли Мирослав Янишівський зустрів учасників голодування за легалізацію УГКЦ на Арбаті. Глибоке враження від постаті дисидента згодом трансформувалося у прагнення популяризувати його спадщину серед ліцеїстів, зокрема через включення відвідування могили отця до програми краєзнавчої практики першокурсників.

Завершує робочий день екскурсія до Гошівського монастиря Преображення Господнього отців Василян у с. Гошів. Раніше програма також охоплювала урочище «Бучники» – комплексну пам'ятку природи, відому переказами про явлення Матері Божої дітям у 1856 році. Крім духовної складової, ця локація має вагоме історичне значення: тут розташоване місце поховання Михайла Дуди (псевдо «Громенко») – командира УПА та учасника десанту, який загинув у бою з НКВС 7 липня 1950 року [27].

Для другокурсників упродовж 1999–2021 років базою історико-краєзнавчої практики було с. Бистриця (Додаток Ж.1), згодом – с. Криворівня (див. Додаток Ж.2). Програма табору була заснована на досвіді студентських мандрівок директора Фізико-технічного ліцею і включала такі локації, як урочище «Озірне», вершина г. Довбушанка, бункер «Грома» (гора Березовачка), дендрологічний парк «Явірчик» та ін. Організаційно практика складалася з двох етапів: після переходу до «Озірного» ліцеїсти облаштовували наметове містечко, яке слугувало базою для подальшого радіального виходу на вершину Довбушанки (1754 м).

Через обмеження, викликані пандемією COVID-19 та обставинами воєнного часу ліцеїсти «мусили залишити базу у Бистриці і перебратися у Криворівню» [50] (Додаток 3). Нове місце проведення практики має особливий статус — завдяки етнографу Володимирі Гнатюку Криворівня відома у культурному просторі як «українські Атени». Як стверджує Ірина Пустиннікова: «Йшлося (...) про географію тих, хто приїжджав сюди літувати. А це була вся хрестоматія з української літератури плюс ще творча інтелігенція з інших царин» [29].

Традиційний початок туристсько-краєзнавчого табору пов'язаний із відвідуванням місцевої святині. У Криворівні діє церква Різдва Пресвятої Богородиці – унікальний зразок гуцульської дерев'яної архітектури, зведений ще на початку 1660-х років. Цей храм має особливий статус, оскільки залишався діючим упродовж усієї своєї історії. Його духовним серцем є ікона Божої Матері «Втілення творчих задумів», шанована як Покровителька Гуцульщини. Упродовж 1961–1964 років настоятелем храму був майбутній Патріарх Київський і всієї Руси-України Володимир отець-диякон Василь Романюк. Важливою частиною виховної програми є духовні бесіди з теперішнім настоятелем храму, протоієреєм Іваном Рибаруком [45].

На другий день ліцеїсти відвідують музеї Верховини: «Галерію» та «У Трембітаря» у Верховині. Приватний музей «Галерія гуцульських традицій та обрядів» присвячений збереженню гуцульських традицій та обрядів. Його засновниця Павла Рашковська розказує про гуцульські звичаї, обряди та народні прикмети [34]. Подібним є музей гуцульського побуту та мистецтва «У трембітаря», експозиція якого містить традиційний гуцульський одяг, музичні інструменти Гуцульщини тощо. Ліцеїсти тут беруть участь у майстер-класі гри на трембіті, дримбі, цимбалах, відтворюючи атмосферу полонини [35].

Третій день практики присвячений походу до «Довбушевих комор» – скельного каньйону у гірському масиві Синиці. Він являє собою кам'яну печеру у підніжжі г. Довбушанка, яка, на думку дослідників, у дохристиянські часи була частиною язичницького скельно-печерного святилища. У XVIII ст. «Довбушеві комори» слугували зимовим осідком опришків під керівництвом Олекси Довбуша. Згідно з відомим українським дослідником Гуцульщини Михайлом Ломацьким, автором книги «Країна чарів і краси», гуцули вірили, що саме тут заховані скарби відомого ватажка [40]. Учасники практики проходять через глибоку ущелину, яку гуцули найменують «Сутками» (довжина – 70 м, ширина – приблизно 4 м).

У маршрут четвертого дня історико-краєзнавчої практики входять музеї с. Криворівня: літературно-меморіальний музей Івана Франка, Музей-садиба

Михайла Грушевського, музей Параски Плитки-Горицвіт та «Гуцульська гражда». Літературно-меморіальний музей Івана Франка відкрито у колишньому помешканні різьбяр Василя Якіб'юка, у якого упродовж 1901–1914 років гостював цей видатний український поет та громадський діяч. Музей-садибу Михайла Грушевського відкрили 29 вересня 2003 року у заново відбудованій віллі науковця, яку він придбав у 1906 році і на якій сім'я Грушевських відпочивала щоліта аж до 1914 року. Серед експонатів збереглося крісло-качалка Михайла Грушевського й декоративні фарфорові тарілки, подаровані істориком місцевим жителям [78].

Музейний комплекс «Гуцульська гражда» представляє автентичну модель традиційного високогірного помешкання. В основі експозиції – хата-гражда, що архітектурно поєднує житлові та господарські споруди у замкнений двір і вперше згадана у земельно-податкових книгах у записі за 1858 рік. Часто до її попередніх власників сім'ї Харуків під час свого відпочинку у Криворівні навідувалися Іван Франко, Михайло Коцюбинський, Володимир Гнатюк, які збирали тут етнографічні матеріали. А в 1964 році хату-гражду використали для зйомок кінофільму «Тіні забутих предків» [18]. Цей музей є потужним інструментом виховання молоді через їх занурення в автентику.

Завершальним елементом програми практики є похід до геологічної пам'ятки природи місцевого значення «Писаний камінь», розміщеної на північ від с. Верхній Ясенів Верховинського р-ну. Являє собою продовгувату гряду скель ямненського пісковика загальною довжиною 98 м. Паралельно, на думку львівського археолога М. Бандрівського (праця «Сварожі лики», 1992 рік), «Писаний Камінь» – міжплемянний культовий центр, що функціонував у VIII–IX ст. Учасники Карпатської археологічної експедиції Прикарпатського національного університету імені В. Стефаника упродовж 2005–2011 років виявили тут унікальний рельєфно-графічний петрогліфічний комплекс дохристиянських часів, що вказує на його походження як язичницького святилища. «Писаний Камінь» у різний час відвідали багато представників української культури як Галичини (Іван Франко, Гнат Хоткевич, Василь Стефаник, Петро Шекерик-Дониковий), так і

Наддніпрянщини (Михайло Грушевський, Михайло Коцюбинський, Ольга Кобилянська та ін.) [37].

На зворотному шляху до Івано-Франківська ліцеїсти відвідують с. Космач, де ознайомлюються з історією населеного пункту та національно-визвольного руху 1940–1950-х років у цій місцевості. Зокрема вони відвідують «Монумент повстанської слави» на місці успішного бою загонів УПА під керівництвом Мирослава Симчича (псевдо – «Кривоноса») з радянськими карально-репресивними органами у січні 1945 року.

Організаційно обидві історико-краєзнавчі практики Фізико-технічного ліцею є схожими: вони мають чіткий розпорядок дня, а ліцеїстів розподіляють на три чоти (комендантську, господарську та кухонну) під керівництвом призначених чотарів. Програма дня обов'язково містить фізичну зарядку, ранкове шикування з підняттям Державного Прапора, виконанням Гімну та молитвою, а також вечірнє шикування з піснями та завершенням дня під духовний гімн «Боже великий, єдиний!» (Додаток І).

Щодо розподілу обов'язків, то комендантська чота відповідає за шикування (ранкове, вечірнє та під час походів) і перенесення інвентарю (прапорів, свічок тощо). Господарська чота підтримує чистоту на території бази, прибирає місця загального користування та стоянок на маршруті. Кухонна чота допомагає з сервіруванням столів під час спільних трапез, готує сухопайки для походів та виконує інші супутні завдання. Важливим елементом виступає наявність фірмової футболки, присвяченої або пам'ятним датам або річниці народження визначного діяча української історії.

Розробляючи концепцію історико-краєзнавчих практик, очільник ФТЛ спирався на поєднання історичної спадщини (досвіду гімназій початку ХХ ст.) та сучасних напрацювань. Зокрема такі елементи, як «Посвідчення учасника практики» та тематичні співаники, запозичені у скаутської організації «Пласт», вихованцем якої був його син Михайло. Як стверджує Мирослава Янишівського: «Я не претендую, що ми щось відкрили нове, але ми у ці відомі речі вдихнули свій

ліцейний дух. Ну і те, що вже 30 років, як воно живе, значить воно добре і потрібне дітям» [50].

Щодо прикладів інших навчальних закладів, то подібним за завданнями і форматом є літні краєзнавчі табори у школах Львівської області. Їх мету організатори вбачають в ознайомленні учнів закладів загальної середньої освіти з громадами – учасницями Асоціації «Львівська агломерація». Програми таборів включали поїздки учнів однієї громади до 2–3-х сусідніх громад для дослідження їхніх історичних, природничих та туристичних аспектів. Від ліцейного формату він відрізняється тривалістю (одноденна) та організаторами (громада, а не адміністрація закладу освіти) [22].

Популярними також є різноманітні пришкільні табори, у тому числі краєзнавчої тематики. Зокрема лише в Калуський міській територіальній громаді з 2 до 19 червня 2025 року діяло 10 пришкільних таборів з денним перебуванням [38]. Пришкільні або виїзні табори з елементами самообслуговування, фізичного гартування та вивчення пам'яток часто поєднуються з роботою дитячих екскурсійно-туристичних станцій. Проте, на відміну від ФТЛ, у їх форматі діяльності переважають короткотермінові екскурсії, гурткова робота, конференції або разові експедиції.

Щодо концепції, зокрема акценту на національно-патріотичне виховання, історико-краєзнавчі практики ФТЛ є схожими до військово-патріотичних таборів (у тому числі організованих молодіжними воєнізованими організаціями) та скаутський таборів, зокрема «Пласту». Їх спільними рисами є національно-патріотичне спрямування (виховання національно свідомого громадянина України), дисципліна та ритуали (шикування, виконання Гімну тощо), фізичні навантаження (походи в гори) та соціалізація (спільний побут, робота в команді).

Проте історико-краєзнавчі практики ФТЛ, на відміну від військово-патріотичних таборів, не містять елементів вишколу (опанування військової справи, тактики та чи тактичної медицини). Водночас від «пластових» таборів їх відрізняє відсутність різноманітних іспитів вмілості, менший рівень автономії учасників

(проводиться під безпосереднім керівництвом учителів), більшим акцентом на освітній компонент.

Отже, історико-краєзнавчі практики ФТЛ за своїм внутрішнім змістом та виховною спрямованістю відповідають дефініції шкільного туристсько-краєзнавчого табору. На відміну від суто академічних практик, орієнтованих на польові наукові дослідження, ліцейний формат гармонійно поєднує елементи навчання із виховною та оздоровчою складовою. Засвоєння знань тут відбувається через емоційне занурення в історико-географічне середовище, неформальне спілкування, самообслуговування та командну соціалізацію.

Високий рівень виховної ефективності практик досягається завдяки чіткій організаційній структурі, окремі елементи якої запозичили у скаутській організації «Пласт». Маючи ідейну схожість із пластовими чи військово-патріотичними таборами в контексті національно-патріотичного виховання, ліцейні практики водночас позбавлені військового вишколу чи системи скаутських іспитів.

РОЗДІЛ 3

РОЛЬ ІСТОРИКО-КРАЄЗНАВЧИХ ПРАКТИК У ФОРМУВАННІ ГРОМАДЯНСЬКОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ЛІЦЕЇСТІВ

Туристсько-краєзнавчі табори Фізико-технічного ліцею, реалізовані у форматі «історико-краєзнавчих практик», за своїм функціональним наповненням виходять далеко за межі звичайних екскурсій. Вони є цілісною виховною системою з потужним компетентнісним потенціалом. Зокрема, історико-краєзнавчі практики впливають на формування та розвиток у ліцеїстів таких ключових компетентностей, як: 1) культурна (осмислення культурної спадщини та етнографії регіону); 2) соціальна (сприяння розвитку навичок співпраці); 3) інформаційно-комунікаційна; 4) життєзберігаюча та фізкультурно-спортивна компетентності (фізичне гартування через піші походи); 5) компетентність у галузі природничих наук, техніки та технологій (набуття знань про геологію, екологічна грамотність) тощо.

З метою аналізу результативності історико-краєзнавчих практик було проведене соціологічне дослідження за допомогою інструментарію Google Forms [39]. Репрезентативність вибірки склала 44 респонденти (25,8% від генеральної сукупності), що дало змогу верифікувати основні тенденції. Методологічною основою анкети стала шкала Лайкерта, яка дозволила кількісно виміряти суб'єктивне сприйняття ліцеїстами досвіду перебування в туристсько-краєзнавчому таборі ФТЛ.

Центральний блок виховного впливу та основний фокус уваги організаторів такого формату туристсько-краєзнавчих таборів Фізико-технічного ліцею становить розвиток громадянської компетентності. Реалізація зазначеного напрямку забезпечується через низку взаємопов'язаних механізмів, перше місце серед яких посідає формування національної ідентичності та історичної пам'яті.

Найбільша кількість учасників нашого опитування серед основних завдань історико-краєзнавчих практик виділила такі: 1) «Ознайомлювати з цікавими пам'ятками історії та природи Прикарпаття» (38 відповідей); 2) «Формувати

ліцейний колектив» (32 відповіді); 3) «Підвищувати національну свідомість» та «Відпочинок після навчального року» (по 30 відповідей). При цьому, на думку респондентів, практики найбільше впливають на формування таких якостей та інтересів, як: 1) повага до історичної пам'яті (35 відповідей); 2) зацікавлення історією (34 відповіді); 3) патріотизм (27 відповідей). Відповіді учасників опитування підтверджують, що історико-краєзнавчі практики Фізико-технічного ліцею виконують комплексну роль у системі виховання ліцеїстів. Таке поєднання освітньої складової, національно-патріотичного виховання та психологічного розвантаження стимулює розвиток цілісної особистості, для якої культурна спадщина та історія Прикарпаття стають невід'ємною частиною власного світогляду. Так, за результатами нашого опитування близько 70% респондентів засвідчили, що участь в історико-краєзнавчих практиках допомогла їм краще зрозуміти історію та культуру рідного краю.

Безпосередній контакт з історичними локаціями (меморіал Українських січових стрільців на г. Ключ, могила політичного в'язня та дисидента отця Ярослава Лесіва, місця бойової звитяги УПА в Космачі, сакрально-історичні природні комплекси «Скелі Довбуша» та «Писаний Камінь») дозволяє подолати схематичне сприйняття минулого, перетворюючи абстрактні факти з підручника на живу, емоційно пережиту історію (Додаток А). Ліцеїсти отримують не просто теоретичні знання про події, а й фізично перебувають там, де відбувалися важливі моменти. Ефективність означеної стратегії наочно підтверджують результати проведеного нами соціологічного опитування. Так, аналізуючи відповіді на відкрите питання «Найважливішим моментом практики, який змусив мене пишатися своєю країною, був...» [39], ми зафіксували, що у відповідях ліцеїстів найчастіше фігурує сходження на г. Ключ. Ця локація проявляє себе як потужний локальний чинник пробудження національної свідомості.

Коментуючи цей феномен, заступник директора з навчально-методичної роботи та організатор практики ліцеїстів першого курсу Андрій Яворський зазначає: «...коли на парах з історії вивчають січових стрільців чи УПА, то все сприймається через слова, цифри й інші теоретичні аспекти. А коли пройдеши тими

шляхами, вклонишся могилам борців за Україну, то сприймається усе по-іншому. Таким чином ти історію не лише вивчаєш, але й відчуваєш» [49] (Додаток К). З погляду педагогіки пам'яті, цей процес є критично важливим для формування колективної свідомості. Так, меморіал на горі Ключ чи місця бойової слави в Космачі виступають «місцями пам'яті», де матеріальний об'єкт (могила, пам'ятник тощо) перетворюється на провідника символічного смислу. Фізична присутність на місцях поховань борців за незалежність запускає внутрішній механізм емоційного занурення в минуле: історичний наратив перестає бути зовнішньою ідеологічною вимогою й приймається як частина особистісної системи цінностей майбутнього громадянина.

Ознайомлення з біографією історичних діячів (отець Ярослав Лесів, Василь Романюк (Патріарх Володимир), Михайло Грушевський, Параска Плитка-Горицвіт та ін.) формує у ліцеїстів розуміння ціни української державності. Адже життя та діяльність цих видатних українців демонструють моральну силу та незламність духу у боротьбі за релігійну й громадянську свободу і слугують прикладами для наслідування. За словами першого керівника історико-краєзнавчих практик Юрія Пирого, такими кроками ліцеїстам доводять, що «...Україна постійно боролася. Тобто, завжди все досягається в боротьбі» [48] (Додаток Л). Цей концепт безперервності боротьби засвоюється молоддю через активне залучення до комеморативних практик (вшанування, хвилини мовчання, молитви чи виконання Гімну на місцях подій). Переважна більшість опитаних ліцеїстів (близько 90%) [39] висловила переконання, що вшанування пам'яті героїв є значно ефективнішим та ціннішим безпосередньо на історичних локаціях.

Екскурсії музеями Криворівні та Верховини сприяють глибокому розумінню української культури як частини європейської спадщини. Занурення в атмосферу «Гуцульської гражди», музеїв Івана Франка та Михайла Грушевського вчить цінувати культурне розмаїття та автентику. А участь ліцеїстів у майстер-класах («У Трембітаря», «Галерія») та відвідування діючих храмів формують у них розуміння символів, традицій та звичаїв свого народу. Звернення до традицій

елітних галицьких шкіл дає учням відчуття приналежності до інтелектуальної та патріотичної еліти.

Водночас діалоги з духовними наставниками та відвідування святинь, зокрема Гошівського монастиря, спрямовані на розвиток у ліцеїстів критичного мислення, рефлексії та самостійного пошуку життєвих сенсів. У підсумку такі зустрічі трансформують абстрактні моральні категорії у живі, зрозумілі підліткам орієнтири. Яскравим прикладом такої взаємодії стали екскурсії до Гошівської обителі, де учні мали нагоду спілкуватися з ченцем Пахомієм (у миру – Юрієм Левчуном). Завдяки особливому, щирому й партнерському стилю спілкування, а також виконанню авторських пісень під гітару, отець Пахомій зумів зруйнувати стереотип про «відірваність» духовенства від реального світу. У невимушеній, довірливій формі він транслиував ліцеїстам ключові світоглядні меседжі: про цінність внутрішньої свободи, важливість вибору в критичних ситуаціях, стійкість духу та любов до ближнього. У комплексі зазначені практики сприяли формуванню моральних цінностей старшокласників, які є надійним фундаментом для виховання відповідального громадянина та майбутнього лідера суспільства.

Невіддільним компонентом ціннісного вектора історико-краєзнавчих практик Фізико-технічного ліцею є цілеспрямований розвиток ціннісно-орієнтаційного та поведінкового компонентів громадянської компетентності. У цьому контексті особливого значення набуває внутрішня логіка та архітектура щоденних виховних ритуалів. Системні солідарні акти – ранкова церемонія підняття Державного Прапора України, колективне виконання Державного Гімну, спільна молитва перед виходом на маршрут, а також вечірнє шикування під звуки духовного гімну «Боже великий, єдиний!» – виступають як потужні комеморативні практики. Вони забезпечують глибоке внутрішнє засвоєння поваги до державних символів та фундаментальних національних цінностей.

З погляду соціальної педагогіки, подібні щоденні ритуали виконують функцію чинників структурування ідентичності. Вони переводять державну символіку з категорії зовнішніх, суто офіційних атрибутів у площину особистісних

орієнтирів. Символічна регламентація розпорядку дня (від ранкового прапора до вечірньої молитви за Україну) формує у ліцеїстів стійкий психоемоційний зв'язок між індивідуальним особистісним самоусвідомленням та масштабними процесами державотворення. Ритуал у цьому випадку діє як інструмент солідаризації, де фізичне перебування в строю, синхронне виконання духовних та патріотичних пісень трансформує групу ліцеїстів у цілісну громадянську спільноту.

Ефективність цієї виховної технології відображена в показниках нашого емпіричного дослідження. Результати онлайн-опитування засвідчують високий рівень сприйняття й осмислення наведених вище практик самими учнями: близько 80% респондентів дали позитивну оцінку впливу щоденних церемоніальних практик на формування поваги до інституту держави та її символіки. При цьому 48% опитаних чітко зазначили, що дані практики формують стійке відчуття солідарної єдності, колективної солідарності та внутрішньої дисципліни. Водночас 32% респондентів трактують ці акти як корисну традицію, що виконує важливу соціокультурну та організуючу функцію в життєдіяльності ліцейної спільноти [39].

Відвідування могил героїв чи історичних пам'яток створює емоційне занурення, яке формує глибокі внутрішні переконання сильніше, ніж лекції у стінах закладу освіти. Ключову конструктивну роль у цьому процесі відіграють спільні ритуальні практики на похованнях: запалення лампадки (як акт символічного підтримання пам'яті), спільна молитва, колективне виконання стрілецьких та повстанських пісень (зокрема, стрілецького реквієму «Спіть, хлопці, спіть...»).

Згідно з концепцією «педагогіки пам'яті» [54] такі солідарні комеморативні практики виконують кілька функцій: 1) об'єднують групу ліцеїстів у спільному переживанні скорботи та гордості, перетворюючи індивідуальне сприйняття на колективну пам'ять; 2) через ритуал минуле актуалізується, стає ближчим, а постаті січових стрільців, вояків УПА чи дисидентів (як-от отця Ярослава Лесіва) сприймаються не як далекі історичні міфи, а як безпосередні ціннісні орієнтири та моральні попередники. Як результат, ліцеїсти навчаються цінувати свободу й незалежність (приклади січових стрільців, вояків УПА, дисидентів); духовну та культурну спадщину краю. Держава в їхній свідомості перестає сприйматися як

відчужене, бюрократичне чи суто абстрактне утворення, а перетворюється на концепт спільної справи, особистої відповідальності кожного, що вимагає щоденної праці та захисту. А полеглі борці за волю України перестають бути абстрактними іменами з підручника, виступаючи духовними орієнтирами.

Саме така «жива історія» формує стійкий імунітет до ворожих наративів, перетворюючи знання фактів на свідому та дієву громадянську позицію майбутнього будівничого держави. А її емоційне переживання втілюється у реальну готовність до дії, що підтверджується результатами нашого соціологічного опитування. Згідно з ними близько 54,5% опитаних нами ліцеїстів висловили готовність після участі в історико-краєзнавчих практиках долучатися до збереження культурної спадщини або екології свого краю (25% – повністю готові, 29,5% – частково готові [39]). Ці цифри є прямим доказом того, що поєднання «педагогіки місця» та емоційних ритуалів пам'яті переводить виховання від декларацій до дієвого патріотизму, коли збереження пам'яток та захист своєї країни стає внутрішньою потребою учнів.

Організація практики з чотами (комендантська, господарська, кухонна), самообслуговуванням, спільним приготуванням їжі (сухий пайок на маршрут) та довгими переходами переводить виховний процес у площину педагогіки дії. У таких умовах через досвід праці, подолання труднощів та фізичного зусилля закладаються тривкі практичні громадянські навички, які неможливо засвоїти пасивно. Серед них: солідарна відповідальність за себе та колектив, командна робота, висока самоорганізація, дисципліна, а також прояв лідерських якостей у критичних чи нестандартних ситуаціях.

Цей досвід безпосередньо апелює до розуміння демократичним суспільством громадянських чеснот, де спільне благо та життєдіяльність колективу ставляться вище за особистий комфорт. Поділ на чоти моделює мікромодель суспільства, де від сумлінності кожної окремої особи (приготування бутербродів напередодні радіального виходу, вчасний вихід на шикування тощо) залежить безпека, здоров'я та успіх усієї ліцейної спільноти.

Емпіричні дані нашого дослідження чітко фіксують ефективність цієї виховної моделі. Проведене опитування продемонструвало позитивну динаміку у формуванні особистісної та колективної відповідальності ліцеїстів. Переважна більшість учасників (79,5% опитаних) підтвердили суттєве зростання цього показника внаслідок участі в історико-краєзнавчих практиках. Зокрема, 29,5% респондентів висловили повну і беззастережну згоду з твердженням про особистісне зростання, тоді як 50% підтримали його частково, що свідчить про тривалість процесу внутрішньої рефлексії та самовдосконалення старшокласників [39]. Така висока оцінка самими учасниками практики власного досвіду доводить, що поєднання командної дисципліни, самоорганізації та занурення в історико-культурний контекст виступає дієвим інструментом виховання відповідального громадянина, здатного до солідарних дій та захисту суспільних інтересів.

Спільне проживання на базі сприяє згуртуванню колективу, де вчитель і учень взаємодіють у неформальних, життєвих обставинах. Складні переходи та вирішення побутових проблем вчать підтримувати один одного, що є основою солідарного суспільства. Це створює реальний досвід громадянської участі в локальному масштабі – ліцеїсти вчать жити в спільноті, де кожен має обов'язки, а успіх залежить від злагодженості дій. Заступник директора з навчально-методичної роботи Андрій Яворський щодо цього зазначає: «під час історико-краєзнавчих практик аморфні групи стають колективом, а не просто сукупністю індивідуальностей» [49]. У минулому керівник практики першого курсу Юрій Пиріг підтверджує цю тезу. Зокрема, він стверджував, що «...після практики, я з 1 вересня вже бачу справжню академічну групу... Дружню, сконсолідовану» [48].

За спостереженнями Андрія Яворського, лідерські та організаційні якості часто проявляють не відмінники, а так звані «трієчники». Зокрема, він згадує випадок у с. Козаківка, коли «...саме не дуже академічно успішні ліцеїсти взяли на себе основний тягар роботи, а “відмінники”, звиклі до похвали й уваги, змушені були слухатися своїх менш успішних однокласників» [49]. При цьому Юрій Пиріг окреслює і зміну сприйняття в колективі відмінників (так званих «ботанів»). За його

словами, після практики, коли відмінники показували себе як наполегливих і витривалих, то їхній суспільний рейтинг у колективі зростає, оскільки практика показує «хто є хто» [48]. У сукупності цей досвід є основою для майбутньої активної позиції в громаді та державі.

Піші походи (сходження на горі Ключ, експедиції до геоморфологічних пам'яток «Довбушеві комори», «Скелі Довбуша» чи «Писаний Камінь»), а також щоденна ранкова фізична зарядка виступають дієвим інструментом розвитку життєзберігаючої та вольової складової громадянськості вихованців. З часом цей досвід трансформується у стійку готовність особистості долати об'єктивні труднощі задля досягнення спільної суспільно значущої мети.

Зазначені вольові якості найвиразніше проявляються під час складних туристичних переходів у несприятливих метеорологічних умовах (раптові опади, стрімке зниження температури, складний рельєф). Попри виникнення ситуації вибору між прагматичним рішенням про припинення руху й поверненням до комфортних умов та необхідністю продовження маршруту, вихованці ліцею зазвичай демонструють високий рівень наполегливості, психологічної стійкості та долають дистанцію повністю. У цей момент колективне подолання фізичного навантаження переростає межі суто спортивного досягнення. У такі моменти підлітки вчаться думати про команду, оскільки відповідальність за друзів стає важливішою за власну втому.

Схожа поведінкова модель спостерігається і під час організації ранкової фізичної зарядки. Цей елемент таборового розпорядку вимагає від ліцеїстів значних вольових зусиль, оскільки потрібно встати після сну і подолати виснаження від насиченої програми попереднього дня. Така щоденна дисципліна перемагає лінощі, згуртовує колектив і закладає основу для формування сильного та відповідального характеру майбутнього громадянина, здатного ефективно діяти в умовах підвищеної напруги чи різноманітних викликів.

Піші походи (на г. Ключ, до «Довбушевих комор», «Скелі Довбуша» чи «Писаного каменя»), ранкова фізична зарядка розвивають життєзберігаючу та вольову складову громадянськості – готовність долати труднощі заради спільної

мети. Зазначені вольові якості найактивніше актуалізуються під час туристичних походів у несприятливих метеорологічних умовах. Попри необхідність вибору між продовженням руху та поверненням, вихованці ліцею зазвичай демонструють високий рівень наполегливості й долають маршрут повністю. Схожа модель поведінки спостерігається і під час організації ранкової фізичної зарядки, яка вимагає від ліцеїстів вольових зусиль після сну та виснаження від попередніх днів.

Таке проживання спільного екстремального досвіду, відповідно до концепції «педагогіки пригод» [65, с. 52], варто розглядати як інструмент формування особистості. Головним механізмом є «перенесення» успіху: ліцеїст, який подолав складний гірський маршрут, перестає сприймати життєві чи суспільні труднощі як непереборні бар'єри. При цьому він опановує алгоритм розв'язання проблем, що робить його стійкішим до майбутніх викликів. Участь у таких «пригодах» трансформує пасивне споживання інформації на активний акт самоствердження. Ліцеїсти відчують власну силу та «силу українського духу», що зміцнює їхню національну ідентичність і патріотичну стійкість.

Вивчення унікальних природних об'єктів («Скелі Довбуша», урочище «Бучники», дендропарк «Явірчик») закладає фундамент екологічної компетентності. При цьому ліцеїсти усвідомлюють природне багатство України не як абстракцію, а як конкретне надбання, яке потребує захисту. Перебування у заповідних зонах вчить етиці взаємодії з природою, що є ознакою європейської громадянської культури. Так, стан пам'яток у походах навчає ліцеїстів відповідальності на конкретних прикладах. Якщо місце впорядковане, діти бачать гарний зразок для наслідування вдома. Якщо ж воно занедбане – це працює як повчальний антиприклад, що закликає берегти спадщину. При цьому, ліцеїсти не залишаються пасивними спостерігачами. За сталою традицією вони прибирають сміття на тих локаціях, які цього найбільше потребують, залишаючи після себе абсолютний порядок.

У межах практики відбувається важливе ментальне поєднання: природні локації поєднуються з історичною свідомістю ліцеїстів у цілісний культурний ландшафт. Наприклад, «Скелі Довбуша» та «Комори Довбуша» постають

одночасно унікальними геологічними пам'ятками та місцем історичної пам'яті про опришків. Це сприяє комплексному сприйняттю першокурсниками своєї землі, де природа тісно переплітається з культурою та пам'яттю.

Важливим спостереженням організаторів історико-краєзнавчих практик Фізико-технічного ліцею є виразна міжпоколіннева диференціація вихованців. На відміну від сучасного учнівського контингенту, попередні покоління ліцеїстів демонстрували значно вищий рівень адаптивності до складних побутових умов та меншу залежність від матеріальних благ цивілізації. Характерним прикладом є досвід ранніх практик, зокрема під час перебування першокурсників у с. Буківець. Там учні проживали в гуртожитку лісорубів за повної відсутності централізованого водопостачання. Забезпечення питною водою здійснювалося з сільських криниць, а санітарно-гігієнічні процедури та побутові потреби реалізовувалися безпосередньо у відкритій водоймі – річці Сукіль. Аналогічно, під час дислокації табору на базі школи у с. Козаківка, ліцеїсти та супроводжуючі педагоги розміщувалися на матрацах на підлозі, що зумовило появу іронічного ліцейного жаргонізму «туристи-матрацники». Керівник тогочасної практики Юрій Пиріг зазначає: «діти були більш живіші, живучіші (...) більш відповідальніші вони були (...) їм було кругом добре взагалі» [48].

Поряд із помітним зростанням вимог до комфортного проживання сучасні ліцеїсти характеризуються високим рівнем залежності від цифрових технологій (гаджетів та мережі Інтернет). Цей різкий психологічний та культурний розрив фіксують і куратори практик. Зокрема, Мирослав Янишівський емоційно акцентує на ментальних розбіжностях нової генерації: «Коли прийшов теперішній перший курс... Виражаючись на їхньому молодіжному слензі, ми всі трошки офігіли від них, зовсім не такі» [50]. Водночас педагогічний досвід доводить, що за умови обмеження віртуального простору та цілеспрямованого створення ситуацій живого спілкування, сучасні підлітки демонструють високу пластичність і швидко адаптуються до колективної взаємодії, оскільки, за влучним висловом директора, «вони стають як всі діти» [50]. Це підтверджує, що історико-краєзнавча практика

залишається ефективним інструментом соціалізації навіть в умовах масштабних міжпоколіннєвих трансформацій.

Окрім бажання комфортнішого проживання сучасні ліцеїсти є також більш залежними від телефонів та інтернету. Як стверджує Мирослав Янишівський: «Коли прийшов теперішній перший курс...Виражаючись на їхньому молодіжному слензі, ми всі трошки офігіли від них, зовсім не такі» [50]. Проте якщо створити умови для їх відсутності і дати можливість живого спілкування, то «вони стають як всі діти» [50]. Загалом історико-краєзнавчі практики сприяють формуванню не пасивного споживача інформації, а активного громадянина-патріота. Завдяки їм, та виховному процесу ФТЛ загалом, ліцеїсти стають національно свідомими й поважають демократичні цінності, знають і цінують історію свого краю та країни, готові брати відповідальність та вміють працювати в команді. Як зазначає у минулому керівник практики першого курсу Юрій Пиріг: «...якщо ми хочемо мати свідомих членів суспільства, і десь їм закласти (...) усвідомлення того, що вони є громадянами України, і ця держава для них є близька і рідна їм, то ці практики, очевидно, потрібні» [48].

Окремим довготривалим результатом туристсько-краєзнавчих таборів ФТЛ є формування культури історичної спадкоємності. Отриманий досвід стимулює ліцеїстів до подальшого самостійного вивчення історичної спадщини та природного багатства України та закладає підґрунтя для передачі локальної пам'яті майбутнім поколінням у колі родини. Таким чином, практика забезпечує довготривалий виховний ефект, перетворюючи краєзнавчий досвід на елемент особистих та сімейних цінностей.

Наслідком виховної діяльності Фізико-технічного ліцею, зокрема історико-краєзнавчих практик, є долучення багатьох його випускників до формування громадянського суспільства та участі у політичному житті держави. Серед них – два депутати Верховної Ради України (зокрема Юрій Соловей, народний депутат VIII скликання), п'ять депутатів Івано-Франківської обласної ради [17], заступник голови Івано-Франківської обласної ради (Олександр Левицький), заступник міського голови Івано-Франківська (Святослав Никорович) та ін. Так, Святослав

Никорович на святкуванні 25-річчя від заснування Фізико-технічного ліцею зазначив: «Ліцей – це школа дорослого життя. Тут виховують, тут вчать справжню історію» [17].

Опосередкованим результатом проведення історико-краєзнавчих практик стала активна участь випускників ліцею в обороні України як безпосередніх учасників, так і волонтерів. Частина з них стали до лав Збройних сил України будучи студентами та маючи змогу отримати відстрочку. Активною волонтерською діяльністю займається випускниця Ольга Бардзій, учасниця благодійного фонду «Жінки ми сила» [12].

При цьому у бойових діях загинуло 13 представників ліцейної спільноти. Зокрема полеглий випускник 2014 року Андрій Бойко у науково-методичному збірнику «Записки ФТЛ» (№ 68, 2014 рік) написав: «Ці три роки для мене дуже дорогі. Ліцей змінив мене у кращу сторону» [13]. Інший герой російсько-української війни Микола Івасюк (випуск 2010 року) зазначав: «ФТЛ – це та сторінка, яку я ніколи не перегорну і яка залишиться у моєму серці (...) Найбільше мені запам'яталися краєзнавчі практики» [25]. Про ліцейні практики як найбільш пам'ятну частину навчання у ліцеї в «Записках ФТЛ» писав і полеглий випускник 2008 року Володимир Гасюк [15].

Проведення туристсько-краєзнавчих таборів та використання їх виховного потенціалу вимагає кропіткої організаційної роботи і значного фінансового ресурсу. Тому попри позитивне сприйняття досвіду ФТЛ у проведенні історико-краєзнавчих практик на різних майданчиках та конференціях, інші навчальні заклади здебільшого не ризикують його використовувати у власному освітньому процесі. Зокрема, Природничо-математичний ліцей провів кілька виїздів у с. Бистриця, проте згодом відмовився від подібного формату. З цього приводу Мирослав Янишівський зазначає: «...всім це сподобалося, але за цим стоїть така величезна праця. Щось нема бажаючих повторити» [50].

Попри високу педагогічну та виховну ефективність моделі історико-краєзнавчих практик Фізико-технічного ліцею, її широке впровадження натрапляє на серйозні системні перешкоди. Серед чинників, які суттєво гальмують

масштабування унікального досвіду ФТЛ на інші заклади освіти, ключове місце посідає фінансово-економічний чинник. На сучасному етапі фінансування туристсько-краєзнавчих таборів майже повністю покладається на батьків ліцеїстів. Це створює очевидні ризики соціально-економічної нерівності та штучно ускладнює можливості для залучення всіх без винятку здобувачів освіти, незалежно від матеріального становища їхніх родин, порушуючи базовий принцип рівного доступу до якісних виховних та освітніх послуг.

Вирішення зазначеної проблеми лежить у площині зміни фінансових підходів до національно-патріотичного виховання на регіональному та державному рівнях. З метою подолання фінансових бар'єрів та систематизації ліцейного досвіду практик, директор ФТЛ Мирослав Янишівський пропонує впровадити механізм цільового субсидування подібних програм із коштів обласного бюджету. На його переконання, перехід від батьківського фінансування до стабільної державної підтримки дозволить радикально змінити масштаб та якість виховної роботи. Зокрема, очільник закладу зазначає: «...можна було б, аби була така стаття в кошторисі, що на рік на дитину маєш 3 тисячі на всяку таку роботу. Тобто, якби ми мали такі гроші, то було б дуже багато і зручно» [50]. Подібні інвестиції є не просто фінансуванням відпочинку дітей, а й стратегічним внеском у формування людського капіталу та національної безпеки, де кожна інвестована гривня конвертується у громадянську зрілість майбутнього покоління.

Іншим чинником, який створює труднощі при поширенні досвіду історико-краєзнавчих практик, є відсутність необхідних комплексів, здатних приймати велику кількість дітей. Зокрема в «Болехівському куті» функціонує лише один приватний готель місткістю до 30 осіб. Тому реалізація подібних до ліцейної історико-краєзнавчої практики програм потребує наявності адаптованої мережі готелів або відпочинкових об'єктів, спроможних забезпечити одночасне розселення чисельних дитячих колективів.

Отже, історико-краєзнавчі практики Фізико-технічного ліцею є цілісною виховною системою, яка виходить далеко за межі звичайних екскурсій і спрямована на комплексний розвиток ключових компетентностей ліцеїстів. Зокрема, вони

забезпечують взаємопов'язаний розвиток громадянської, культурної, соціальної (командна взаємодія), інформаційно-комунікаційної, здоров'язбережувальної (фізичне загартування) та екологічної компетентностей здобувачів освіти. Центральним вектором цих практик є формування громадянської зрілості та національної ідентичності, що досягається через емоційне занурення в «живу історію» під час відвідування визначних пам'яток і місць пам'яті.

Завдяки «педагогіці дії», командній роботі та щоденним ритуалам учні опановують навички солідарної відповідальності, дисципліни та лідерства, трансформуючись у згуртовану спільноту. «Педагогіка місця» перетворює навколишнє середовище на «живий підручник», дозволяючи учням усвідомити зв'язок між локальною історією та загальнодержавними процесами. Відповідно до «педагогіки пам'яті», через відвідування могил героїв та місць бойової звитяги виховується патріотизм і виникає емоційне занурення в історію. Завдяки спільному подоланню труднощів у походах виховуються вольові якості та готовність до викликів, де успішний досвід подолання фізичних перешкод переноситься у соціальну площину.

ВИСНОВКИ

Отже, в умовах сучасних викликів українському державотворенню формування свідомого громадянина стає стратегічним завданням, а школа виступає простором становлення громадянської ідентичності. Ключовим засобом для її розвитку є громадянська компетентність, для якої найсприятливішим періодом формування вважаємо старшу школу. Це зумовлено завершенням у юнацькому віці формування ціннісно-сислової сфери особистості, її здатності до абстрактного мислення, рефлексії та самовиховання. При цьому найефективніше зазначений процес реалізується через поєднання класної (урочної) та позакласної роботи.

Серед різноманітних форм позакласної роботи у контексті розвитку громадянської компетентності провідну роль відіграють ті, що трансформують учня з пасивного спостерігача на активного суб'єкта суспільного життя. Тут одним з найдієвіших інструментів є туристсько-краєзнавчі табори, що поєднують оздоровлення, фізичне загартування, соціалізацію та дослідницький пошук. Їхній виховний потенціал актуалізується через поєднання таких педагогічних підходів, як «педагогіка місця», «педагогіка пам'яті», музейна педагогіка та «педагогіка пригод».

Унікальну на теренах Івано-Франківської області освітню модель, сприятливу для формування громадянської компетентності старшокласників, створено в Івано-Франківському науковому фізико-технічному ліцеї Івано-Франківської обласної ради. Вона поєднує поглиблене вивчення фундаментальних наук з комплексною системою формування громадянської позиції, патріотизму та національної самосвідомості. Виховна система ліцею базується на залученні здобувачів освіти до діяльності громадських осередків («Молода Просвіта», «Молода українка») та участі ліцеїстів у громадсько-культурному житті обласного центру. Дієвим інструментом освітнього процесу є мандрівки та «призові поїздки» історичними місцями (зокрема до Старого Угринова, Нагуєвичів, на гори Маківку та Говерлу).

Важливу роль у формуванні громадянської компетентності ліцеїстів відіграють так звані «історико-краєзнавчі практики». Започатковані у 1993 році й засновані на традиціях елітних українських шкіл Галичини, вони мають на меті

ознайомити школярів з етнокультурними регіонами Прикарпаття: Бойківщиною та Гуцульщиною. Програма практики першокурсників, яка традиційно базувалася у так званому «Болехівському куті» (у селах Буківець, Козаківка, Поляниця), має виражений комеморативний та культурно-історичний характер. Маршрути другого курсу спрямовані на глибоке занурення в гуцульську етнокультурну автентичність.

Розподіл ліцеїстів на чоти (комендантську, господарську, кухонну), наявність таборової символіки (фірмові футболки, посвідчення), а також суворий щоденний церемоніал (ранкове і вечірнє шиккування, підняття Державного Прапора, колективне виконання Гімну та спільні молитви) формують у ліцеїстів навички самоорганізації, дисциплінованість, почуття обов'язку, лідерські якості та повагу до національної символіки. При цьому формування громадянської компетентності виступає ядром та ключовим напрямом виховного впливу історико-краєзнавчих практик Фізико-технічного ліцею. Цьому сприяє послідовний перехід від абстрактного засвоєння історичних знань до їх емоційно-чуттєвого переживання безпосередньо на історичних локаціях («місцях пам'яті»). За задумом ініціатора практик та директора ФТЛ Мирослава Янишівського, історія таким чином трансформується з теоретичного наративу у внутрішній ціннісний орієнтир ліцеїстів. Водночас організація таборового побуту за зменшеною моделлю демократичного суспільства переводить громадянські чесноти у площину практичної дії.

Проведене серед учасників минулорічних історико-краєзнавчих практик соціологічне онлайн-опитування підтвердило позитивний вплив подібного формату діяльності на розвиток громадянських якостей ліцеїстів. Більшості учнів вони допомогли краще зрозуміти історію та культуру рідного краю, виховати повагу до держави та її національних символів. У підсумку вони сприяли становленню ліцеїстів як активної еліти: серед випускників ФТЛ є добровольці, волонтери, народні депутати, керівники органів місцевого самоврядування та громадські діячі. Тому апробована у Фізико-технічному ліцеї модель туристсько-краєзнавчих таборів заслуговує на подальше вивчення та впровадження в освітній процес інших закладів середньої освіти не лише Івано-Франківської області, а й усієї України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

Нормативно-правові документи

1. Про затвердження Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти : Постанова Кабінету Міністрів України від 23.11.2011 р. № 1392 (із змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1392-2011-%D0%BF#Text> (дата звернення: 24.03.2026).
2. Про затвердження Державного стандарту базової середньої освіти : Постанова Кабінету Міністрів України від 30.09.2020 р. № 898. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/898-2020-%D0%BF#Text> (дата звернення: 19.02.2026).
3. Про затвердження плану заходів із впровадження Концепції розвитку громадянської освіти в Україні : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 14.12.2016 р. № 988-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/988-2016-%D1%80#n8> (дата звернення: 23.04.2026).
4. Про освіту : Закон України від 05.09.2017 р. № 2145-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> (дата звернення: 20.02.2026).
5. Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності : Закон України від 13 груд. 2022 р. № 2834-IX. Відомості Верховної Ради України. 2023. № 14. Ст. 51. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2834-20#Text> (дата звернення: 27.05.2026).
6. Про повну загальну середню освіту : Закон України від 16.01.2020 р. № 463-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-20#Text> (дата звернення: 22.02.2026).
7. Про схвалення Концепції розвитку громадянської освіти в Україні : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 03.10.2018 р. № 710-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/710-2018-%D1%80#n299> (дата звернення: 11.03.2026).

8. Рекомендація 2006/962/ЄС Європейського Парламенту та Ради (ЄС) «Про основні компетенції для навчання протягом усього життя» від 18 грудня 2006 року. Законодавство України. URL:

https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_975#Text (дата звернення: 27.05.2026).

9. Угода між Урядом України та Організацією Об'єднаних Націй про правовий статус Представництва ООН та установ ООН в Україні від 15.05.1995 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_577#Text (дата звернення: 22.05.2026).

10. Хартія Ради Європи з освіти для демократичного громадянства та освіти в галузі прав людини : прийнята Комітетом міністрів Ради Європи 11.05.2010 р. URL: <https://www.coe.int/uk/web/compass/council-of-europe-charter-on-education-for-democratic-citizenship-and-human-rights-education> (дата звернення: 24.03.2026).

Опубліковані джерела

11. Артимішин П. Степан Бандера. Життя провідника ОУН у 12 фото. *Локальна історія*. URL: <https://localhistory.org.ua/texts/statti/stepan-bandera-zhittia-providnika-oun-u-12-foto/> (дата звернення: 02.03.2026).

12. Бакай Т. «Найстрашніше – це не закрити волонтерський збір вчасно»: історія франківської волонтерки Ольги Бардзій. *Інформаційний портал «Галка»* URL: <https://galka.if.ua/naystrashnishe-tse-ne-zakryty-zbir-vchasno-istoriia-ivano-frankivskoi-volonterky-olhy-bardziy-foto/> (дата звернення: 14.05.2026).

13. Бойко Андрій Мирославович. URL: <https://drive.google.com/file/d/1JLv8OvpFy7uKZ3uZgqEBGi2CCJDnzWUt/view> (дата звернення: 03.04.2026).

14. Винничук С., Бельмега М. Призова поїздка першокурсників «Львів-2014». URL: <https://ftl.if.ua/index.php/vykhovna-robota/32-podorozhi/414-pryzova-poizdka-pershokursnykiv-lviv-2014?template=ftl> (дата звернення: 22.03.2026).

15. Гасюк Володимир Ярославович. URL: https://drive.google.com/file/d/1Jadi7k2D8_I9NsMkixT9CCwfFKQlAksk/view (дата звернення: 03.04.2026).
16. Горобець Вероніка. Маківка-2025. URL: <https://ftl.if.ua/index.php/khronika-litseinoho-zhyttia/167-2025-rik/2457-makivka-2025?template=ftl> (дата звернення: 02.04.2026).
17. Грабовецький М. Як фізико-технічний ліцей при ІФНТУНГ вітали з 25-річчям (фото). *Інформаційний ресурс «Версії»*. URL: <https://versii.if.ua/novunu/yak-fiziko-tehnichniy-litsey-pri-ifntung-vitali-z-25-richchyam-foto/> (дата звернення: 12.05.2026).
18. Етнографічний музей Хата – Гражда. Туристичний інформаційний портал «Верховина.life». URL: <https://verkhovyna.life/grazhda/> (дата звернення: 12.05.2026).
19. Звіт про діяльність Івано-Франківського фізико-технічного ліцею-інтернату Івано-Франківської обласної ради. 2022/23 н.р. URL: https://docs.google.com/document/d/1ImQ6of01j2Bz3SIWqQK8N9b2-JNPF_CH/edit (дата звернення: 01.05.2026);
20. Звіт про діяльність Івано-Франківського фізико-технічного ліцею-інтернату Івано-Франківської обласної ради. 2023/24 н.р. URL: https://docs.google.com/document/d/1laIohXKFgJDsXT_1pULnNKhQpF5Qebpb/edit (дата звернення: 01.05.2026).
21. Звіт про діяльність Івано-Франківського фізико-технічного ліцею-інтернату Івано-Франківської обласної ради. 2024/25 н.р. URL: https://drive.google.com/file/d/1zpxn4F31qLM_cDpERXeOG02VmVZ31f8X/view (дата звернення: 01.05.2026).
22. Згуртованість формується зі школи. Досвід Львівської агломерації з проведення краєзнавчих літніх таборів. URL: <https://decentralization.ua/en/news/18587> (дата звернення: 08.04.2026).

23. Івано-Франківський науковий фізико-технічний ліцей Івано-Франківської обласної ради. Річний звіт про діяльність закладу за 2024–2025 н. р. Івано-Франківськ, 2025. 120 с. [Внутрішній архів установи].

24. Івано-Франківський науковий фізико-технічний ліцей Івано-Франківської обласної ради (Фізико-технічний ліцей при ІФНТУНГ): офіційний сайт. URL: <https://ftl.if.ua/> (дата звернення: 11.03.2026).

25. Івасюк Микола Володимирович. URL: <https://drive.google.com/file/d/1GPukx4Z1yPMQwQZ4toHjrUd4nj8JZktE/view> (дата звернення: 03.04.2026).

26. Каленюк І. Використання матеріалів музеїв у практиці викладання історії в школі. Волинський краєзнавчий музей : офіційний сайт. URL: https://volyn-museum.com.ua/publ/kivercivskij_rajonnij_kraeznavchij_muzej/vikoristannja_materiali_v_muzejiv_u_praktici_vikladannja_istoriji_v_shkoli/25-1-0-157 (дата звернення: 22.05.2026).

27. Комплексна пам'ятка природи місцевого значення в урочищі «Бучники». Болехівська міська рада : офіційний вебпортал. URL: https://bolekhiv-rada.gov.ua/news/news_zhkgbteb/8814-kompleksna-pamjatka-prirodi-miscevogo-znachennja-v-urochischi-buchniki.html (дата звернення: 26.03.2026).

28. Країну будують вперті. Франківчанка Надія Варгола заснувала у Швейцарії «Фонд випускників України». *Репортер*. URL: <https://report.if.ua/socium/krayinu-buduyut-vperti/> (дата звернення: 13.04.2026).

29. Криворівня: серце Гуцульщини. *Локальна історія*. URL: <https://karpaty.localhistory.org.ua/kryvorivnia.html> (дата звернення: 05.04.2026).

30. Ліхтанська Т. І. Система позакласної виховної роботи : курсова робота з педагогіки. Київський національний лінгвістичний університет ; наук. керівник В. В. Кудіна. Київ, 2026. URL: <http://rep.knlu.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/787878787/5987/Ліхтанська%20Тетяна%202.pdf> (дата звернення: 18.05.2026).

31. Луцький Я. І. Франко – краєзнавець і мандрівник. *Івано-Франківська ОУНБ ім. І. Франка*. URL: <https://lib.if.ua/franko/1325681123.html> (дата звернення: 03.05.2026).

32. Микола Кугутяк, історик: Бубнищанське святилище зі скельним храмом Великої Богині – одна з найстародавніших і найоригінальніших сакральних пам'яток Європи (повна розмова). URL: <https://rozmova.wordpress.com/2019/07/29/mykola-kuhutyak-3/> (дата звернення: 12.04.2026).

33. Могила Січових Стрільців (біля г. Ключ, Сколівський р-н): карта, фото, опис. URL: <https://drymba.com/uk/1034336-mohyla-sichovykh-striltsiv-klyuch> (дата звернення: 10.04.2026).

34. Музей «Галерія». Туристичний інформаційний портал «Верховина.life». URL: <https://verkhovyna.life/halyeriya/> (дата звернення: 03.05.2026).

35. Музей «У трембітаря». URL: <https://www.karpaty.info/ua/uk/if/vh/verkhovyna/museums/trembitar/> (дата звернення: 03.05.2026).

36. Павлюк А. Призова поїздка 3 курсу на Говерлу. URL: <https://www.ftl.if.ua/index.php/vykhovna-robota/32-podorozhi/37-pryzova-poizdka-3-kursu-na-hoverlu?template=ftl> (дата звернення: 03.04.2026).

37. Писаний Камінь – культове місце сили Карпат. Спадщина Предків : історико-просвітницький ресурс. URL: <https://spadok.org.ua/megality-karpat/svyatylyshche-pysanyy-kamin> (дата звернення: 06.05.2026).

38. Пришкільні табори і путівки: у Калуській громаді затвердили план оздоровлення дітей. *Суспільно-політичний портал «Вікна»*. URL: <https://vikna.if.ua/news/164435/view> (дата звернення: 08.05.2026).

39. Результати соціологічного опитування щодо ролі історико-краєзнавчих практик у формуванні громадянської компетентності старшокласників (на прикладі Івано-Франківського наукового фізико-технічного ліцею Івано-

Франківської обласної ради) : Google Форма / уклад. Р.-В. Яворська. 2026. URL: <https://forms.gle/yhAhdYWD9ayAA7xJ7> (дата звернення: 07.03.2026).

40. Святилище Довбушеві Комори. *Спадщина Предків: історико-просвітницький ресурс*. URL: <https://spadok.org.ua/megality-karpat/svyatylyshche-dovbushevi-komory> (дата звернення: 10.05.2026).

41. Скелі Довбуша (Бубнище) – скельно-печерний комплекс. *Спадщина Предків: історико-просвітницький ресурс*. URL: <https://spadok.org.ua/megality-karpat/bubnynski-skeli-dovbusha-dokhrystyyanskyy-skelno-pechernyy-kompleks> (дата звернення: 04.05.2026).

42. Статут Івано-Франківського наукового фізико-технічного ліцею Івано-Франківської обласної ради ліцею. Івано-Франківськ, 2023. 29 с. URL: https://drive.google.com/file/d/1buwI5U3KptMYw-o0u_AG2sj5zY6k57kN/view (дата звернення: 10.02.2026).

43. Фист тебе люблю. Івано-Франківський фізико-технічний ліцей відсвяткував свої 25. *Репортер*. URL: <https://report.if.ua/socium/fyst-tebe-lyublyu-ivano-frankivskyj-fizyko-tehnichnyj-licej-vidsvyatkuvav-svoyi-25/> (дата звернення: 09.04.2026).

44. Франко Т. Стежками рідного краю: спогади про Івана Франка. URL: <https://frankolive.wordpress.com/2021/06/10/стежками-рідного-краю-спогади-про-іва/> (дата звернення: 29.04.2026).

45. Храм Різдва Пресвятої Богородиці села Криворівня. Коломия *Православна: офіційний сайт єпархії*. URL: <https://kolomija.com/parafiyi/verhovynske-blagochynnya/hram-rizdva-presvyatoyi-bogorodyczy-s-kryvorivnya/> (дата звернення: 12.04.2026).

46. Шологон Л. Ліцеїстки членкині осередку «Молода українка», випускники та учительки Фізико-технічного ліцею стали учасниками Світового конгресу Союзу Українок. URL: <https://ftl.if.ua/index.php/khronika-litseinoho-zhyttia/89-2014-rik/450-8-veresnia-2014-r?template=ftl> (дата звернення: 02.05.2026).

47. Янишівський М. Івано-Франківський фізико-технічний ліцей (ФТЛ). *Про ліцей: інформаційні матеріали*. URL: <https://www.ftl.if.ua/index.php/26-osnovna/651-about-as?template=ftl> (дата звернення: 12.02.2026).

Інтерв'ю

48. Інтерв'ю з Пирогом Ю. С., колишнім заступником директора з навчально-методичної роботи Івано-Франківського наукового фізико-технічного ліцею / інтерв'юєр Р.-В. Яворська. м. Івано-Франківськ. Запис від 18.02.2026 р. (Особистий архів автора).

49. Інтерв'ю з Яворським А. А., заступником директора з навчально-методичної роботи Івано-Франківського наукового фізико-технічного ліцею / інтерв'юєр Р.-В. Яворська. м. Івано-Франківськ. Запис від 15.02.2026 р. (Особистий архів автора).

50. Інтерв'ю з Янишівським М. Я., директором Івано-Франківського наукового фізико-технічного ліцею / інтерв'юєр Р.-В. Яворська. м. Івано-Франківськ. Запис від 12.02.2026 р. (Особистий архів автора).

Монографії і статті

51. Борис У. Шкільне краєзнавство в Україні: витоки становлення та особливості розвитку за умов викликів сьогодення. *Молодь і ринок: щомісячний науково-педагогічний журнал*. 2023. Січень. № 1(209). С. 104–108.

52. Войтова Л. Шкільне краєзнавство – провідний напрям краєзнавчої роботи в закладах освіти. *Науковий вісник Уманського державного педагогічного університету*. Серія: Педагогічні проблеми сільської школи. URL: https://library.udpu.edu.ua/library_files/psuh_pedagog_probl_silsk_shkolu/16/visnuk_1_3.pdf (дата звернення: 22.05.2026).

53. Жадан І.В. Громадянська компетентність: соціальні очікування і реалії : монографія / Національна академія педагогічних наук України, Інститут соціальної та політичної соціальної та політичної психології. Кропивницький, 2022. 110 с.

54. Караманов О. В. Музейна педагогіка у системі історичної пам'яті та актуалізації минулого. Матеріали Шостої науковопрактичної конференції «Музейна педагогіка – проблеми, сьогодення, перспективи» (Київ, 26–27 вересня 2018 р.) / Національний Києво-Печерський історико-культурний заповідник. К.: НКПІКЗ, 2018. С. 46–48. URL: <https://pedagogy.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2016/05/016.pdf> (дата звернення: 13.05.2026).

55. Мацейків Т. І. Шляхи, форми та методи формування громадянської компетентності учнів ліцею на уроках історії України. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова*. Серія 5 : Педагогічні науки: реалії та перспективи. 2020. Вип. 75 (1). С. 132–136.

56. Михальський Ю. В., Прокіп А. В. Екскурсійно-туристична робота у навчально-виховному процесі Рогатинської гімназії (1909–1914 рр.). *Підприємництво і торгівля*. 2018. Вип. 22. С. 157–161. URL: https://tourlib.net/statti_ukr/myhalskyj.htm (дата звернення: 22.05.2026).

57. Паламар С. Компетентнісний підхід як методологічний орієнтир модернізації сучасної освіти. *Освітологічний дискурс*. 2018. № 1–2. С. 267–278.

58. Пархоменко О. М. Теоретичні основи організації позакласної виховної роботи та її значення у формуванні особистості молодшого школяра. *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді*. 2017. Вип. 21 (2). С. 135–146.

59. Паска Б. Формування національної і культурної ідентичності учнів у процесі вивчення предмета «Громадянська освіта». *Актуальні питання у сучасній науці*. 2025. № 6 (36). С. 1152–1160. DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-6300-2025-6\(36\)-1152-1160](https://doi.org/10.52058/2786-6300-2025-6(36)-1152-1160).

60. Паска Б., Яворська Р.-В. Місце та роль громадянської компетентності в сучасній системі освіти України. *Актуальні питання у сучасній науці*. 2026. № 5 (47). С. 3248–3260. DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-6300-2026-5\(47\)-3248-3260](https://doi.org/10.52058/2786-6300-2026-5(47)-3248-3260).

61. Паска Г., Паска Б. Впровадження основ музейної педагогіки під час викладання курсу «Громадянська освіта» в закладах загальної середньої освіти (на прикладі Івано-Франківського краєзнавчого музею). *Вісник науки та освіти*. 2025.

№ 6 (36). С. 1363–1373. DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-6165-2025-6\(36\)-1363-1373](https://doi.org/10.52058/2786-6165-2025-6(36)-1363-1373).

62. Перевознюк В. В. Дієвість педагогіки місця (place-based education) в аспекті формування активної громадянської позиції учнівської молоді. *Вісник післядипломної освіти*. 2024. Випуск 27(56). Серія «Педагогічні науки». С. 117–130.

63. Піддячий В. Аксіологічні основи розвитку громадянської компетентності майбутнього педагога. *Неперервна професійна освіта: теорія і практика*. 2018. № 1–2 (54–55). С. 15–21. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/162001247.pdf> (дата звернення: 03.05.2026).

64. Пометун О. І. Компетентісно орієнтована методика навчання історії в основній школі : методичний посібник / О. І. Пометун, Н. М. Гупан, В. С. Власов. К. : ТОВ «КОНВІ ПРІНТ», 2018. 208 с.

65. Попов О.А. Використання педагогіки пригод у процесі професійної підготовки майбутніх соціальних працівників. *Збірник наукових праць «Педагогічні науки»*. 2024. Вип. 107. С.50-55.

66. Ремех Т. Сутність і структура громадянської компетентності учня нової української школи. *Український педагогічний журнал*. 2018. № 2. С. 34–41.

67. Серік М. В. Теоретичний аналіз сутності поняття «громадянськість» у вітчизняній педагогічній думці. *Електронне наукове фахове видання «Науковий вісник Донбасу»*. 2013. № 1 (21). URL: <https://nvd.luguniv.edu.ua/archiv/NN21/13smvspg.pdf> (дата звернення: 19.05.2026).

68. Чубінська А.-М., Петришин Т. Формування громадянської компетентності сучасного фахівця: аналіз термінів та основних понять. *Академічні візії*. 2023. № 27. С. 1–11. URL: <https://academy-vision.org/index.php/av/article/view/735/675> (дата звернення: 19.05.2026).

69. Шевчук О. Б. Позакласна робота з української літератури як складова професійно-педагогічної діяльності вчителя-словесника. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова*. Серія 16 : Творча особистість учителя: проблеми теорії і практики. 2013. Вип. 21. С. 239–243.

Підручники і посібники

70. Гончаренко С.У. Український педагогічний словник. Київ: Либідь, 1997. 373 с.
71. Громадянська відповідальність: 80 вправ для формування громадянської та соціальної компетентностей під час вивчення різних шкільних предметів. 5–9 клас. Посібник для вчителя / Рафальська М., Боярчук О., Герасим Н. та ін. Київ, 2017. 136 с.
72. Доценко А. І. Туристичне краєзнавство : навч. посібн. К.: Університет «Україна», 2022. 128 с.
73. Кришмарел В. Ю., Малієнко Ю. Б., Мацейків Т. І., Ремех Т. О. Актуальні питання компетентісно орієнтованої методики навчання історії та громадянської освіти в ліцеї : методичний посібник. Київ : КОНВІ ПРІНТ, 2021. 334 с.
74. Пангелов Б. П. Організація і проведення туристсько-краєзнавчих подорожей : навчальний посібник. Київ : Академвидав, 2010. 247 с. (Серія «Альма-матер»).
75. Прокопчук В. С. Шкільне краєзнавство: навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів / МОН України, Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка. Київ: Кондор, 2011. 338 с.
76. Фіцула М. М. Педагогіка: навч. посібник для студ. вищих пед. закладів освіти. Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 1997. 189 с.

Дисертації

77. Магдич Т. Формування громадянської компетентності учнів ліцею у процесі навчання української мови : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02 / Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди. Харків, 2019. 215 с.

Енциклопедичні видання

78. Громадянська компетентність / Інститут енциклопедичних досліджень НАН України. *Енциклопедія Сучасної України (ЕСУ)* : електронна версія ресурсу. URL: <https://esu.com.ua/article-32121> (дата звернення: 11.05.2026).

79. Енциклопедія освіти / Академія педагогічних наук України ; головний ред. В. Г. Кремень. Київ : Юрінком Інтер, 2021. 1044 с.

ДОДАТКИ

Додаток А

План–конспект

Тема: «Гора Ключ: естафета поколінь від Січового Стрілецтва»

Виховний захід на горі Ключ для учнів 9 класу Івано-Франківського наукового фізико-технічного ліцею
13.06.2025р.

Мета:

Навчальна:

- Ознайомити учнів із героїчною та військово-історичною спадщиною Українських Січових Стрільців (УСС) як першого національного військового формування ХХ століття / *аксіологічна, інформаційно-просторова*.
- Дослідити вплив військових подій Першої світової війни в Карпатах (зокрема, боїв на горі Ключ у жовтні 1914 року) на формування українського державотворчого руху / *інформаційно-просторова*.
- Ознайомити учнів із ключовими пам'ятками та меморіальними об'єктами, пов'язаними з увічненням пам'яті Січового Стрілецтва в Сколівських Бескидах / *аксіологічна, логічна*.
- Проаналізувати історичну тяглість та спадкоємність українського збройного опору від Січових Стрільців до новітніх Героїв сучасної російсько-української війни / *логічна, просторова*.
- Визначити роль відомих військових та культурних діячів стрілецького руху (Семена Горука, Михайла Волошина тощо) у патріотичному вихованні тогочасного та сучасного суспільства / *аксіологічна, просторова*.
- Ознайомити учнів із фольклорною, поетичною та музичною спадщиною стрілецтва (пісенною культурою УСС) / *просторова, інформаційно-аксіологічна*.

- Проаналізувати життєві шляхи та подвиги новітніх Героїв — полеглих випускників Івано-Франківського наукового фізико-технічного ліцею у контексті сучасних державотворчих процесів / *інформаційна, просторова-аксіологічна*.

Розвивальна:

- Розвивати уміння використовувати набуті знання в житті, аналізуючи історичні приклади самопожертви та патріотизму для формування власної активної громадянської позиції / *логічна, просторова*.

- Розвивати системне мислення, досліджуючи взаємозв'язок між історичними комеморативними практиками та збереженням національної пам'яті в сучасній Україні / *аксіологічна*.

- Спонукаати до вивчення військової історії рідного краю та її популяризації через краєзнавчо-туристичні маршрути та дослідження пам'ятних місць / *логічна, просторова*.

- Мотивувати до навчання протягом життя та самовдосконалення, демонструючи значення історичних уроків минулого для розуміння викликів сучасної війни / *інформаційна*.

- Формувати комунікативну та лідерську компетентність шляхом усних обговорень, командної взаємодії в групах та використання інтерактивних методів роботи («Мікрофон», «Коло рефлексії») / *мовленнєва*.

- Висловлювати своє бачення значущості національно-патріотичного виховання та впливу героїчних сторінок Карпатського регіону на свідомість ліцейної молоді / *мовленнєва, інформаційна*.

- Ознайомити учнів із мемуарною та історичною літературою, присвяченою боям на Маківці та Ключі / *логічна, просторова, інформаційна*.

- Формувати навички орієнтування на місцевості, роботи з історико-краєзнавчими картами та застосування цифрових ресурсів для аналізу матеріалів про стрілецький чин / *інформаційно-аксіологічна*.

- Формувати вміння характеризувати етапи військової історії України через призму історичних подій та ролі конкретних військових підрозділів у боротьбі за незалежність / *аксіологічна, просторова*.
- Розвивати екологічну культуру, вольові якості, фізичну витривалість та командний дух ліцеїстів під час долаття перешкод у гірських умовах (елементи «педагогіки пригод») / *особистісна, просторова*.

Виховна:

- Виховувати почуття глибокої гордості, патріотизму та поваги до воєнної історії України, бойового шляху УСС та сучасного подвигу Збройних Сил України / *громадянська, аксіологічна, особиста*.
- Формувати відповідальне і бережливе ставлення до збереження історико-культурних пам'яток, військових поховань, меморіалів та екологічного стану Карпатського регіону / *інформаційно-аксіологічна*.
- Формувати почуття солідарності, товаришкості, взаємодопомоги та взаємовиручки у колективі ліцеїстів під час виконання спільних завдань у поході та колективній праці / *громадянська, особиста*.
- Виховувати стійкий інтерес до військового краєзнавства, вивчення мілітарної історії України та збереження пам'яті про полеглих випускників свого навчального закладу / *просторова*.
- Виховувати повагу до державних символів України (Герба, Прапора, Гімну), військових ритуалів вшанування пам'яті (Хвилини мовчання) та розуміння важливості захисту Батьківщини / *аксіологічна, особиста*.
- Плекати повагу до національного меморіального простору, розширювати громадянський світогляд через усвідомлення себе як невіддільної частини покоління, відповідального за майбутнє суверенної України / *аксіологічна, громадянська*.

Форма заходу: історико-краєзнавчий похід, урок «живої історії» просто неба з елементами «педагогіки пригод».

Обладнання: Державний Прапор України та ліцею, лампадки, роздруковані історичні довідки та тексти стрілецьких пісень.

Методичний коментар: Застосовано концептуальні підходи дослідження: *педагогіку місця* (використання ландшафту Карпат як інтерактивного середовища), *педагогіку пам'яті* (емоційне занурення через комеморативні практики) та *педагогіку пригод* (подолання фізичних труднощів для загартування волі).

Хід заняття

Час	Етап виховної години	Навчально-виховна діяльність вчителя	Навчально-виховна діяльність учня	Компетен-тність
3 хв	I. Організаційний (База практики у с. Поляниця)	Керівник практики перевіряє готовність до походу. База практики с.Поляниця 2025 р. Фотогалерея ФТЛ.	Проходять шикування. Чотар комендантської чоти рапортує про готовність до виходу.	Громадянська
5 хв	II. Мотиваційний	Проводить обов'язковий інструктаж із техніки безпеки під час руху гірським маршрутом.	Налаштовуються на сприйняття історико-краєзнавчого матеріалу.	

		Вступне слово: <i>«Сьогодні наш ліцейний маршрут пролягає не просто мальовничою карпатською стежкою Сколівських Бескидів. Ми йдемо туди, де у жовтні 1914 року молоді українські добровольці тримали запеклий бій за волю України. Сьогоднішня мандрівка — це іспит на нашу згуртованість та громадянську зрілість».</i>	Уважно слухають правила безпеки під час туристсько-краєзнавчого походу по гірській місцевості. 2024 р. Фотогалерея ФТЛ.	<i>Мовленнєва, логічна</i>
7 хв	III. Актуалізаційний	Метод «Інтелектуальний пінг-понг» Швидкий обмін короткими фактами-відповідями між чотами за принципом «запитання – відбиття».	Учень називає іншу відому вершину (наприклад: «Гора Маківка, бої 1915 року!») і «відбиває подачу» наступному. Він має миттєво назвати причину, чому гори – це фортеця (наприклад: «Гори забезпечують панівну висоту для артилерії та круговий огляд ворога!») і передає подачу третьому («Гора Лисоня, 1916 рік!»).	<i>Громадянська, логічна</i>
30 хв	IV. Діяльнісно-туристичний	Контролює рух ліцеїстів маршрутом. Здійснює короткі зупинки для відпочинку, під час яких акцентує увагу на природно-географічних особливостях краю та	Здійснюють піший перехід, чітко тримаючи темп. Допомагають одне одному нести важкі наплічники, підтримують тих, хто втомився.	

		логістичних труднощах, які долали військові підрозділи в 1914 р.. Сходження на г. Ключ 2025 р. Фотогалерея ФТЛ. Перша теза: <i>«Ми йдемо на гору Ключ, бо гори – це символи...»</i>. Учень підхоплює: <i>«...стрілецької доблесті, як і гора Маківка!»</i>. Наступний учень <i>«...на якій стрільці воювали в Карпатах, бо гори давали перевагу...»</i>. Третій додає: <i>«...в огляді позицій ворога та захищали від лобових атак супротивника!»</i>.році.	Орієнтуються на місцевості за допомогою офлайн-карт на своїх смартфонах. Метод «Інтелектуальний ланцюжок "Рейд"» Під час зупинок та відпочинку ліцеїсти сидять в одному великому колі. Швидка усна естафета між учнями, де кожна наступна відповідь має чітко чіплятися за попередню, без жодних пауз.	<i>Просторова Логічна Мовленнєва</i>
30 хв	V. Основна інформційно-аксіоло-	Збирає ліцеїстів біля братської могили Українських Січових Стрільців (УСС) (<i>Вершина гори Ключ, біля Меморіалу</i>). Надає слово учням-дослідникам.	Історичний лекторій: заздалегідь підготовлені ліцеїсти виступають у ролі екскурсоводів. Розповідають про запеклі бої 27–28 жовтня 1914 року	

гічна
частина

Ліцеїсти біля меморіалу УСС г. Ключ
2024 р. Архів А. Яворського.

Узагальнення вчителя: Пов'язує події минулого із сучасністю. Наголошує на тяглоті українського збройного опору. Згадує новітніх Героїв – полеглих випускників Фізико-технічного ліцею (Антон Листопада, Ігоря Гойванюка та інших), які віддали життя у сучасній російсько-українській війні.

сотень УСС під проводом С. Горука та М. Волошина проти російських військ.

Сприймають інформацію через аналіз історичних паралелей, ставлять запитання про долі стрільців.

Метод «Мозковий штурм»

1. Як ви вважаєте, чому молоді люди у 1914 році (часто студенти й гімназисти) масово йшли добровольцями до Легіону УСС, хоча Україна тоді не мала власної держави?
2. Яку роль, окрім суто військової, відігравали Січові Стрільці для місцевого українського населення?
3. Які спільні риси ви бачите між добровольцями Легіону УСС 1914 року та добровольцями / мобілізованими ЗСУ 2022–2026 років?
4. Чому, на вашу думку, вороги (як Російська імперія колись, так і Російська Федерація зараз) у першу

*Інформаційно-просторова
Мовленнєва
логічна*

		Ліцеїсти біля меморіалу УСС г. Ключ 2025 р. Фотогалерея ФТЛ.	чергу намагалися знищити українську історичну пам'ять та могили борців за волю? 5. Що означає поняття «громадянська відповідальність» ліцеїста ФТЛ у контексті збереження військових меморіалів у Карпатах?	
20 хв	VI. Ціннісно-емоційний блок	Організовує церемоніал вшанування пам'яті борців за волю України. Розгортає Державний Прапор України та прапор ліцею. Спільно моляться за душі полеглих та виконують стрілецьку пісню «<i>Спіть хлопці, спіть...</i>». Ліцеїсти виконують стрілецьку пісню «Спіть хлопці, спіть...». 2024 р. Архів А. Яворського.	Запалюють пам'ятні лампадки та встановлюють їх біля хреста на меморіалі. Усі ліцеїсти долучаються до Хвилини мовчання за полеглими стрільцями та випускниками ліцею та виконання ритуалів. Ліцеїсти біля меморіалу УСС г. Ключ 2025 р. Фотогалерея ФТЛ.	<i>Громадянська, аксіологічна</i>

20 хв	VII. Практично -волон- терський блок	Метод «Тактичний брифінг» Вчитель дає команду: <i>«Зійтися в кола для швидкого тактичного брифінгу! У вас є 60 секунд. Перша група учнів згадує інші карпатські вершини стрілецької слави. Друга та третя формулюють по два суто військових аргументи: чому гори — це природні фортеці. Час пішов!».</i> Екологічний рейд-впорядкування «Жива пам'ять хребта Ключ» Учні спільно, без жодного поділу на команди, очищують територію навколо історичного місця Вони діють як одна велика команда, де кожен інтуїтивно знаходить собі роль.	Ліцеїсти швидко шепочуться у своїх колах. Через хвилину кожна група усно чітко рапортує відповідь. Що конкретно роблять учні: - Збирають пластик, скло та залишене туристами сміття мішки (які потім заберуть із собою вниз). - Розчищають стежки, що ведуть до пам'ятного знака, від захаращень та сухого гілля.	<i>Громадянська та екологічна</i>
10 хв	VIII. Висновки <i>(Коло рефлексії просто неба)</i>	Ініціює підсумкову бесіду. Спонукає учнів до самоусвідомлення власної громадянської позиції. Займи позицію <i>«Вшанування пам'яті героїв минулого (як-от Січових Стрільців) у час теперішньої жорстокої повномасштабної війни є другорядним і не на часі. Зараз усі ресурси, фінанси та виховні години мають бути</i>	«ЗГОДЕН», «НЕ ЗГОДЕН», «НЕ ВИЗНАЧИВСЯ». Ліцеїсти аргументують свій вибір.	<i>Громадянська, мовленнєва, особистісна</i>

		<i>спрямовані виключно на підтримку сучасної армії, а історію ми зможемо вивчити та відбудувати після Перемоги».</i> Метод «Мікрофон» Ліцеїсти по черзі відповідають на рефлексивні запитання: <i>1. Що ви відчували, співаючи стрілецький реквієм на місці реального бою?</i> <i>2. Чому пам'ять про полеглих, зокрема випускників нашого ліцею, покладає на нас особливу відповідальність?</i>	2017 р. Фотогалерея ФТЛ.	
5 хв	ІХ. Організаційне завершення	Метод «Сторінка щоденника» Уявіть себе 18-річним добровольцем Легіону УСС, який перебуває в окопах на схилах гори Ключ наприкінці жовтня 1914 року після важкого бою. Створіть коротку оповідь-есе на кілька речень у формі уривка з вашого таємного фронтового щоденника. Дякує ліцеїстам за згуртованість, високу громадянську свідомість та виконану роботу. Перевіряє стан учнів. Оголошує порядок спуску.	Збирають речі, шикуються для організованого спуску до підніжжя та повернення на базу історико-краєзнавчої практики. 2024 р. Архів А. Яворського.	<i>Мовленнєва Логічна</i>

Додаток Б

**Перелік заміських мандрівок, проведеними складом академічних груп ФТЛ
упродовж 2022–2025 рр.**

№ п/п	Академічна група	Маршрут	Дата
2024-2025 н.р.			
1.	Л-21	Триденна краєзнавча мандрівка «Мальовнича Буковина і Поділля: Чернівці – Хотин – Кам’янець-Подільський – Бакота – Кривче».	28-30.09. 2024
2.	Л-11	Однорденна екскурсія на батьківщину Степана Бандери /с. Старий Угринів/, Івана Франка /с. Нагуєвичі/. Екскурсія в м. Дрогобич.	05.10.2024
3.	Л-12		
4.	Л-13		
5.	Л-22	Триденна краєзнавча мандрівка у Верховину.	08-10.11. 2024
6.	Л-11	Дворденна мандрівка: Карпатський трамвайчик, екскурсія в м. Моршин, відвідини Тустанської скельної фортеці у с. Урич Львівської обл.	07-08.12. 2024
7.	Л-12	Однорденна екскурсія в маєток Святого Миколая у с. Пістинь Косівського р-ну.	07.12.2024
8.	Л-13		
9.	Л-21	Триденна краєзнавча мандрівка «Неймовірна Волинь: Колодяжне –Луцьк – Острог – Дубно – Тараканівський форт – Кременець».	28-30.03. 2025
10.	Л-23	Триденна краєзнавча мандрівка у Верховину.	28-30.03. 2025
11.	Л-13	Триденна екскурсія у м. Львів.	04-06.04. 2025
12.	Л-31	Триденна краєзнавча мандрівка у м. Львів.	04-06.04. 2025
13.	Л-32		
14.	Л-33		
15.	Л-11	Дворденна екскурсія визначними місцями Тернопілля. Відвідини Збаразького замку, Вишневецького палацу, Бережанського замку, екскурсія м. Бучач та м. Тернопіль.	05-06.04. 2025
16.	Л-23	Дворденна краєзнавча мандрівка «Мандри Закарпаття».	13-14.04. 2024
17.	Л-12	Триденна екскурсія у м. Львів.	25.05.2025
18.	Л-13	Однорденна екскурсійна поїздка в Парк історії землі UNDERHILL, в с. Підгір’я (Богородчанський р-н).	29.05.2025
2023-2024 н.р.			
19.	Л-11	Однорденна екскурсія до Стародавнього Галича: екскурсія містом, відвідини церкви Св. Пантелеймона (XII ст.), Галицького замку та Музей народної архітектури і побуту Прикарпаття.	16.09.2023
20.	Л-33	Триденна краєзнавча мандрівка у м. Львів	22-24.09. 2023

21.	Л-21	Дводенна краєзнавча мандрівка «Мандри Закарпаттям»	07-08.10.2023
22.	Л-22		
23.	Л-23		
24.	Л-11	Дводенна екскурсія на батьківщину Степана Бандери /с. Старий Угринів/, Івана Франка /с. Нагуєвичі/ та П. Сагайдачного і Ю. Кульчицького /с. Кульчиці/. Екскурсія м. Дрогобич та відвідини Тустаньської скельної фортеці у с. Урич Львівської обл.	14-15.10.2023
25.	Л-12		
26.	Л-13		
27.	Л-32	Триденна краєзнавча мандрівка у м. Львів.	24-26.11.2023
28.	Л-31	Триденна краєзнавча мандрівка у м. Львів.	15-17.12.2023
29.	Л-11	Дводенна екскурсія визначними місцями Тернопільщини. Відвідини Збаразького замку, палацу Вишневецького, Бережанського замку, екскурсія м. Бучач та м. Тернопіль.	09-10.03.2024
30.	Л-33	Чотириденна історико-краєзнавча мандрівка до м. Київ.	04-08.04.2023
31.	Л-21	Триденна краєзнавча мандрівка «Кривче – Хотин – Кам'янець-Подільський».	05-07.04.2024
32.	Л-22		
33.	Л-13	Дводенна екскурсійна мандрівка в м. Кам'янець-Подільський – м. Хотин – с. Кривче.	12-14.04.2024
34.	Л-23	Дводенна мандрівка у м. Яремче.	13-14.04.2024
35.	Л-12	Одноденна екскурсійна поїздка до с. Космач	20.04.2024
36.	Л-31	Дводенна екскурсія визначними місцями Тернопілля. Відвідини Збаразького замку, Вишневецького палацу, Бережанського замку, екскурсія м. Бучач та м. Тернопіль.	20-21.04.2024
37.	Л-32	Чотириденна історико-краєзнавча мандрівка до м. Київ.	25-29.04.2024
38.	Л-11	Дводенна мандрівка в с. Поляницю, Яремчанської ТГ. Сходження на г. Синяк. Відвідини екопарку «Гуцуленд».	18-19.05.2024
2022-2023 н.р.			
39.	Л-31	Паломницька поїздка у Погоню, що на Тисмениччині.	17.09.2022
40.	Л-32		
41.	Л-33		
42.	Л-11	Одноденна екскурсія на батьківщину Степана Бандери /с. Старий Угринів/ та Івана Франка /с. Нагуєвичі/. Відвідання церкви Святого Юра в м. Дрогобич Львівської обл.	02.10.2022
43.	Л-12		
44.	Л-13		
45.	Л-21	Дводенна краєзнавча мандрівка «Мандри Закарпаттям».	02-03.10.2022
46.	Л-22	Дводенна краєзнавча мандрівка «Мандри Закарпаттям».	15-16.10.2022
47.	Л-23		
48.	Л-31	Дводенна краєзнавча мандрівка «Чернівці – Хотин – Кам'янець-Подільський».	19-20.11.2022
49.	Л-31	Паломницька поїздка Зарваниця – Бучач Тернопільської обл.	01.04.2023
50.	Л-33		

51.	Л-21	Дводенна краєзнавча мандрівка «Чернівці – Хотин – Кам'янець-Подільський».	22-23.04. 2023
52.	Л-32	Історико-краєзнавча поїздка за маршрутом Свірж-Львів-Жовква Львівської обл.	01-02.05. 2023
53.	Л-11	Одноденна екскурсійна поїздка до м. Чернівці.	13.05.2023
54.	Л-12		
55.	Л-22	Триденна краєзнавча мандрівка у м. Чернівці.	20-22.05. 2023
56.	Л-23		

Джерело: Звіт про діяльність Івано-Франківського фізико-технічного ліцею-інтернату Івано-Франківської обласної ради. 2022/23 н.р. URL: https://docs.google.com/document/d/1ImQ6ofolj2Bz3SIWqQK8N9b2-JNPF_CH/edit (дата звернення: 01.05.2026); Звіт про діяльність Івано-Франківського фізико-технічного ліцею-інтернату Івано-Франківської обласної ради. 2023/24 н.р. URL: https://docs.google.com/document/d/1laIohXKFgJDsXT_1pULnNKhQpF5Qebpb/edit (дата звернення: 01.05.2026). Звіт про діяльність Івано-Франківського фізико-технічного ліцею-інтернату Івано-Франківської обласної ради. 2024/25 н. р. URL: https://drive.google.com/file/d/1zpxn4F31qLM_cDpERXeOG02VmVZ31f8X/view (дата звернення: 01.05.2026).

Матеріали призової поїздки ліцеїстів 2-го курсу «Маківка»

До уваги другокурсників!

9 – 12 травня 2024 р., на ознаменування 109-ї річниці перших переможних боїв за незалежну Українську державу, проводиться 29-та призова поїздка ліцеїстів другого курсу місцями бойових дій Українських Січових стрільців та історичними місцями Тухольщини:

МАКІВКА-2024

Набір у групу – конкурсний.

Орієнтовний склад групи – 50 осіб з числа ліцеїстів.

Заяви приймаються до 30 квітня, в приймальній директора ліцею, каб. 25

Розмір внеску, який включає оплату проїзду, проживання, харчування та культурної програми – 3100 грн.

У програмі поїздки:

- 1) сходження до Меморіалу Українських Січових Стрільців на горі Маківка
- 2) відвідання могили князя Святослава та скельної фортеці Тустань
- 3) екскурсії на гірськолижний комплекс "Беркут", підйом на гору Високий Верх
- 4) знайомство з визначними місцями села Тухля та селища Славське

Адміністрація

Івано-Франківський науковий фізико-технічний ліцей
Івано-Франківської обласної ради

НАКАЗ

07.05.2026 р.

№ - О

м. Івано-Франківськ

Про проведення екскурсій
ліцеїстам II-го курсу

Відповідно до річного плану роботи на 2025/2026 н. р. та з метою патріотичного виховання ліцеїстів

НАКАЗУЮ:

1. Провести в період з 08 травня 2026 р. по 11 травня 2026 р. ліцеїстам II-го курсу екскурсію місцями бойових дій Українських Січових стрільців та історичними і літературними місцями Тухольщини.

Список учасників екскурсій додається (додаток 1).

2. Затвердити наступний регламент поїздки:

08.05.2026 р., п'ятниця

Візід з м. Івано-Франківська, поселення в оздоровчому таборі "Берегиня" /с. Тухля Скопівського району Львівської області/.

Знайомство з пам'ятками історії, культури та природи с. Тухля – пам'ятний знак на честь Захара Беркута, криниця І. Франка, скульптурна композиція "Франко і тухольці", храм архистратига Михаїла.

Екскурсія до пам'ятки історії «Могила Святослава».

09.05.2026 р., субота

Сходження на гору Маківка до військового меморіалу Українських Січових Стрільців.

10.05.2026 р., неділя

Знайомство із визначними місцями с. Славське.

Відвідання храму, пам'ятника М. Устияновичу, меморіального комплексу воїнів УПА «Урочище Млаки», відвідування приватного музею п. Андрія Ткачука "Герой Маківки".

Екскурсія на гірськолижний комплекс "Погар", підйом на гору Погар

11.05.2026 р., понеділок

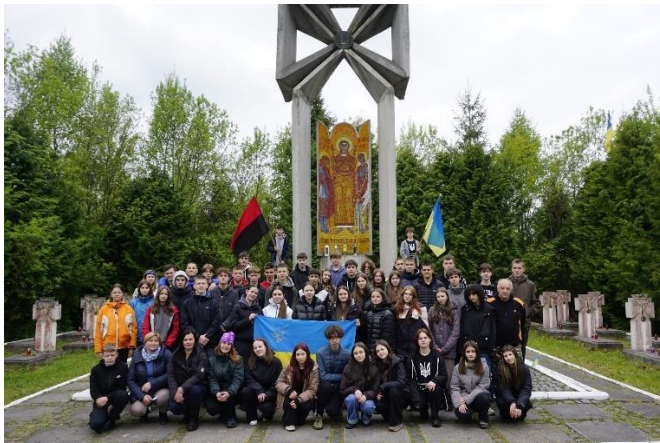
Візід із с. Тухля.

Екскурсія до скельної фортеці у с. Тустань.

Повернення в м. Івано-Франківськ.

Оголошення про призову поїздки

*Наказ на проведення
призової поїздки у 2026 р.*

Біля меморіалу УСС на г. Маківка.
2025 р. Фотогалерея ФТЛ.

Поблизу пам'ятника Захару Беркуту.
с. Тухля. 2023 р. Фотогалерея ФТЛ.

Джерело: Фотогалерея ФТЛ. URL: <https://sites.google.com/view/time-stamps/домашня-сторінка> (дата звернення: 05.06.2026).

Матеріали призової поїздки ліцеїстів 3-го курсу «Говерла»

До уваги третьокурсників !

На ознаменування 81-ої річниці створення УПА з **14-го по 17-е жовтня** буде проводитись **28-е сходження третьокурсників та викладачів ФТЛ на найвищу вершину України**

ГОВЕРЛА - 2023

Набір у групу – конкурсний

Орієнтовний склад групи – 45 осіб з числа ліцеїстів
Заяви приймаються до 6-го жовтня в приймальній директора

Оголошення про призову поїздки

Івано-Франківський науковий фізико-технічний ліцей
Івано-Франківської обласної ради

НАКАЗ

08.10.2025 р.

№ — О

м. Івано-Франківськ

Про сходження на г. Говерлу

На відзначення 83-ої річниці створення Української Повстанської Армії, відповідно до річного плану роботи, існуючої в ліцеї традиції та з метою патріотичного виховання

НАКАЗУЮ:

1. Провести в період з 09 до 12 жовтня 2025 р. тридцять сходження групи ліцеїстів та вчителів ліцею на найвищу вершину Українських Карпат – г. Говерлу та екскурсію на Великий Карпатський вододільний хребет.

2. Затвердити наступний регламент та маршрут подорожі:

Четвер, 09.10.2025 р.: виїзд з м. Івано-Франківська – м. Яремче /Музей етнографії та екології Карпатського краю/ – смт. Ворохта, спортбаза "Заросляк" /вул. Говерляська, 1/.

П'ятниця, 10.10.2025 р.: спортбаза "Заросляк" – гора Говерла – спортбаза "Заросляк".

Субота, 11.10.2025 р.: спортбаза "Заросляк" – полонина Пожижевська – гора Данциш – озеро Несамовите – спортбаза "Заросляк".

Неділя, 12.10.2025 р.: спортбаза "Заросляк" – Церква Різдва – виїзд до Івано-Франківська.

3. Загальний склад туристської групи – 54 особи, з них 48 – ліцеїсти. У склад групи зарахувати ліцеїстів з числа третьокурсників, які подали відповідні письмові заяви, мають рекомендацію наставника і пройшли конкурсний відбір.

Наказ на проведення призової поїздки у 2025 р.

На вершині г. Говерла. 2024 р.
Фотогалерея ФТЛ.

Поблизу г. Говерла. 2022 р.
Фотогалерея ФТЛ.

Джерело: Фотогалерея ФТЛ. URL: <https://sites.google.com/view/time-stamps/домашня-сторінка> (дата звернення: 05.06.2026).

«Фонд випускників України»

Зустріч Надії Варголи (друга справа) з ліцейстами ФТЛ.

Джерело: Фонд випускників України : офіційна сторінка у Facebook. URL: <https://www.facebook.com/alumnifundukraine/> (дата звернення: 06.06.2026) ; Країну будують вперті. Франківчанка Надія Варгола заснувала у Швейцарії «Фонд випускників України». *Репортер*. URL: <https://report.if.ua/socium/krayinu-buduyut-vperti/> (дата звернення: 06.06.2026).

**Інтерв'ю з ініціатором історико-краєзнавчих практик, директором
ФТЛ, Мирославом Янишівським**

Як у вас, власне, виникла ідея проводити ліцейні краєзнавчі практики?

Ну, напевно, та ідея в мене виникла від того, що я у молодості начитався Франка. І, зокрема, його спогади, як він учився в Дрогобичі в гімназії. У них була така традиція, що після закінчення навчального уроку вони, правда, не формальною компанією, мандрували по рідному краї. І плюс то, що я у студентські роки багато мандрував, і десь то так поєдналося, що було би добре заставити і ліцейстів кудись виходити, так неформально жити, спілкуватися, щось бачити, мандрувати.

Тобто, основна ідея – це з творчості Франка і досвід студентських мандрів.

А якою ваша мета була саме проведення цих практик?

Мета... Значить, ця ідея переслідувала кілька завдань. Ну, по-перше, просвітницькі, що діти будуть мандрувати якимось цікавим... Не просто по лісі, а обов'язково мають бути якісь цікаві туристичні об'єкти.

Бажано, аби вони були зв'язані десь з визвольною боротьбою українців, або являли собою якусь пам'ятку природи, яка також, зрештою, має виховне таке значення. То одна мета. Друга мета, що я дуже добре пам'ятаю зі своїх мандрівок, що такі неформальні мандрівки, спільне життя дуже здружують колективи.

А ще я хотів, аби окремо ще більше здружити, виплекати таку еліту на кожному курсі. І для цього придумані були призові поїздки, які також чимось нагадують практики, мандрівки, разом живуть, а там збираються діти, наймудріші діти з цілого курсу. То друга мета.

Ну і третя мета, якийсь такий елемент відпочинку. Діти цілий рік тяжко в лапках чи не в лапках працювали, а потім вони мають можливість тиждень від того відключитися, просто пожити безтурботним життям у своєму колективі з вчителями і так далі.

А коли відбувалася перша практика?

Ми ще тоді не називали практикою.

Взагалі, перша ліцейна поїздка, це була, так, ліцей виник в 92-му, то перша поїздка була літом, навесні, в червні 93-го року. Я у групі Л-13 викладав фізику, і разом із вчителем фізкультури і наставницею Василюшин ми поїхали на скали Довбуша. Потім через рік це вже були ширші мандрівки на кілька днів, також туди на Болахівщину, і там ми жили і ночували.

Назву практики воно одержало аж у 1998-му році. В 97-му році прийшов у ліцей мій Маркіян. Я вже подумав, що ці поїздки треба ввести в якусь систему.

І, власне, я назвав то краєзнавчою практикою і під назвою «Практика» вперше це відбулося у 1997-му році у селі Буковець на Болахівщині. Там був гуртожиток лісорубів, тоді ще не зайнятий.

Ми заїхали туди в режимі шести днів. День проїзду, день від'їзду плюс чотири дні перебування. І це майже в незмінному вигляді ця болахівська практика збереглася і дотепер.

Мандрівки включали, які тепер похід на скали Довбуша, похід до офіцерської школи УПА «Олені», мандрівка на Мертве озеро і автобусна мандрівка до Болехова, до Гошева в монастир. Тоді на початках ми ще їздили в мою Витвицю. Ми попробували, це дітям сподобалося.

І після другого курсу, вже в 1999-му році, ми перебралися в Надвірнянський район у село Бистриця. Я ці околиці знав з студентських мандрівок, знав, що там є такий гуртожиток майже у центрі села, де колись жили лісоруби також. І ми там поселили другий курс.

Так що в статусі практики, перша практика це був 1998 рік, а друга практика 1999 рік.

А чому саме такий активний формат проведення практик був? Типу, переважно в ліцях обирають щось таке спокійніше, поїздка одноденна, там два дні, а у вас там чотири, п'ять.

Хотілося, аби діти разом пожили, ночували разом, готували їжу, якісь елементи самообслуговування і якраз такий формат заміської поїздки.

Там сидіти було б не цікаво. Треба, аби діти рухалися, відпочивали, щось пізнавали. Коли діти стають у колону, розгортають прапори, піднесений настрій, пісня – це просто душа співає і дорослому, не тільки дітям.

Таке рідко зустрічається, до речі, в ліцях. Чим історико-краєзнавчі практики відрізнялися від призових поїздок, окрім того, що там менше днів?

Призова поїздка за означенням призова. Туди йшло, колись тільки третина курсу, а тепер половина курсу. У призову поїздку попадають по конкурсу.

Хто вище рейтингу, має перевагу при зарахуванні. А краєзнавча практика – це для всіх. Охоплює майже всіх ліцеїстів.

Одне одного доповнює. Ми так старалися, аби не перетиналися мандрівки призових поїздок і краєзнавчих практик. Або десь дуже мало перетиналося.

А які власне критерії Ви використовували, обираючи саме місце практики, самі локації?

Локації я вибирав, виходячи з того досвіду, який я мав у школі мандрівки і студентські мандрівки найбільше. Болехівщина – це моя батьківщина, у Козаківці, де багато років ліцеїсти таборували на практику, колись директором школи був мій тато.

Той корпус, де діти, не той, що жили діти, а той більший, якраз за його директорування там будувався, там ще його пам'ятали. І мені було десь цікаво. Плюс, знаючи ті місця, бо там недалеко живу, я знав, куди можна ходити, які там є туристичні артефакти цікаві.

Ось, Скали Довбуша всі знають, а про офіцерську школу знали небагато, знав я Мертве озеро знав з студентських мандрівок. Знаменитий монастир у Гошеві тепер знають усі. А в радянські часи він там був, він був закритий, були всякі склади і так далі.

Я хотів аби ті мої краї мої ліцеїсти також знали. Плюс потім з'явилася могила отця Лесіва у центрі Болехова біля церкви. З отцем Лесівим ми перетиналися, коли я ще в кінці 80-х років під час голодування.

Було так, що в 89-му році я приїхав в Москву на захист, а в цей час на Арбаті голодували українські греко-католики за легалізацією греко-католицької церкви. Я

вибрав днину, аби трошки відійти від тих клопотів перед захистом і пішов подивитися на Арбат. Там познайомився з Лесівим і ми стали, можна сказати, друзями.

Потім через рік в 90-му році на перших виборах він кандидував у Верховну Раду, а я був довіреною особою Волковецького. Формально це виглядало, що ми суперники, але насправді це була одна команда, користувалися одною машиною і так далі. Я хотів, аби про таку фігуру, як отець Лесів, знало побільше ліцеїстів.

І так на першому курсі вдалося це перетнути. Історичні місця, і мого, я не боюся сказати, мого друга отця Лесіва. А другий курс – Бистриця, це вже просто студентські мандрівки.

Я знав, що там є дуже красиві місця, пам'ятки природи, особливо вершина Довбушанки, потім Синяк, Хом'як звідки видно, ще в студентські роки туди ходив. Знаменитий перевал Легіонів, де польські легіони Пілсудського в Першу світову війну протистояли царським москалям. І також в студентські роки там був. Пам'ятаю, як ми розшифровували напис польською, тоді польська для нас була за радянських часів дуже вдиковинку.

Втирали мох там, ці латинські, латинку ліпили докупи, якимось чином перекладали, що там написано. Плюс в околицях Бистриці є той Явірчик, така спроба українських лісівників прижити в українських Карпатах цінні породи дерев з цілого світу. Цей експеримент вже триває років 50, дещо вдалося, а дещо ще триває.

І це також плюс урочище Озірне, де ми часто бували. Це дуже мальовниче урочище, і крім того є пам'ятка лісового господарства, так звана клязура. Дітям це було завжди цікаво.

Там недалеко літак із німецькими офіцерами в Другу світову війну впав і був збитий. Ці артефакти я також добре знаю, і через те, де знав, то і туди повів дітей.

А чи, власне, помітні відмінності у сприйнятті практик між сучасними дітьми і тогочасними?

Діти взагалі дуже-дуже різні. Коли прийшов, зокрема, теперішній перший курс... Виражаючись на їхньому молодіжному слензі, ми всі трошки офігіли від них, зовсім не такі. Але коли забрати в них мобільні, дати їм можливість спілкуватися, вони стають, як і всі діти.

От з цього приводу добре пам'ятається, коли ми з другокурсниками заходили в урочище Озірне, А там немає покриття. То перші дві години діти ходили, як наркомани, які не мають чим колотися. Їх ніби щось ломило. Вони так мучилися, так страждали. А потім, хоч не хочеш, телефон не працює. Мусили говорити одні з одними, починали розкладати намети, щось спілкуватися.

Тобто, діти, з одного боку, дуже різні. Але їхня дитяча природа підліткова все одно така сама, тільки треба забрати якимсь чином наносне, штучне, яке принесли ці телефони, які забрали в дітей, радість живого спілкування.

А власне, які такі традиції власне ліцейні сформувалися під час проведення практик?

Самі ці практики є такою вже унікальною ліцейною традицією. Діти хочуть туди потрапити. Традиції у проведенні практики, відробився вже певний алгоритм.

Певний графік, алгоритм, що, куди йдемо. На жаль, через обставини ковіду, воєнного часу, ми мусили залишити базу у Бистриці і перебратися у Криворівню.

Криворівня також відома. Такий артефакт загальноукраїнського масштабу. Саме слово вже Криворівня, і вже майже кожен громадянин України це чув.

Тепер ми в Криворівні, але ті традиції, що були в Бистриці, залишилися. Традиція самообслуговування. Рано...діти, традиція урочистого підняття прапора, коли чергова чота комендантська виносить прапор на витягнутих руках, піднімає на щоглі, вечір опускає його.

При цьому, рано на шикуванні ми співаємо національний гімн. Вечір на шикуванні гімн духовний «Боже великий, єдиний». Молимося, звичайно, кожного ранку і ввечері цим духовним гімном.

Традиція такого шикування. Ну і ввечері обов'язково співаємо пісні. У Бистриці ще була традиція, що ми вечорами палили вогонь, там спілкувалися, скакали. Дітям це дуже подобалося.

А в наметовому таборі на Озірному це взагалі було чудо. Діти до півночі не хотіли лягати, спати, якраз співали. Коли вже переспівають весь співаник, то починали колядувати. Я дуже любив літом колядувати.

У Криворівні вже нема такого. Але помаленьку відновлюємо. Там вже культурніші умови. Не треба спати на землі хлопцям, на якихось старих матрацах. Нормальні кімнати, більш-менш із сучасним комфортом. Десь виграється, десь програється. Але треба було міняти в тій частині, бо батьки вже не ті батьки. Батьки хочуть, аби дітям було добре.

Почали батьки казати, що всі платять однаково. Дівчата сплять на річках, а мій спить на підлозі, на якомусь засовганому матраці списаному. Але найгірше те, що під час ковіду не можна було збирати так багато дітей в купі.

А тепер поки йде війна. Там в районі Довбушанки військові поставили якісь спостережні пункти. Туди не можна мандрувати, туди не можна.

Ну і плюс унікальний такий артефакт, як бункер на горі Березовачка, де ми поставили маленький пам'ятник. Знову ж таки вже ця частина відійшла. Але в Криворівні з'явилися свої.

Головне це той дух, коли діти разом живуть, співають, мандрують. По приїзді насамперед у перший день йдуть до церкви, зі священником, бесіда, моляться і так далі.

Ще хотіла уточнити, чи пам'ятаєте взагалі обставини появи елементів, таких як фірмові футболки, ліцейні, співаники? Чи це було зразу впроваджено, чи пізніше можливо виникло?

Співаники виникли на призовій поїзді на Говерлу. Вже не пам'ятаю, який той рік був, десь початок 2000-х. Одного разу ми на Покрову поїхали на Говерлу, і діти мали з репетиції 5-6 книжечок, які Галина Олексіївна Терлецька роздавала, поки діти репетували пісні.

І ті, хто мали ті книжечки, витягнули біля каплиці під Говерлу, і в ті книжечки почали підглядати. І тут мене оцінила думка, а чого ж ми не можемо для кожної дитини зробити щось подібне? І вже після того, навесні, коли ми їхали на практику, і в Козаківку, і в Бистрицю з'явилися такі наші пісенники. Довго йшла відладка змісту, і кожного року зміст трохи поправляється.

Хотілося б, аби там було трохи пісень народжених теперішньою війною. Але, видно, щось таке серйозне народжується не так швидко. Так, як «Червона калина» народилася ще в лавах Січових стрільців більше, ніж 100 років тому.

Але, якщо ця річ цінна, то вона і досі живе. І та ж хвилина мовчання, і щодня ми чуємо позивні «Червоної калини», вона живе. Значить, якби було щось таке епохальне, ще, напевно, треба почекати.

А в нас дуже багато пісенна творчість. Є що співати, не тільки сучасні пісні. Дуже хочеться, аби діти знали нашу традиційну любовну лірику.

Я вже не кажу Ту «Червону руту», майже знають усі. А ті пісні, з якими ходили на кавалерку їх діди, діди, бабусі, батьки, мами... То я дуже тішусь, якщо вони знають.

Такі неформальні обстановки, коли вони біля вогню співають, або ввечері на шикуванні ввечері, найлегше запам'ятовується. От ви питали про традиції.

Традиція пісенників наша така гарна. посвідчень. Традиція посвідчень. Це ми, так сказати, не украли, а скопіювали з Пласту. Мій найменший Михайло був пластуном. І от він приїхав з першого Пласту і приніс таку книжечку, що він здобув такі-то і такі-то вмілості.

О, все, на другий рік ми зробили посвідчення.

Ну і потім, коли пісні відбирали в співаники, і виявляється у Пласті є такі, не такі, як у нас, там не 20 пісеньок кожен вечір, а пісенники товщиною на палець-два. Тому ми не раз туди підглядали і брали пісні. От нашим дітям пропало «Темніли у сосни».

Ну така пластова пісня «Біля вогню», вона гарно йде. Ну і інші такі.

А з якими, власне, труднощами стикалися при організації цих практик?

Труднощі з тим, що це дуже величезна праця. Спочатку ми починали її за зразком, хотіли це робити за зразком студентських мандрівок. Те, що я знав доти. Але вже перші оці походи на Скали Довбуша, перша поїздка на Маківку з Оксаною Богданівною. Коли ми тягнули за собою весь провіант, намет, мішки, я зрозумів, що це один до одного, цей досвід неможливо перенести. Одна справа, коли йде студент на другому-третьому курсі, нав'ючений як маленький коник, а друга справа — дітвак у дев'ятому класі.

От перший наш перехід з Бистриці на Озірне, якимось там вісім кілометрів фактично по дорозі, хоч і лісовій, але дорозі, я зрозумів, що це так не може бути.

Діти просто не годні нести. Вони лишали майно по дорозі, продукти викидали, лиш би не нести, і так далі. У нас був охоронець такий, молодий лейтенант, якого списали з армії, то дівчата на нього навішали, як на ялинку всього, і він тягнув-тягнув.

І ми почали думати, як це пристосувати до дітей.

Тобто такий варіант студентський, що ми беремо все з собою, намети, йдемо туди і живемо з дітьми. Ось такого масового варіанту не пройшов. І ми придумали, що діти негодні нести, значить, раз вони негодні нести на собі, то треба їм це підвезти на машині або на фірі.

Далі труднощі, що це просто дуже багато і складно. Скажімо, в наметному таборі ночувало 60 дітей. Треба туди ці продукти вже завезти готові, то добре, і ще треба закупити.

Для цього треба розробити меню. І ми озадачили кухарів на кухні, але вони виявилися до такого неготові. Сів Юрій Степанович і ми самі склали меню, а далі це треба закупити.

Спочатку ми самі закупляли, значить, основна робота стоїть. Потім, коли вже переїхали сюди, то закупляли, замовляли продукти у постачальників інтернату. І то не всі вони могли нам постачати.

Тобто, велика трудомісткість, треба багато людей залучати для цього. Деякі рази ми навіть завгоспа брали з собою, особливо, коли треба було будувати табір. І через те, з часом я зрозумів, що ми старіємо, ми це не зможемо, що треба переходити на сучасніші форми.

І тепер ми, за невеликим винятком, продукти з собою не веземо. Замовляємо вже в табір на місці, там нам готують їжу рано і ввечері, а на обід готують сухпай. Для другого курсу готують сухпай, а для першого курсу вони ще везуть з собою.

Але то тільки на обід. А так, як раніше, ми всі продукти везли, бульбу, картоплю, мішки того всього, пшона, крупи, цукру. Це була ціла експедиція і вимагала дуже багато праці.

Але зате ефект від неї також був колосальний. Ми зрозуміли, що це добре і, напевно, від цього відмовлятися не будемо і в майбутньому. Можливо, будемо удосконалювати.

А труднощі з організацій батьків виникали? Хтось, можливо, був проти впровадження таких заходів?

Скоріше, навпаки. Завжди була певна кількість дітей, яких ми не хотіли брати, які були нечемні, не певні. То батьки починали тиснути, шукати десь зв'язків. Як-то так, їхня дитина не поїде. Ці практики у війні мають таку легендарну ауру, що діти дуже хочуть їхати. Навіть якщо вони не можуть іти кожен день на якийсь маршрут, то вони будуть сидіти в таборі, але все одно хочуть бути там.

А якими ви ці практики бачите в майбутньому? Можливо, удосконалити? Вже маєте на меті щось в їхньому проведенні?

Ну, в майбутньому для мене найважливіше, аби вони, в принципі, збереглися. Напевно, ті молоді, чи ті, що тепер є молодими нашими вчителями, за якими майбутнє ліцею, підуть у чомусь далі. Бо так не може бути, аби просто зупинитися.

Йдуть нові покоління, нові форми комунікації. І через це найбільше я хочу, аби вони збереглися. А по самій їхній формі неминучі якісь зміни будуть. Я ще не знаю, які. Мені розходиться, аби діти мали можливість разом поза межами міста разом пожити певний час. Щодня мандрувати.

Але не просто тупо ходити по лісі, а щодня мандрувати до якихось таких туристичних артефактів, які мають велике виховане і пізнаване значення. Особливо патріотичне. По місцях повстанської слави, стрілецької слави, опришківської. Там, де власне кувалася, вигартовувалася наша національна ідентичність і незалежність.

Чи відомі вам навчальні саме заклади з подібними практиками?

Тоді, на перших порах, нас спробували повторювати за нами теперішній природничий ліцей. Ми навіть раз чи два зустрічали їх у Бистриці, але їм снаги

довго не стало. І то вони так більше панськовито це робили. Приїжджали автобусом туди, назад, а ми таки ж там жили. Крім такого досвіду, повтору від Природничого ліцею, безпосередньо не знаю.

Коли мої хлопці навчалися в гімназії, у них була своєрідна форма. Можливо, ми паралельно до того дійшли. Але вони зразу, десь як ми тепер, вони наймали табір або на Дністрі, або в Яворові на Гуцульщині.

Туди приїжджали просто як у готель, десь там день-два походили і верталися. Подібне щось є. Я не претендую, що ми щось відкрили нове, але ми у ці відомі речі вдихнули свій ліцейний дух. Ну і те, що вже 30 років, як воно живе, значить воно добре і потрібне дітям.

Але такого обміну офіційного між навчальними закладами не було?

Десь на різних зустрічах я розказував, Юрій Степанович Пиріг розказував. У нас колись була всеукраїнська конференція, то називалася «Нова освіта України». Ліцеї і гімназії, тоді ще, куди набирали по конкурсу. І Пиріг захоплено розказував про наші практики, відики показував. До речі, десь той гібрид у програмі може є, на захід диплому можна взяти.

То всім це сподобалося, але за цим стоїть така величезна праця. Щось нема бажаючих повторити.

Які знання та цінності, на вашу думку, повинні отримати ліцеїсти під час практики?

Знання і цінності, насамперед, загальнолюдські. Один одному допомагати, є можливість проявити джентльменське відношення до дівчини, десь їй допомогти на маршруті, піднести. Дальше, досвід спілкування з незнайомими чи напівнезнайомими дівчатами. Кожним разом, коли ми в їдальні сідаємо їсти, ми сваримося, аби не сідали самі хлопці або самі дівчата. От сідай до дівчини з сусідньої групи, пробуй з нею вести якісь мудрі бесіди і так далі. Тобі то в житті пригодиться. Отже, такий досвід комунікації з незнайомими людьми.

Ну і цінності, що діти пізнають визначні місця рідного краю. І на цьому прикладі десь і себе готують. І думаю, що те, що серед наших випускників так багато хлопців, які в перші дні війни ринулися сюди в нашу сто другу бригаду, тобто в добровольчу бригаду.

Особливо на початку війни всі бригади були сформовані, можна було потрапити тільки в територіальну оборону. І вони всі рвонулися. Що вони вирости такими патріотами, є десь в цьому заслуга і наших практик.

Мандрівки по містах Стрілецької Слави, та ж Маківка, Лисовичі в Болехові, мандрівки інші. Усі наші мандрівки — це так чи інакше мандрівки місцями формування української нації.

Чи стають практики майданчиком для обговорення складних або дискусійних питань власної історії краю?

Те, що вони стають майданчиками для обговорення — це точно. Вечорами дискусії між дітьми тривають дуже довго. І не тільки на теми практик, з часом переходять на інші теми, але діти там мають можливість в неформальній обстановці дискутувати.

І, звичайно, вчителі дискутують, обговорюють педагогічні проблеми поведінки дітей, як зробити, щоб було краще, навички самообслуговування.

І така неформальна обстановка дуже сприяє якраз тому, що ви питаєте.

А на вашу думку, цей досвід ліцеїстів самостійності під час побуту, логістики, орієнтування у місцевості впливає на готовність брати відповідальність за свої вчинки в дорожньому житті?

Я переконаний, що так. Якби я в цьому не був переконаний, то ми б це не робили. Просто з власного досвіду знаю у школі ми кілька мандрівок зробили, а потім у студентські роки, що таке неформальне спілкування дуже близько пізнаєш, інакше людину пізнаєш. Скажімо, два роки я в університеті учився з деякими хлопцями. Ну, хлопці як хлопці. А поїхали, витягнув я їх на першу мандрівку. Це була Скали Довбуша. Разом пройшлися, переночували в наметі, посиділи, поговорили.

Та ми стали друзями на все життя, аж до нинішнього дня. Маємо навіть такий чатик тих випускників, які мандрували. І це дуже порядні і гарні люди.

І завдяки таким мандрівкам, неформальному спілкуванню, люди краще пізнають одні одних, діляться чимось, кожна людина чимось цікава. Так що це дуже гарний майданчик для людського спілкування.

Чи погоджуєтесь з тим, що практики сприяють вихованню патріотизму у ліцеїстів?

Так, ми саме їх... З такою метою власників проводить.

Було би дуже добре, якби ми могли їх робити не тільки за дитячі гроші. Ті гроші, що вони здають щомісяця, тих 100 гривень, це за рік раптом вийде 1200. А один автобус коштує набагато більше.

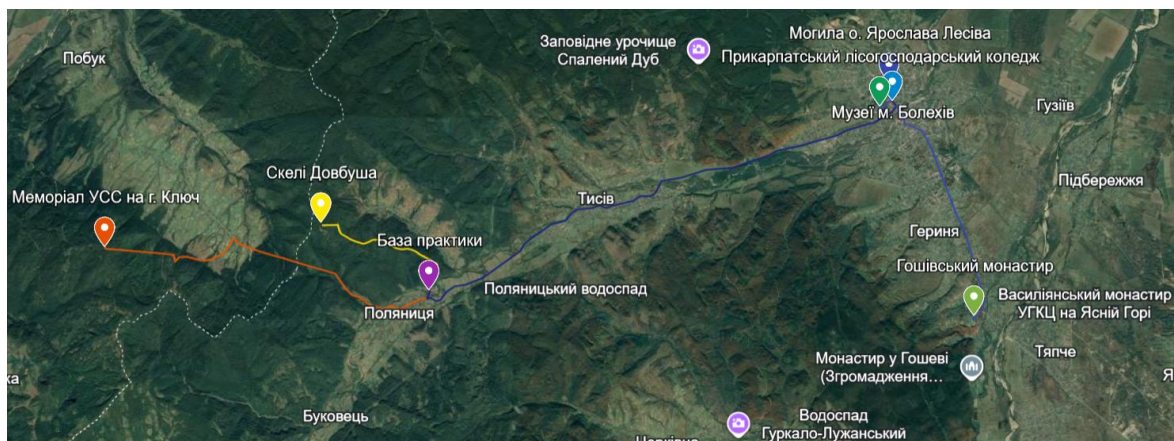
Тобто, якби можна було в кошторисі від Департаменту забивати на такі речі якісь суми, хай не всі, але можна було б. Коли прийшла біда, то на війну гроші таки ж знайшлися. І, значить, можна було б, аби була така стаття в кошторисі, що на рік на дитину маєш 3 тисячі на всяку таку роботу. Тобто, якби ми мали такі гроші, то було б дуже багато і зручно. Але поки що цього немає. Я вірю, що в майбутньому буде.

Джерело: Інтерв'ю з Янишівським М. Я., директором Івано-Франківського наукового фізико-технічного ліцею / інтерв'юєр Р.-В. Яворська. м. Івано-Франківськ. Запис від 12.02.2026 р. (Особистий архів автора).

Історико-краєзнавча практика ліцеїстів 1-го курсу «Поляниця»

Додаток Є.1

Маршрути історико-краєзнавчої практики «Поляниця»

День 1	База практики
День 2	Скелі Довбуша
День 3	Музеї м. Болехів
День 3	Могила о. Ярослава Лесіва
День 3	Горішівський монастир
День 3	Меморіал УСС на г. Ключ
	Прикарпатський лісогоспо...

Додаток Є.2

Ліцеїсти біля меморіалу УСС на г. Ключ.

2007 р. Фотогалерея ФТЛ.

2024 р. Фото з архіву А. Яворського.

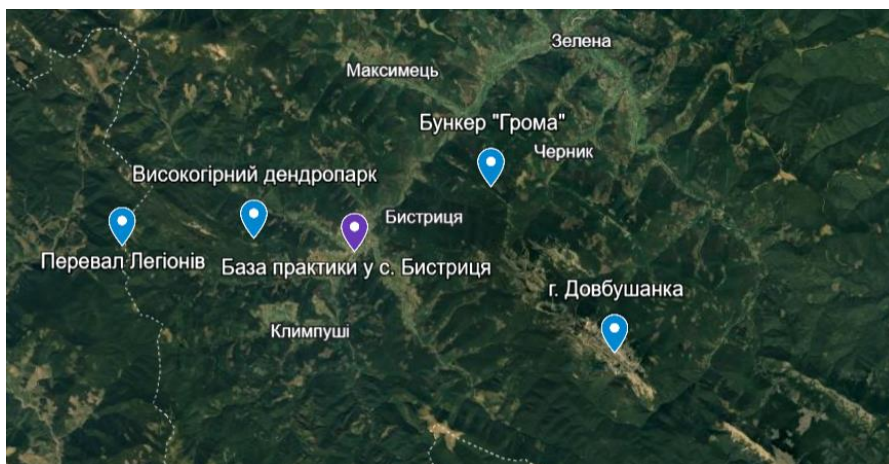

На могилі о. Ярослава Лесіва. 2024 р. Фото з архіву А. Яворського.

Історико-краєзнавча практика ліцеїстів 2-го курсу

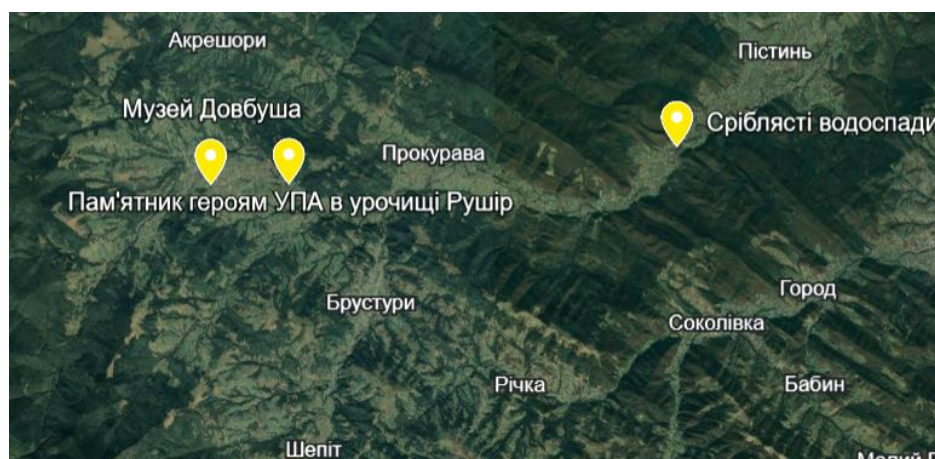
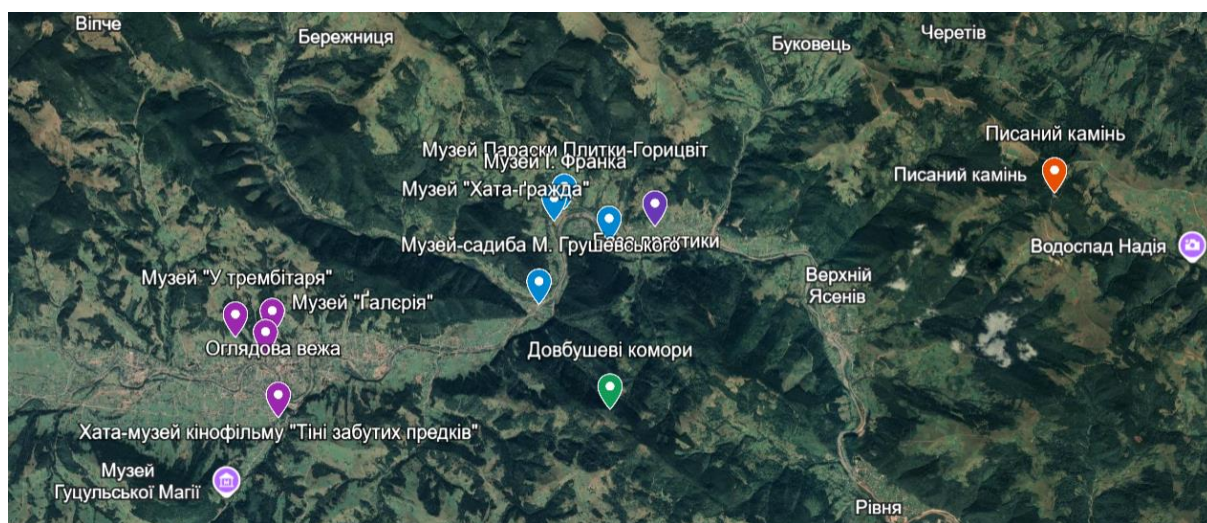
Додаток Ж.1

Локації, які відвідували ліцеїсти під час перебування у с. Бистриця

Додаток Ж.2

Локації, які відвідують ліцеїсти під час перебування у с. Поляниця

- База практики
- Довбушеві комори
- Музей "Хата-грома"
- Музей Параски Плитки-Гор...
- Музей І. Франка
- Музей-садиба М. Грушевсь...
- Писаний камінь
- Музей "У трембітаря"
- Музей "Галерія"
- Оглядова вежа
- Хата-музей кінофільму "Тіні...
- Сріблясті водоспади у с. Ш...
- Музей Довбуша
- Пам'ятник героям УПА в ур...

Історико-краєзнавча практика ліцеїстів 2-го курсу «Криворівня»

Довбушеві комори. 2022 р.
Фото з архіву А. Яворського.

«Писаний камінь». 2025 р. Фотогалерея ФТЛ.

Музей імені І Франка. 2025 р. Фотогалерея ФТЛ

Музей імені М. Грушевського.
2023 р. Фотогалерея ФТЛ

Церква у с. Криворівня. 2022 р. Фотогалерея ФТЛ

Джерело: Фотогалерея ФТЛ. URL: <https://sites.google.com/view/time-stamps/домашня-сторінка> (дата звернення: 05.06.2026).

Ритуали ліцеїстів ФТЛ на історико-краєзнавчих практиках

Додаток И.1

Шикування ліцеїстів

Поляниця. 2024 р. Фото з архіву А. Яворського.

Криворівня. 2025 р. Фотогалерея ФТЛ.

Додаток И.2

Виконання Державного Гімну в «енергетичному колі»

Додаток И.3

Фізична зарядка

Джерело: Фотогалерея ФТЛ. URL: <https://sites.google.com/view/time-stamps/домашня-сторінка> (дата звернення: 05.06.2026).

Інтерв'ю з керівником історико-краєзнавчої практики ліцеїстів 1-го курсу, заступником директора з навчально-методичної роботи, Андрієм Яворським

Представтеся, будь ласка

Яворський Андрій Анатолійович, заступник директора з навчально-методичної роботи.

Розкажіть про Вашу участь в історико-краєзнавчих практиках Фізико-технічного ліцею.

Оскільки в минулому я сам був ліцеїстом, то вперше поїхав на практику як ліцеїст у 2007 р. Вона тоді проходила в с. Козаківка, а керівником був тогочасний заступник директора Пиріг Юрій Степанович.

Наступного року, на другому курсі, разом з директором Янишівським Мирославом Ярославовичем їздив у с. Бистриця Надвірнянського району.

Повернувшись у ліцей уже на роботу довелося брати участь у них як супроводжуючий. На трьох ліцейних практиках побував і в якості наставника групи.

А в останні два роки як заступник директора уже сам їх організовую і проводжу. Тобто пройшов усі щаблі, від учасника до керівника (сміється).

Зважаючи на Ваш досвід, чи відрізняється сприйняття практик залежно від ролі ?

Звичайно, що відрізняється. Найбільше – у факторі відповідальності. Оскільки коли ти ліцеїст, то єдине за кого переживаєш, то за себе. А коли ти керівник – то не так за себе, як за всіх решту. Тому що коли ти несеш кримінальну відповідальність за життя і безпеку дітей, то це важко, а моментами – й страшно.

Згадайте, які у Вас були враження від практики як ліцеїста?

Ну то трохи вже давно було. Пам'ятаю як жили у школі в селі Козаківка. Умови були спартанськими: спали на матрасах на підлозі, милися водою з криниці в умивальниках, ходили в дерев'яні клозети. Оскільки територія школи була доступна для місцевих, то чергові з комендантської чоти цілу ніч сторожували та слідкували за порядком. Так що була своя романтика (сміється).

Але пам'ятаю і походи на г. Ключ, до старшинської школи Олені. Було складно, проте як подумаю, що січові стрільці чи упівці проходили цей шлях зі зброєю, то жалітися не приходилось. Хлопці всіляко намагалися допомогти дівчатам, зокрема несли рюкзаки, ділилися водою, переносили через потічки тощо.

Щодо другого курсу, то проживали ми в селі Бистриця. Ходили до бункера Грома, жили в наметовому містечку на Озірному. Тут уже була своя романтика:

розмови біля ватри, приготування їжі в казанку, злива і намоклі намети. Але було цікаво.

На Вашу думку, яка мета цих походів?

Ну коли був ліцеїстом, то більше сприймав їх як відпочинок, можливість у неформальній обстановці поспілкуватися з одногрупниками, поспівати стрілецьких та повстанських пісень. Це надихало...

Оскільки цікавився історією, через що в майбутньому став істориком, то уявляв собі вояків, намагався відчувати той «вайб». А загалом це все загартовувало, виводило мене із зони комфорту. Ну й відкривало раніше невідомі локації, оскільки не беручи участь в історико-краєзнавчих практиках сам би тут навряд чи побував.

Коли вже став супроводжуючим, то побачив іншу сторону медалі. Прийшло розуміння, для чого існують ті чи інші речі, чому дорослі не дають свободи дій і тримають дисципліну (сміється). При цьому старався зацікавити ліцеїстів історією відвідуваних ними локацій, актуалізувати їх для життєдіяльності учнів.

Який вплив на ліцеїстів здійснюють історико-краєзнавчі практики?

Зважаючи на мої спостереження, під час історико-краєзнавчих практик аморфні групи стають колективом, а не просто сукупністю індивідуальностей. При цьому часто проявляють справжні лідери й організатори, які готові брати на себе відповідальність. Далеко не завжди це «відмінники», часто такими стають саме трійшники. Пам'ятаю випадок у Козаківці, коли саме не дуже академічно успішні ліцеїсти взяли на себе основний тягар роботи, а «відмінники», звиклі до похвали й уваги, змушені були слухатися своїх менш успішних одногрупників.

Щодо патріотичної складової виховання, то зміни одразу визначити складно. Проте коли ведеш неформальні бесіди з ліцеїстами про людей, які відвідували ці місця в минулому, які боролися, жертвували і вмирили за Україну, то відчувається певна емпатія. Значний ефект справляють й спільні молитва та виконання пісні «Спіть хлопці, спіть». А коли на вершині Добушанки ти виконуєш у спільному колі славень України, це дуже потужно й атмосферно.

А як самі ліцеїсти сприймають ці заходи?

Усе залежить від дитини й сімейного виховання: одні проникаються і співпереживають, іншим байдуже. Часто можна почути фразу: «Чого ми перлися на цю гору, якщо тут навіть фотографій не можемо нормальних зробити»? Але для цього історико-краєзнавчі практики й проводять, щоб вести культурно-просвітницьку роботу.

Які загалом знання та цінності, на Вашу думку, повинні отримати ліцеїсти під час практики?

Ну на мою думку ліцеїсти після практики мають більше розуміти історію Прикарпаття та України загалом, бути патріотами та знати ціну незалежності.

Бо коли на парах з історії вивчають січових стрільців чи УПА, то все сприймається через слова, цифри й інші теоретичні аспекти. А коли пройдеш тими шляхами, вклонишся могилам борців за Україну, то сприймається усе по іншому. Таким чином ти історію не лише вивчаєш, але й відчуваєш.

Також у майбутньому ці ліцеїсти можуть відкрити ці локації для своїх дітей та внуків, чи принаймні розказати як бувальщину про свої походи до зазначених місць. Багатьох учнів практика надихала на подальші походи в гори і відкриття нових пам'яток історії та природи.

Чи впливає, на Вашу думку, відвідування пам'яток місцевої природи та історії на зростання у ліцеїстів почуття відповідальності за їх збереження?

Ну про миттєвий вплив говорити складно, проте «вода камінь точить». Якщо пам'ятки облагороджені, то ліцеїсти отримують хороший приклад і розуміння, як у себе вдома можна зробити щось подібне. Якщо ж занехаяні, то показуємо це як антиприклад і закликаємо у майбутньому долучитися до збереження їх для майбутніх поколінь.

Як мінімум, традиційно стараємося прибрати «від гіршого» локації, які цього потребують, і залишити після себе чистоту та порядок.

Чи вважаєте Ви модель історико-краєзнавчих практик ФТЛ інструментом формування еліти, готової до розбудови громадянського суспільства?

На мою думку ліцеїсти, які пройшли історико-краєзнавчі практики й на власні очі побачили красу свого рідного краю, пізнали його історію, вийшли з власної зони комфорту, вони вже стають на порядок вищими за своїх однолітків, які не вилазять зі смартфонів.

Джерело: Інтерв'ю з Яворським А. А., заступником директора з навчально-методичної роботи Івано-Франківського наукового фізико-технічного ліцею / інтерв'юєр Р.-В. Яворська. м. Івано-Франківськ. Запис від 15.02.2026 р. (Особистий архів автора).

Інтерв'ю з керівником історико-краєзнавчої практики ліцеїстів 1-ого курсу (1997-2024 рр.) Юрієм Пирогом

Коли відбулася Ваша перша участь в історико-краєзнавчій практиці ліцею? І в які ролі Ви тоді були?

Я постійно є в ролі керівника практики і заступника директора. В той час, коли я працював в ліцеї. І перша практика відбулася у 1998 році. Тобто у минулому тисячолітті.

А чому саме Ви стали організатором цієї практики першого курсу?

Так склалося, що ми з директором поділилися. Після першого курсу керівником практики є я. І я везу дітей на Бойківщину. А директор другий курс, вже коли дітей на другому курсі, везе їх на Гуцульщину. Тоді це була практика в селі Бистриця, Надвірнянського району.

А якими саме критеріями Ви користувались, обираючи базу проведення практики та локації?

Нас цікавили ті місця, де можна дітям щось цікаве кудись їх повезти і цікаве показати. Тобто практика, якою займався я, це була практика в районі Болехова.

Тобто це так званий Болексівський кут, села Буківець і Козаківка. Потім було село Поляниця, але головне, що в цьому регіоні були чотири цікавих локації. Тобто це був похід на гору Ключ, це на Львівщину. Потім похід на скелі Довбуша. Одна поїздка автобус на Болексів-Гошів. В Болехові ми відвідували краєзнавчий музей, церкву святої Параскеви, могилу отця Лесіва, який там похований. І Гошівський монастир.

І ще була одна локація, це підстаршинська школа УПА, яка називалася Олені. Це було за селом Козаківка і десь орієнтовно кілометрів. Якщо півтори години йти, то там десь 12 кілометрів, як мінімум, від села Козаківка.

А з якими труднощами стикались при організації цих практик? Чи вдавалось їх долати?

Очевидно, раз ми кожного року їздили, десь в кінці першої декади червня, то очевидно, нам складалося. Труднощі які були? Вони були зв'язані з тим, що, в основному, треба було думати про те, що буде через рік, коли ми виїжджали вже після цієї практики.

Тому що діти, дев'ятикласники, які виїжджали з практики, остання зміна, вони могли деколи щось таке зробити, що ти і не бачиш. Але потім, через рік, тобі нагадували про це, що от ваші зробили таке і таке. Практика навчила мене на тому, що якщо ми виїжджали з практики, вже остання зміна, ми виїжджали так, ніби нас там і не було. Все було чисто, прибрано, все було дуже охайно. Щоб на другий рік я мав лице приїхати знову і проситися, щоб нас прийняли. Багато років ми дислокувалися в селі Козаківка на території козаківської середньої школи.

Зрозуміло, там треба було себе гарно, чесно поводити, ми ж були в гостях. Таким чином складалося. Трудно ще було в тому, що ми не знали, що нас очікує від наших випускників, для випускників, а дев'ятикласників, які були на цій практиці в останній зміні.

Чи помітні відмінності практики між сучасними поколіннями ліцеїстів та їхніми попередниками?

Ну, очевидно, що відмінно. Тому що, якщо ми починали першу практику, перші практики були в селі Буковець, де ми жили в гуртожитку лісорубів, такому будинку, якому передали лісо-господарському коледжі, що в Болехові. І ми жили майже автономно.

Тобто воду ми для харчування приносили з криниці з села, а в річці Сукіль, яка протікає рядом, то ми там і чистили зуби, і милися, ну, мили посуду, а потім вечором купалися. Ну, річка була для всього. І тоді не було миючих засобів, тобто якщо треба було відмити кожен свою тарілку мив, то ми якимось піском або ще чимось, що було під руками.

Але тоді діти були більш живіші, живучіші, по-моєму, більш відповідальніші вони були. І вони, їм було кругом добре взагалі. Тобто ми, звичайно, після дев'ятого класу, виїзд на практику, це, треба розуміти одну річ, що є діти, які їдуть, де там є пластуни, ще виїжджають в гори, там де в місті живуть.

І ми, звичайно, вивозили звичайні академічні групи в гори, і зрозуміло, що ми були туристами-матрасниками. Тобто ми здійснювали радіальні маршрути: вийшли зі школи, наприклад, там, де ми жили, і вернулися назад ввечері.

Ось така ситуація. І зрозуміло, що в класах ми там жили, стелили матраси на підлогу. Ну, це було доволі цікаво.

Тобто зацікавити сучасне покоління було важче. Тепер було важче.

Тепер ж ніяк. Чому полягає сама практика, навіть її назва? Історико-краєзнавча практика. Тобто пізнати і історію, і край, тобто якийсь фрагмент нашого краю. Івано-Франківщина багата на різні локації взагалі цікаві, і так само на різні етноси.

Тобто ми маємо Гуцулів, Бойків, Покутян, там, наприклад, Опілян. Я, до речі, з Опілля, цієї, ну, Рогатин входить в таку територію, яка називається Опілля. Тому діти, яких я возив, ну, моя практика була на Бойківщині. Тому що це район Бойківщини. Директору возив туди, в Бистрицю, це район Надвірної. Ну, район Гуцульщини, скажімо так. Так воно реально є.

І ми завжди хотіли так, щоб була якась тема. Тобто, щоб діти пізнавали край. Ну, якщо туди, де я возив, власне, на Бойківщину, чи в Буковець, чи в Козаківку, то зрозуміло, щоб діти могли пізнати історію цього краю.

Тобто, от, гора Ключ, там, де воювали січові стрільці, там той регіон, власне, така лінія йшла. Гора Ключ і там до Тухлі і так далі. Потім Старшинська школа УПА, фактично, ну, підстаршинська школа, де готували командирів для повстанської армії. Це так все просто.

Є біля Яремча, тому що там прикладені руки людини до тих скель, до цих пісковиків і там цікаво. І таким чином так само і Болехів-Гошів. Тобто Болехів сам і краєзнавчий музей дуже цікавий, і Гошівський монастир історично дуже цікавий. Та й зараз він просто розцвітає, це супер.

Тому ми хочемо, щоб виконувався статут ліцею. Перший, пошук навчання і виховання здібних до тоточних дітей, це зрозуміло. Але далі, що виховання високоосвіченої, національно свідомої особистості.

Власне, ці практики були для цього, були і є.

І чи вдавалося досягнути такого за короткий період?

Важко сказати, чи так вдавалося. Ми хотіли, щоб вдавалося. Я думаю, що частині це западало в душу. Є ті, яким цікаво пізнаватися, діти як своєрідні такі насоси, які всю інформацію сприймають, мають її переварювати. І ті, яким ніде нічого не потрібно.

Є різні діти, звичайно. Але в основному, я б сказав, що вдавалося. В крайньому разі, не знаю, як зараз, але вже ті випускники, які вже доволі дорослі, завжди служили по своєму сину, вони люблять гори, вони люблять походи, вони люблять впізнавати просто історію, якісь факти аналізувати. Це ж було для того, щоб десь зацікавити дітей. Оці практики для того є, щоб зацікавити дітей в краєзнавстві, в пізнанні свого краю. Не можна, по-моєму, любити батьківщину, якщо ти не любиш свій рідний край спочатку. Те, що є ближче біля тебе.

А які саме, на Вашу думку, елементи історико-краєзнавчих практик відіграють найбільшу роль для формування світогляду ліцеїстів?

Ми, в основному, вдаємося в історію, бо Україна складна в неї історії. Тому, звичайно, якщо ми згадуємо, наприклад, дітей колись водили до місця, де була старшинська школа УПА, чи на гору Ключ, ми доводимо, що Україна постійно боролася. Тобто, завжди все досягається в боротьбі.

Чи то ж УСС, Січові Стрільці, гора Ключ, там є поховання Січових Стрільців. Старшинська школа УПА, місце, де готували командирів УПА, вже інша віха боротьби України, західної України. Власне, боротьба з режимами різними, які поневолювали Україну.

І, в кінці кінців, ми просто в цій практиці так само показуємо, що люди борються і щось спробують досягати. А заодно і краєзнавство.

І, з іншого боку, якщо ми згадуємо, отця Ярослава Олесь, він так само бореться за відновлення Української Греко-Католицької Церкви. Це так само наша історія. І люди повинні розуміти, що якщо церква була ліквідована, наприклад, це не наприклад, а в 46-му році на Львівському Соборі, просто Росія чи Радянський Союз вирішили ліквідувати цю церкву, то, відповідно, вона і відновилася. Але для цього треба було боротися. Тобто ніхто нікому нічого просто не дає. За все треба боротися.

А які, на Вашу думку, соціальні навички? Тобто вміння домовлятися, брати лідерство, допомагати іншим? Так найяскравіше проявляються в ліцеїстів у польових умов.

Діти, коли вони походять на тих практиках, вони є 24 години на добу разом. І навіть сплять, там, з табелями, там, на матрацах, все одно разом. Тобто вони мають можливість поспілкуватися, і якщо хлопці себе почувають, наприклад, якимись сильнішими, то мають шанс допомогти дівчатам, навіть той рюкзак просто понести в похіді.

І заодно ввести, як ми жартома кажемо, мудрі бесіди. Тобто спілкуватися між собою. Ну, відносно, там домовляння більше немає. За все, що є, домовляється старший. За проживання, за харчування.

А діти мають можливість нормально поспілкуватися, без навантаження якимись там знаннями і таке інше. Просто спілкування.

І чи впливає на вашу думку відвідування пам'яток місцевої природи та історії на зростання в ліцеїстів почуття відповідальності за їх, власне, збереження?

Ну, я надіюся, що так. Не можу я сказати, чи це точно допомагає, чи не допомагає. Але я хотів би, щоб було саме так. Ну, то залежно від виховання, мені здається, і в тому числі домашнього. Тому що батьки зараз думають, що школа все може дати. Ні. Є домашнє, сімейне, родинне виховання. Що там закладено інтерес до пізнання чогось. Ну, тоді все складається добре.

А, власне, такі конкретні зміни ви спостерігали в ліцеїстах? В колективі після, власне, проведення цієї практики?

Ну, я єдине, що мав сказати, після першого курсу, після практики, я з 1 вересня вже бачу справжню академічну групу. Дружню, сконсолідовану. І вже потім їхня ця дружба і вболівання один за другим відчувається дуже гарно на козацьких забавах. Тому що вони вже є одною такою групою.

Бо вже цілий перший курс, вони і так вчаться, ніби група є, але все одно це ще не до кінця сформований колектив. А після практики вони вже один другого більше знають, бо це неформальна обстановка.

І бувало таке, що були ліцеїсти, які, наприклад, там вчилися, їх вважали, що вони тільки такі, ботани, як там називають, що тільки вчаться. А після практики, коли вони показували себе, що вони не тільки такі, що вчаться, а ще і такі наполегливі, вони витривалі, зрозуміло, що їхній, скажімо такий, рейтинг, умовний рейтинг по всьому і зростає. Тобто практика показує хто є хто.

А чи вважаєте ви модель історико-краєзнавчих практик інструментом формування еліти, готової до розбудови громадянського суспільства?

Ну, очевидно, ми якусь цеглинку вкладаємо в цю справу, щоб ці діти...з них сформувалися свідомі члени суспільства, які зрештою б знали, чого вони хочуть.

Як би вам довелося пояснити людині, далекій від освіти, навіщо ліцейні практики? Як би ви описали людину, яка повертається з практики?

Ну, звичайно, діти, які приходять, приїжджають з практики, вони вже, ну, десь в себе оцінили, що вони можуть. Тобто не в плані навчання, бо це ж не навчання, це практика, все ж таки історико-краєзнавча. Але чого вони вартують, наскільки вони витривалі, наскільки вони десь можуть поставити плече товаришу, наскільки вони надійні. Ну, така ось ситуація.

І що вони, зрештою, можуть, бо є такі, ну, що дві руки лівих, і це просто жаж. А так ми просто стараємося, щоб вони, ну, десь... Здобули досвід і себе показали, що вони свої являють. І це важливо. І головне, що вони здружуються, вони спілкуються. Це дуже важливо, що діти мають шанс спілкуватися у неформальній обстановці між собою, зрештою.

Зрештою, і з нами, і вони ж бачать, ми ж живемо в тих самих умовах, що й вони. Окрім останніх двох практик, напевне. Моя перша була і остання, ну, а потім після мене була практика коли люди жили в готелі, бо їм треба всі умови.

А там, де цих умов не було, то вони... Це було значно простіше. І я згадую цей випадок одної практики, там, де була донька Богдана Ярославовича, коли дощ, практично, цілу практику, я думаю, я б тікав звідси, там, подальше. А вони кажуть, а може, лише лишимося на другу зміну? Коли тож перестав. Ну, от, це зовсім, ну

як, свідомість міняється. Інші би тікали. А вони навпаки, вони хотіли бути в тих умовах, і їм було добре. Ти думаєш, Боже мій, тікайте пошвидше. А вони хочуть бути в цих умовах, і їм добре.

І вони в тому плані, зараз я дивлюся на них, роки пройшли, це самозреалізовані особистості, зрештою, і цілеспрямовані. І для них це гарні спогади. Ну, от, отаке.

І останнє. Чому, на вашу думку, необхідно і надалі проводити історико-краєзнавчі практики у ліцеї?

Ну, якщо ми хочемо мати свідомих членів суспільства, і десь їм закласти, ну, може, не всім, але, ну, хто цього хоче, закласти їм усвідомлення того, що вони є громадянами України, і ця держава для них є близька і рідна їм, то ці практики, очевидно, потрібні. Бо якщо цього не робити, то ми просто виховуємо якихось, я не знаю, як там правильно назвати, людей, які інертні до всього. Ну, а це вже... Мені це не підходить. Дякую.

Джерело: Інтерв'ю з Пирогом Ю. С., колишнім заступником директора з навчально-методичної роботи Івано-Франківського наукового фізико-технічного ліцею / інтерв'юєр Р.-В. Яворська. м. Івано-Франківськ. Запис від 18.02.2026 р. (Особистий архів автора).